

蘇州府志

卷之四

職官

一

蘇州府志

MB

8P285

EA

OSER

KRÓNIKÁSOK — KRÓNIKÁK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

EURÓPAI ANTOLÓGIA

KÖZÉPKOR

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KRÓNIKÁSOK — KRÓNIKÁK

II

AZ ÚJ ÉVEZREDBEN...

(XI—XIII. század)

SZEMELVÉNYEK KÖZÉPKORI KRÓNIKÁKBÓL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST, 1960

Összeállította,
az előszót és a jegyzeteket írta
MEZEY LÁSZLÓ

Fordította
LACKNER BÉLA
LÉCZES KÁROLY
PATAKI JÁNOS

Lektorálta
JÓNÁS ILONA

Országos Széchényi Könyvtár

MB 38235

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1960 év A. 8426 sz.

A NÉMETEK
RÓMAI CSÁSZÁRSÁGA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A császári cím és méltóság a nagykárolyi örökség német ágában öröklődött tovább. Európa nyugatjának kettéosztását ettől kezdve a „császárság” és a „királyság” elnevezések állandósulása mutatja. A császárság maga a német birodalom volt, a királyság pedig a frankok földjén új névvel élő francia királyság. Az ezredik évet követően, miután a keleti veszedelmet, a magyarok betöréseit sikerült megfékezni és kivédeni, a császárságnak új erőpróbára kellett felkészülnie. A két kard vitája volt ez az erőpróba, mely a XI. század közepén kezdődött és évszázadokig eltartott. A két kard a császár és a pápa kezében volt, s e küzdelem, a feudalizmus két ágának viszálykodása, az európai történelem legfontosabb eseményeinek mozgatója volt. II. Konrád káplánja és krónikása, Wipo még csak sejteti az elkövetkező eseményeket: a császár politikai hatalma érvényesült még a római szék fölött is. De IV. Henriknek, a második utódnak már teljes erővel szembe kellett szállnia a másik kard hatalmi igényeivel. S a kompromisszum, amit a békésebb fiú létrehozott Rómával, még néhány évtized erőpróbáját sem állta ki: a harc újra fellángolt I. Frigyes császár küzdelmeiben. A császár, akit „Rótszakállúnak” neveznek (Barbarossa), voltaképpen már nem is csak a pápasággal, hanem Itáliával volt

kénytelen megküzdeni. S az „utolsó igazi császár” már látta a birodalmi fejedelemségek önállósodási törekvéseinek erősödését, mely az utódok alatt ismét csak névlegessé tette a császár hatalmát. A két kard küzdelmének utolsó fázisa: III. Ince és II. Frigyes küzdelme a XII. és XIII. század fordulóján, mely a pápaságnak rövid ideig tartó győzelmét hozta, e kötetünkben nem kapott részletesebb bemutatást.

WIPO

Burgundiában vagy az azzal határos német területeken született. Neveltetéséről csak annyit tudunk, hogy a klasszikus auktorok jó ismerője és felhasználója volt. Különösen Suetoniust meg Sallustiust használta és utánozta is abban a művében, amelyben II. Konrád császárnak (1024—1039), kinek káplánja volt, életét és korának eseményeit beszéli el: *Gesta Chuonradi II.* A művet a császár fiának és utódjának, III. Henrik császárnak ajánlotta, kinek nevelője is volt. 1048 táján készült el a *Gesta*, mely az udvari történetírás és a műfaj minden jellegzetességét és gyöngéjét híven mutatja. A kor és szereplői megismeréséhez azonban mégis alig nélkülözhető forrás. Kiadása: *Wiponis Gesta Chuonradi II. Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, in usum scholarum.* Hannover 1878.

A németek római birodalmának (ahogyan a nagykirályi örökség germániai részét a középkorban nevezték) élén a nagyok által választott király állott, kit a pápa később császárrá is koronázott. A választással a nemeség annak biztosítására törekedett, hogy ne kerüljön fölébe túl nagy hatalommal bíró uralkodó. E fontos eseményt mutatja be Wipo császárkrónikájából e részlet, mely a krónikás urának, II. Konrádnak trónra emelkedését beszéli el.

Mainz és Worms határán¹ van egy hely [Kamba], mely tágassága és sík volta miatt igen alkalmas nagy népsokaság befogadására. Erdei tisztás lévén, megfelelő és biztonságos bizalmas ügyek megtárgyalására. De a topografusokra bízom, hogy a hely nevééről és fekvéséről bővebben beszéljenek, én visszatérek a megkezdettre. Mikor ott a törzsek vezérei, hogy úgy mondjam, a birodalom színe-java, valamennyien összegyűltek, a Rajnán innen és túl táborot vertek. E Galliát Germániától² elválasztó folyónál jöttek össze Germániából a szászok a velük szomszédos szlávokkal együtt, továbbá a keleti frankok, a noricumiak és alemannok. Galliából meg a Rajna fölött lakó frankok; a ripuárok, lotharingiaiak gyűltek egybe. Igen nagy dologról volt szó: rokonok és családtagok latolgatták hosszasan egy bizonytalan választás kétségeit, eltérő vágyak, reménykedés és aggodalom közepette. Nem is csekély dologról kellett határozni, hanem olyanról, mely az egész birodalom vesztét okozhatná, ha nem teljes odaadással és a legnagyobb körültekintéssel döntenek. Hogy használatos közmondásokkal éljek: „Jól kell elkészíteni azt az ételt, mely nyersen élvezve bajt okozhat” és amint mondják: „Óvatosan bánj az orvossággal, melyet a szemekbe akarsz csepegtetni.”

Míg ily módon sokáig vitatkoztak azon, hogy ki uralkodjék, egyiket vagy túlságosan fiatal, vagy módfelett öreg koráért, a másikat mert képességeit nem ismerték, ismét másokat a rátermettség nyilvánvaló hiánya miatt ejtették el. A sok közül keveset választottak ki és a kevesekből végül is ketten maradtak, kikre vonatkozólag a legelőkelőbb férfiak végső ítélete a legkörütekintőbb mérlegelés alapján megnyugodott. A két Kunó [Konrád] volt ez, kik

közül az egyiket, mert idősebb volt, idősebb Kunónak, a másikat meg ifjabb Kunónak neveztek. Mindketten a teuton Frankföld [Franken] legelőkelőbbjei, két fivér szülöttei voltak. Az egyik apját Hezzilnek, a másikat Kunónak hívták. E két fivér Ottónak, a frankok fejedelmének szülötte volt két másik testvérrel: Brunóval és Wilhelmmel együtt. Ez utóbbiak közül Brunót, mint a római apostoli szentszék pápáját új nevén [V.] Gergelynek nevezték; Wilhelm strassburgi püspökké lévén, egyházát csodálatos módon felvirágoztatta. Az említett két Kunó — mint mondtuk — apai ágon a legelőkelőbb származású volt, de anyai ágon sem volt kevésbé előkelő. Matild, az ifjabb Kunó anyja, Konrád, Burgundia királya lányának szülötte volt. Adelheid, az idősebb Kunó anyja legelőkelőbb lotharingiai törzsből származott. Ez az Adelheid nővére volt Gerhard és Adalbert comeseknek, akik a királyokkal és fejedelmekkel folyton vetélkedvén, a végsőkig összetartottak, s Konrád királynak is alig hódoltak meg. Őseik, úgy mondják, a régi királyok nemzetségéből származtak. Ezek boldog Remig hitvalló alatt hajtották nyakukat a hit igájába.³

Az egész nemesség sokáig habozott kettejük — az az idősebb és az ifjabb Kunó — között. És, bár erényessége és derekassága miatt a benső szó és sürgető óhaj alapján a választás az idősebb Kunóra esett volna, mégis, az ifjabb Kunó hatalma miatt, nehogy vizsály törjön ki, mindenki bölcsen rejtegette véleményét. Végül is, hála az isteni gondviselésnek, e nagyon kétséges ügyben azt az eléggé megfelelő egyezséget kötötték, hogy akire a nép nagyobb részének választása esik, azt a másik késedelem nélkül elismeri.

Úgy vélem, érdemes elmondani, hogyan tett tanúságot eszességéről az idősebb Kunó (nem mintha nem

merete volna az uralkodás terhét vállalni, hiszen Isten erre vonatkozó akaratáról már a fejedelmek véleménye révén tudomással bírt) megnyugtatóván rokona lelkét, nehogy azt az új helyzet megzavarhassa. A következő nagyszerű beszédet intézte hozzá:

„A jó sors fölött érzett öröm nem megy a méltóság rovására, és nem is engedi, hogy valaki a kapott jó-tétevényekről hálátlanul megfélekedjék; és valamint balsorsban a káros kishitűség még rosszabbakba sodor, úgy jósorsban az illő öröm még jobbakra késztet. És keveset ér a boldogság gyümölcse akkor, ha nem csillapítja a lelket mérsékelt öröm. Úgy érzem, ily módon lelkem erejét nagy örömmel növeli, hogy e nagy gyülekezet egyetértése egyedül kettőnk-t talált méltónak arra, hogy egyikünk a királyi méltóságba emelkedjék. Mert nem gondolhatjuk, hogy akár előkelőségben, akár vagyonban többek vagyunk rokonainknál, vagy hogy valami minket erre a tisztességre méltóvá tett. Nem illő üres szavakkal hivatkozni, őseink inkább tetteikkel, nem szavakkal szereztek dicsőségüket.

Egyenlők között mindenkinek meg kell elégednie a közös étellel. Ha azonban bármi akad, ami amiatt a többenél alkalmasabbnak látszunk, ezért az Úrnak tartozunk köszönettel. Ügyelnünk kell tehát, hogy mi, akik mások egyetértő véleménye alapján ekkora méltóságra vagyunk kiszemelve, személyes és családi viszálykodás miatt erre a kegyre méltatlanoknak ne láttassunk. Dőre dolog ugyanis idegen hatalomra támaszkodni és saját hatalmunkkal túlságosan visszaélni. A választásnál senkinek sem szabad saját magát alkalmasnak ítélni, szabad azonban a másikat. Ha valaki saját magáról ítélezhetnék, hány kiskirályt, hogy ne mondjam, »királyt« láthatnánk! Nem a mi hatalmunkban állott, hogy ez a méltóság sokak közül kettőnkre korlátozhasék. Frankok, lotharingiaiak,

szászok, noricumbeliek, alemannok szavazata, véleménye és egyetértése a legnagyobb jóakarattal reánk esett, egy törzs sarjaira, egy házra, mint szétválaszthatatlan családra, kiket annyi körülmény kapcsolván össze, semmiféle ellenségeskedés szét nem választhat.

Egyetértőnek kell lennie annak, mit a természet összekötött, hiszen rokonságot kapcsolt össze barátsággal. De ha másrésről, más miatt akadályoztatván valamit elvetünk, azaz ha véleményeink összeütkeznek, úgy bizonyos, hogy a nép el akar majd tőlünk pártolni és valaki harmadikat akar majd keresni magának. Mi pedig nemcsak a legnagyobb méltóságunktól fosztatunk meg, hanem, ami minden jónál halálosan rosszabb, a méltatlanság és irigység hírébe esünk, mint akik nem tudjuk viselni ekkora uralkodás erényét és — amit rokonok között a legnagyobb bűnnek vélek — irigyeljük egymás méltóságát. A legnagyobb tisztesség, a legnagyobb hatalom részesei akkor vagyunk, és az akkor a mienk, ha az akaratunk szerint a másíknak jut. Ezért úgy vélem, hogy ha ez a méltóság akármelyikünkre száll, a másik sem nélkülözi ugyanannak a méltóságnak birtoklását. És miképpen a királyok szüleire, bár ők maguk nem királyok, mégis átháramlik valami méltóság, úgy azok, kik bár kijelöltettek a hatalomra, mégsem lettek annak birtokosai, nem nélkülözik teljesen az innen eredő tiszteletet, hiszen nem mutatkoztak méltatlannak a legnagyobb méltóságra. Ezenkívül a királyok rokonait a királyok miatt tisztelik . . . Legyünk tehát óvatosak, ne részesítsük előnyben az idegent a közelállóval, a bizonytalanat a biztossal szemben; nehogy ez a nagy ügység méltóan eléggé kedves és kellemes nap hosszú ideig tartó balszerencse szülőjévé váljék azáltal, hogy ekkora sokaság jóindulatát mi rosszul használjuk fel. Hogy részemről ez ne történhessék meg, el akarom mondani, miként érzek veled rokonaim legkedvesebb-

jével szemben. Ha azt látom, hogy a nép óhaja téged kíván urának és királyának, ezt a jóindulatot semmiféle gonosz ármánnyal neked vitássá nem teszem, sőt a többieknél annyival jobban kívánom a te megválasztásodat, amennyivel kevesebb vagy nekem a többieknél. Ha pedig Isten választása reám esnék, nem kétséges, hogy te azonos módon viselkedsz velem szemben.”

Erre az ifjabb Kunó azt válaszolta, hogy e nézetet teljes egészében osztja, megígérte továbbá, hogy legkedvesebb rokona iránt — ha az hívatik meg a legmagasabb méltóságra — minden kétség nélkül a királynak járó hűséggel fog viseltetni. Míg ezt mondta, az idősebb Kunó, sokak szeme láttára, kissé lehajolva rokonát megcsókolta; a csókból nyilvánvaló volt, hogy mindketten belenyugodtak a másik megválasztásába. Az egyetértés ezen jelének láttára a fejedelmek összeültek, míg körülöttük állott a hatalmas néptömeg.

Akkor aztán örült mindenki, mert elérkezett az ideje annak, hogy ki-ki nyilvánosságra hozhassa azt, mit sokáig rejtegetett szívében.

Midőn a nép kérte, hogy Mainz érseke, kinek szava mindenek előtt való volt¹, mondja el nézetét, az túláradó szívvel, örvendező szóval dicsérte, urának, királyának, vezetőjének, a haza védelmezőjének választotta az idősebb Kunót. Az érsekek és a többi férfiak az egyházi rendből* habozás nélkül csatlakoztak ehhez a véleményhez. Az ifjabb Kunó, ki a lotharingiaiaknál tárgyalt egy keveset, tüstént visszatért és a legnagyobb lelkesedéssel választotta am azt urává és királyává; mire a király őt kézen fogva maga mellé ültette. Valamennyien, minden tartományból, megismételték a választás szavait; a népek hangos szóval csatlakoz-

* A püspökök és a birodalmi apátok.

tak fejedelmeik királyválasztásához, mind az idősebb Kunót kívánták, ebben meg is állapodtak, s habozás nélkül őt helyezték a vezetők élére, őt találták legméltóbbnak a királyi hatalomra, és azt követelték, hogy késedelem nélkül történjék meg a király felszentelése.⁵ A fentebb említett Kunigunda császárné* örömmel nyújtotta át a Henrik császártól reá hagyott királyi jelvényeket, és a választottat — amennyire ez a női nemet megilleti — uralma jogaiban megerősítette. Azt hiszem, ez a választás nem nélkülözötte az égi kegyelmeket sem, hisz nagyhatalmú férfiak és annyi fejedelem meg főnemes közül ármány és vita nélkül olyanra esett a választás, aki, bár származását, erényét és vagyonát tekintve senkinél sem volt kisebb, mégsem rendelkezett a vagyon és hatalom olyan nagy súlyával, mely ezen férfiakhoz képest neki döntő fölényt juttatott volna. A kölni érsek és Frigyes fejedelem azonban, más lotharingiaiakkal együtt, mint hírlett, békebontó ördögi ösztökélésre az ifjabb Kunó miatt, elégedetlenül távoztak. De mégis hamarosan visszatértek a király kegyébe, azok kivételével, kiket a természetes halál ebben megelőzött. Mindazt, amit a király parancsolt, készséggel elfogadták, és Pilgrin [kölni] érsek, mintegy régi vétségét jóváteendő, arra kérte a királyt, hogy ő kenhesse fel a kölni székesegyházban a királynét. Erről a következőkben fogok szólni, most visszatérek a király dolgára.

Valóban Isten akaratából választották őt meg: a gondviselés előre látta mindazt, minek tanúbizonyosságát később az emberek adták meg a királynak, mert nagy alázatosságú, előrelátó gondosságú férfiú volt ő, szavában igaz, tetteiben határozott, minden fősვნység nélkül való, az adakozásban valamennyi

* II. Henrik császár özvegye, meghalt 1033 v. 1039.

királynál bőkezűbb. Viselt dolgairól, szokásairól később bővebben beszélek. Egyet azonban már most meg kell említenem: semmiképpen sem mondható róla, hogy nem ő volt az a fejedelem és az a legnagyobb, akiben a legszebb erények teljessége lakozott. Amint írva vagyon: „Az alázatosság előbbrevaló a dicsőségnél”, méltán volt tehát előbbrevaló e föld nagyjainál az, kiben az erények királynője lakozott. Ezért nem kellett a királyságért megküzdenie a földön annak, kit a mindenható Isten arra szemelt ki, hogy mindeneken uralkodjék . . .

A királyi udvar rendje

Úgy vélem, alig szükséges beszélnem a király iránti hűségről, hiszen a tapasztalat tanúsága szerint valamennyi püspök, herceg és a többi fejedelem, közlovag és valamennyi nemes, kinek tekintélye van, hűséggel viseltetik a királyok iránt. Ennek [a királynak] azonban mindenki szívesebben és őszintébben vetette alá magát, hűséget esküdvén. Hasonló volt a helyzet a királyi udvartartás rendjében is. Bővebben nem is kell ezt részleteznem, röviden csak azt mondhatom el, nem emlékszem és nem olvastam, hogy elődei közül bárki is alkalmasabb és méltóbban gondoskodott volna a tisztségek betöltéséről, akár udvarnagyot, akár kamarásokat, ételhordókat, pohárnokokat vagy egyéb tisztségviselőket nevezett is ki. Ebben a dologban nagyértékű segítség volt Brunó augsburgi püspök okossága és Wernher strassburgi püspök, valamint egy hasonló nevű lovag tanácsa. Ezért hallgatta meg a király jóval a döntés előtt ennek a tanácsban óvatos, a csatában merész vitéznek szavait. Mindezek felül Gizella, a király szeretett hitvese volt segítségére, bölcsességével és tanácsaival. A király-

né atyja Herimann, Alemannia fejedelme, anyja pedig Kerbirga, Konrádnak, Burgundia királyának leánya volt. Konrád király szülei Nagy Károly törzséből származtak. Erről írta közülünk valaki [Wipo], a Tetralogusnak nevezett könyvben, melyet utóbb III. Henrik királynak mutatott be születésnapján, Strassburgban, többek között ezt a két verset, ily módon:

„Midőn a tizedik után már a negyedik sarjhoz értünk, akkor származott Nagy Károlytól Gizella, a bölcs.”

Noha ilyen nagy volt előkelősége és a külseje rendkívül tetszetős, semmi gőg nem lakozott benne; istenfélő volt, imádságban és alamizsnálkodásban állhatatos. De ezt is amennyire lehetett titokban cselekedte, emlékeztén az evangéliumi tanácsra: „Ne cselekedjétek igazságokat az emberek előtt.” Szelleme nemes volt. Szerénysége kiváló, dicséretet nem hajhászott, a dicsőséget kívánta, szemérmes, az asszonyi munkákat türelmesen teljesítő, a legkevésbé sem pazarló, de hasznos és tisztos dolgokban bőkezű, vagyonban gazdag, s jól tudta, hogy a legnagyobb miként viselkedjék tisztelet jelei között. Néhány ember gyűlölete, mely gyakran száll az alantasaktól a magasan állók felé, koronázása előtt néhány napig akadályozta őt.⁶ Egyébként, bármilyen — még mindig kérdéses, hogy jogos avagy jogtalan — gyűlöletet kellett is elviselnie, azon nő létére férfias erővel felülemelkedett, és a fejedelmek egytől kérésére alapján megkoronáztatván, szükségképpen királya társává lett. Ezeket mondtam el közben röviden a királynéről a király dolgai között, s most visszatérek ez utóbbiakra . . .

*Itália törvényt akar: Ravenna,
Pavia, Parma*

A császár és az Itália közötti viszályok látszólag a római-germán ellentétnek, de valójában az antik, az igazi polgárosultság, a „civilitas” és a barbárság közötti, pontosan a polgárság és a feudális környezet viszályának folytatásai. A barbárok, a germán feudálisok, „akik törvény nélkül élnek”, nem ismerik a „törvény”, a római „lex” világosan és értelmesen rendelkező erejét. Így érthető Itália éhsége a törvény iránt, így érthető a császár gögös értetlensége ezzel szemben. Pavia és Parma, e két nagy lombard város felkelése is így érthető.

A király Veronán keresztül Itáliába lépven, Milano és Pavia között Vercellibe érkezett. Itt ünnepelte meg a szent húsvétot. Eme húsvéti napokban távozott békében az élők világából Leo, ugyanezen város főpapja, ki igen bölcs férfiú volt. Utóda a milánói Harderik kanonok lett. A király már majdnem az egész itáliai síkságot uralma alá vetette, de Pavia városát, mert az nagyon népes volt, hamarosan leigázni nem tudta. Magukat a paviaiakat kegyébe fogadni nem akarta, mert vonakodtak a régi helyén újból felépíteni az általuk lerombolt palotát. Védelmezőiket: Adalbert örgrófit és Wilhelmet, valamint a többi herceget azon a vidéken, a király kezdte erőnek erejével elnyomni. Urba nevű várukat feldúlta és több más kastélyukat és igen erős várukat lerombolta. Abban az időben nagy baj szakadt Itáliára Pavia lakóinak ellenkezése miatt. Sok templomuk, a hozzájuk tartozó helységekkel együtt leégett ama tájon. Az oda menekült nép meg fegyver és tűz által pusztult el. A szántóföldeket feldúlták, a szőlőket tönkretették, a ki- és bejárást a király megakadályozta, a hajózást és a kereskedelmet betiltotta, s ilyen módon sújtotta két esztendőn keresztül vala-

mennyi ticinóit, mígcsak mindent, amit parancsolt, késedelem nélkül nem teljesítettek . . .

Ugyancsak ebben az időben hatalmas, az újabb időkben hallatlan zűrzavar keletkezett Itáliában, ama összeesküvések miatt, melyeket a nép szőtt a főurak ellen. Összeesküdött ugyanis Itália minden hűbéres lovagja és közvitéze urai ellen, minden kisebbrangú a magasabbrangú ellen, hogy ne legyenek kénytelenek bosszulatlanul eltérni bármit is uraik részéről, mi saját akaratukkal ellenkezik. Azt hangoztatták: csinálnak ők maguknak törvényeket, ha a császáruk nem akar eljönni. Midőn ezt hírül hozták a császárnak, állítólag ezeket mondotta: „Ha Itália ennyire éhezik a törvényre, akkor, Isten engedelmeivel, majd jóllakatom törvényekkel.”

És felkészülve a következő esztendőben [1036] nagy sereggel Itáliába vonult. Időközben az itáliai főnemesek, tudván, hogy a rosszul fogant összeesküvés nagy bajt szülhet, összegyűltek, s a kisebbrangúakat először szavakkal és tanácsokkal figyelmeztetve, igyekeztek ezen az új veszedelmen segíteni. Amikor ez nem sikerült, fegyveresen próbáltak felülkerekedni. Midőn harcra került a sor, a kisebbek hihetetlen sokasága magával a tömegnek az erejével győzött. Ebben a méltatlan harcban elesett Asti püspöke, a többiek elmenekültek, és csúnyán megszégyenítve, keservesen várták a császár érkezését.

Ugyanabban az évben a császár, télvíz idején, miután sereget gyűjtött, átkelt a Padus [Po] folyón és Parma városába érkezett. Itt ünnepelte az Úr születését, az Úr megtestesülése 1038. esztendejének kezdetén. Az Úr születésének eme napján nagy zendülés keletkezett a teutonok és a páрмаi lakosok között, melynek során a császár ételhordozóját, a jó

magabíró embert Chuonradot, többek között, megölték. Erre a hadsereg tűzzel és vassal támadta meg a polgárokat. A tűzvész után a császár megparancsolta, hogy a falak nagy részét bontsák le, hogy a romok intő például szolgáljanak a többi városnak, jelezvén, hogy nem maradt bosszúlatlan az ilyen balga kísérlet. Ezután a császár átkelt az Apennineken, Apuliába igyekező. A császárné* meg Rómába ment imádkozni, és innen tért vissza a császárhoz. A császár pedig birodalma határáig érve, Troiát, Beneventanumot, Capuát és Apulia más városait törvénnyel és igazsággal jogaiban megerősítette, a külországi normannok és a bennszülöttek közötti viszályokat pusztá parancsszóval megszüntette, és a királyság minden bajának véget vetett, majd szerencsésen visszaérkezett Ravennába. Miután itt intézkedett az eddig rebellis milánóiak elleni ostromról, és miután a királyság egyéb dolgait saját akarata szerint elrendezte, elhatározta, hogy visszatér hazájába. Abban az időben a roppant nagy hőség miatt rendkívül erős pestises ragály támadta meg a hadsereget, nem kímélvén sem kort, sem személyeket. Itt esett a halál áldozatául mintegy élete küszöbén, Chunelinda királyné, Henrik király** hitvese, 15 nappal augusztus kalendái előtt [július 18.]. A királytól származó egyetlen kisleányát hagyta hátra, kit atyja utóbb Krisztusnak jegyzett el és apátasszonnyá szenteltetett. Ugyanebbe a járványba halt bele, kiváló orvosok keze között, a birodalom nagy kárára, öt nappal augusztus kalendái előtt [július 28.] Herimann, az alemannok hercege, a császárné fia is***, aki kiváló természetű, a harci dolgokban serény ifjú

* Gizella sváb hercegnő.

** III. Henriket a császár 1028-ban, 11 éves korában megkoronáztatta.

*** A császárné első házasságából.

volt. Ebben s az ezt követő hónapban a hadsereg óriási része pusztult el ebben a ragályban. A királyné bebalzsamozott, finom, gyenge holttestét a király és a császárné Germániába vitte és Lintburg [Limburg] prépostságában temette el. A herceg felől úgy határoztak, hogy az Constantiába [Konstanz], Alemannia városába vitessék, de a rendkívüli meleg miatt, már Trientben eltemették.

Az időben Konrád király Ravennába jött és ott nagy hatalommal uralkodott. Valamelyik napon a nyomorult ravennabeliek viszálykodni kezdtek a király seregével, és nagyobb sokaságukban bízva, a király seregét a városból ki akarták űzni, és azokat, kik a városon kívül voltak, megakadályozni, hogy a bentlevőknek segítségükre lehessenek. Zavargás keletkezvén, a háborúskodás egyre súlyosbodott. Voltak, kik házukban támadták meg a vendégeket, egyesek a tereken küzdöttek, mások a kapukat foglalták el.

Többen a falakról, sokan a magas tornyokból kezdték a gyalázatos harcot sziklával és hegyes karókkal. A teutonok viszont fegyverrel és hozzáértéssel hadakozván, a ravennaiak előtt és mögött tömörültek és bekerítették őket. Kard erejével vágtak utat egymáshoz, s a közből levőket megölték, megsebesítették vagy megfutamították. Bizonyos Eppo nevű comes, Bajorföld legkiválóbb harcosa, zászlóval jött ki a városból, a hídon állókat leverte, sokakat közülük egymaga taszított le a hídról s a vízbe ölt. Konrád király pedig, szobájában értesülve a zendülésről, fegyvert ragadott és lovat kért. Amint a csarnokból látta kilépve, hogy a harcban legyőzött ravennaiak a templomokba menekülnek és mindenütt búvóhelyeket keresnek, megesett rajtuk a szíve, hisz mindkét fél az ő alattvalója volt. Visszarendelte tehát seregét az üldözésből, ő maga meg a palotába ment. Reggelre virradóra a megmaradt ravennaiak

ciliciumban, mezítláb, saját törvényük előírása szerint előre tartott karddal a király elé járultak, s amint parancsolta, elégtételt adtak.

Konrád király a szokott módon tett tanúbizonyoságot jótékonyágáról. Egy sebesült teuton vitéz láttán például, kinek lába a lábszár nagy részével együtt megcsonkult, elrendelte, hogy hozzák elő a sebesült bőrből készült lábvédőjét, töltsék meg mindkettőt pénzzel, és helyezték a sebesült mellé a hordágyra.

II. Konrád utazásai országaiban

Nem tartottam szükségesnek elbeszélni a király minden útját. még azokat a helyeket sem, ahol évente az Úr születésének és a húsvétnek nagy ünnepeit ülte meg. Kivételesen csak arról beszélek, ahol ottlétekor valami nevezetes dolog történt. Ha ugyanis mindent meg akarnék írni, előbb fogyna el az erőm, mint az elbeszélés anyaga. Amennyire erőmből telik, csak azokról a jeles tetteiről emlékezem meg, melyekben oly dicső volt, hogy hallgatásomat a kisebbekről senki sem veszi rossz néven.

Összegyűjtván kíséretét Konrád király a ripuárok területén át először arra a helyre ért, amelyet Aachen várának neveznek, hol a régi királyok trónusa és különösen a Károly használta trón, az egész birodalom székhelye találtatik. Ott megülvén, kiválóan intézte a birodalom ügyeit, népgyűlést és egyetemes zsinatot tartott és az isteni és emberi jogokról hasznosan rendelkezett. Híre erényeiből táplálkozott, tekintélye békevágya miatt tegnapról mára magnagyobbodott, jóindulatának kegye, ítéletének királyi volta egyre tiszteletre méltóbbá lett valamennyi alattvalója előtt. És bár maga írástudó nem volt, az

írástudó-klerikusokat, hol kedvesen és nyíltan, hol a szükséges tapintattal titokban, bölcsen támogatta. Igen sok lovagot nyert meg magának, mert nem engedte, hogy az apák birtokát az utódoktól bárki elvehesse. Ezenkívül gyakori ajándékaival mind merészebb tettekre készítette őket, s azok úgy vélték, hogy hozzá hasonló az egész földön sem akad. Szinte hihetetlen, hogy milyen bőkezű volt, milyen jókedvű, milyen kiegyensúlyozott kedélyű, mennyire rettenthetetlen, a jók iránt kedves, a rosszakkal szemben szigorú, polgárai iránt jóakarátú, ellenségeivel szemben kemény, kormányzásban erős. A birodalom szolgálatában ernyedetlen, és rövid idő alatt annyi jót tett, hogy senki sem vonta kétségbe: Nagy Károly ideje óta alig ült méltóbb nála a királyi széken. Ezért keletkezett a közmondás, hogy „Konrad nyergébe Károly kengyeléből szállsz” . . .

Visszatérve a ripuároktól, Szászországba érkezett, s ott a szászok kívánságára, határozott tekintélyével jóváhagyta kegyetlen törvényüket. Ezután a Szászországgal határos barbároktól adót követelt, s ezt a királyi jövedelmet meg is kapta. Majd áthaladva a bajor és a keleti frank részen, Alemanniába érkezett. Ezen útja során a tartományokat a béke szövetségével és királyi védelmével a legszorosabban egybefűzte.

SZENT DÉNES KRÓNIKÁJA

A most következő szemelvények a német-római császárság legsúlyosabb problémáját, a császári és a pápai, azaz az egyházi és a világi hatalom hosszú küzdelmét mutatják be. A világosabb megértés kedvéért vissza kell nyúlnunk az első karolingok idejére, kik a pápai állam megalapításával megteremtették a római szék világi hatalmát, de egyúttal Róma egyházát birodalmi egyházzá tették, mely fölött a védelmet, a tényleges ellenőrző hatalmat a császár gyakorolta.

Martel Károly és a pápaság

Ugyanezen időben küldte el neki a boldogságos Gergely*, Róma apostoli főpapja a Szentsír kulcsait és a láncokat, melyekkel Szent Péter apostol volt megbilincselve, és még oly sok és oly nagy ajándékokat, milyeneket még senki soha nem látott, de még csak nem is hallott. Azért tette ezt, hogy [Martel Károly] a mennyei dolgokat helyezze a földiek elébe, a római egyházat szabadítsa meg a longobardok kegyetlenségétől, jöjjön Rómába és legyen a rómaiak fejedelme és tanácsadója. A követeket, kik ezeket az ajándékokat és híreket neki elhozták, nagy tisztelességgel fogadta, és midőn távoztak, gazdagon megajándékozta. Nagy és dús ajándékokat küldött Szent Péter római egyházának, külön követei: Singobert, a franciaországi Szent Dénes apátja és Grimon, a corbie-i Szent Péter** apátja által.

A pápa Kis Pippin segítségét kéri (753)

Pippin király koronázása [751] utáni évben István pápa*** Franciaországba jött, hogy a királlyal beszéljen. Karisi [Quiers] nevű birtokon történt ez. Utazásának célja az volt, hogy maga és a római Egyház számára segítséget és oltalmat kérjen a longobardok ellen.

Az istentelen Aistulf, a longobardok királya, hatalmába kerítette a Ravennai exarchatust⁷ és ördögi mesterkedésekkel e tartomány népét tévútra vezette. A boldogságos főpap, István, számlál-

* III. Gergely (731—741).

** Észak-franciaországi monostor.

*** III. István (752—757).

hatatlanul sok ajándékkal igyekezett őt jobb belátásra bírni, de miután látta, hogy mit sem ér el nála, és Konstantinápolyból sem várhat segítséget, megemlékezett arról, hogy boldog emlékezetű elődei, II. Gergely, III. Gergely és Zakariás pápa*, hajdan Károlyhoz, a frankok hercegéhez fordultak, hogy segítséget nyerjenek a longobardok álnok népe ellen. Titokban egy zarándokot megbízott azzal, hogy adja át üzenetét Pippin királynak. Arra kérte, küldjön kíséretet, mellyel ő a frankok országába eljuthat. Míg a longobardok kegyetlenül pusztították Róma környékét, János silentarius,** a konstantinápolyi császár küldötte azt parancsolta a pápának, hogy haladék nélkül keresse fel Aistulf királyt, és kérje tőle vissza Ravennát és a tőle függő városokat.

Midőn Pippin király követei megérkeztek, hogy a pápát a frankok földjére vigyék, már útra készen találták. A longobardok királyához készült, és ettől menlevelet kért a maga számára. Aistulf azonban azt üzenté neki, hogy nem fogja őt meghallgatni és sem Ravennát, sem az exarchatust, sem bármelyik más várost, amit ő vagy valamelyik elődje elfoglalt, a római Respublicának vissza nem adja. A pápa ekkor elhatározta, hogy mégis Franciaországba megy. Az álnok Aistulf minden tőle telhetőt megtett, hogy ezt az utazást megakadályozza.

Ámde a szentséges főpap minderről értesült, és sietett, hogy az Alpok szorosain átjusson. Szent Móric vértanú monostorába*** érkezett, ahol kipihente fáradalmaikat. A király értesült érkezéséről, és eléje küldte Fuldrád apátot meg Rothard herceget, hogy udvarába kísérjék a legnagyobb tisztelettel őt és mindazokat, kik kíséretében vannak.

* A fenti sorrendben: 715—731; 731—741; 741—752.

** A pátriárkai titkárok előljárója.

*** Saint-Maurice-en-Valais, régi nevén Agaunum, Svájcban.

Ezután érkezett meg Karlmann, a király testvére, ki Szent Benedek montecassinói monostorában volt szerzetes. Apátja parancsolatára arra kérte a királyt, testvérét, hogy ne kössön szövetséget az apostolival, se pedig kérésébe ne egyezzen bele. De úgy vélik, nem valami szívesen tette ezt, csupán azért, mert nem mert ellenkezni apátja akaratával, az pedig a longobardok királyának parancsával. Mindazonáltal Pippin király beleegyezett az apostoli kívánságába, s őt meg egyházát őrizetébe és oltalmába fogadta. A pápa pedig a franciaországi Szent Dénes egyházában felkenste és felszentelte őt új méltóságára, vele együtt két fiát, meg Karlmannt is. Megerősítette őket oly módon, hogy ő és minden nemzetsége mindörökre örökségképpen birtokolják a királyi méltóságot, és Szent Péter tekintélyével kiközösítette mindazokat, kik erőszakkal ellenük támadnának. István pápa az egész telet Franciaországban töltötte.

Pippin a longobardok ellen

Aistulftól távol állott, hogy ígéretét teljesítse. Ellenkezőleg, királyságában minden fegyverfogható férfit harcba hívott, és a longobardok egész népével Róma ellen indult. Ötven napig ostromolta a várost, környékét pedig tűzzel-vassal dúlta. Visszafoglalta a frankoktól Narni várát, amelyet nem sokkal előbb átengedett nekik. Istentelen viselkedése hamarosan ismertté vált Pippin király előtt. Ezenfelül a boldog-ságos főpap a tengeren követeket küldött Franciaországba, és velük együtt egy szerzetes férfiút, Wernert, ki a frank király rendeletére jött Rómába. A fejedelemnek ékesen előadták, mily kegyetlenségeket követett el a zsarnoki Aistulf, és átadtak neki egy levelet is, melyben a pápa magát Szent Pétert

szólaltatva meg, a frankok királyát és népét örök üdvösségükre kérte, hogy tartsák meg ígéretüket, mit neki tettek, és haladék nélkül jöjjenek a rómaiak segítségére.

„Siessetek, esdve kérlek titeket az igaz és élő isten nevében, siessetek és mentsétek meg Rómát, mielőtt kiszáradna az élő víznek ez a forrása, mely titeket megváltoztatott és újjászült. Mielőtt kialudna ez a gyenge lángocska, utolsó maradványa ama lobogó tűznek, mely nektek is világosságot adott, mielőtt lelki anyátok az isten szent egyháza megaláztatnék, eltiportatnék, kifosztatnék és megbecsteleníttetnék az istentelenek által. Gondoljatok arra, hogy én az isten szolgája és apostola minden szükségtekben mellettetek voltam. Midőn ti kértetek⁸, az isten erejével ellenségeitek felett nektek biztosítottam a győzelmet. Ezt fogom tenni a jövőben is, higgyétek el, ha késedelem nélkül Róma városának megszabadítására siettek. Sürgősen tegyetek eleget hívásomnak, hogy így kiérdemeljétek azt a jutalmat és segítséget, melyet ama kegyelem erejében ígérek meg nektek, mit Urunk Jézus Krisztus nekem adott.”

Pippin király telve hittel és buzgalommal, másodszor is egybegyűjtötte minden haderejét, és a longobardok országába vezető szorosok felé irányította. Midőn ezekhez közeledett, a konstantinápolyi császár két követe, György, az első titkár és János, a silentarius Rómába érkeztek. A pápa fogadta őket, és hírül adta a frankok királyának közeli érkezését. De ezek nem akarták elhinni. Marseille-be hajóztak az apostoli szék követével. Midőn azután megtudták, hogy Pippin már átkelt az Alpokon, nagyon megnehezelték, és azt a ravaszágot eszelték ki, hogy Marseilleben visszatartották a pápai követet, György, az első titkár pedig sietett, hogy a frankok királyával talál-

kozzék. A longobardok országában, Pavia város közelében találta meg. Könyörgésekkel, ígéretekkel, melyeket a császár nevében tett, minden módon igyekezett elérni, hogy a keleti birodalomnak engedje át Ravennát, meg az exarchatus többi városát és várát.

De a nagyon keresztény király szívét nem tudta meglágyítani. Pippin kijelentette, hogy a világ minden kincséért sem venné el Szent Pétertől azt, amit neki ígért. E válasszal elbocsátotta a császár követét, és ostrom alá vette Paviát. Ekkor a longobardok királya, hogy bocsánatot nyerjen és megszüntesse a főváros ostromát, tudtára adta, hogy kész az előző évben kötött szerződésben megjelölt városokat átadni, és ezekhez csatolta még Comacchio várát. Az így visszaszolgáltató városokról Pippin adománylevelet íratott Szent Péter, a római Szentegyház és mindazon pápák számára, kik az idők végezetéig az apostoli székhelyben egymást követik. Ezt az adománylevelet ma is Szentegyházunk levéltárában őrzik.

Miután a király seregével együtt szerencsésen visszatért Franciaországba, tanácsosa, a tiszteletre méltó Fuldrád, Szent Dénes apátja, Aistulf király küldötteivel bejárta a ravennai exarchatust. A Pentapolis és Aemilia* minden városába bevonult, fogadta hódolatukat és legelőkelőbb polgáraikat kezesekül Rómába vitte. Ott Szent Péter sírjára helyezte minden ezen városok kulcsait, és amaz adománylevelet, melyet említettünk. Ez a következő városokról szól: Ravenna, Rimini, Pesaro, Ancona, Cesena, Sinigaglia, Forlimpopoli, Forlì és vára, Montefeltro, Monselice, San Marino vára, Bobio, Urbino, Gubbio és Comacchio, továbbá Narni vára, amelyet a spoletói herceg több éve elrabolt a rómaiaktól.

* A mai Romagna tartomány területe.

Ezenközben a szerencsétlen Aistulf az Isten haragjától sújtva egy vadászaton leesett a lóról és meghalt. Desiderius herceg, kit Aistulf Toscanába küldött, e tartományban sereget gyűjtött és a longobardok királyává akarta tenni magát. Radchis azonban, Aistulf testvére, ki hercegből szerzetes lett, számos longobard nemessel együtt ellenezte ezt, és harcra készült. Desiderius alázatosan arra kérte a pápát, hogy nyújtson neki segítséget. Megesküdött, hogy mindenben teljesíteni fogja akaratát és visszaadja a Respublicának [Rómának] azokat a városokat is, melyek még megillették, de még gazdag ajándékokat is ad ezenfelül. A pápa a tiszteletre méltó Fuldráddal egyetértésben Desiderius esküjét elfogadta, és íratott Radchisnek meg a longobardok egész népének, hogy ismerjék el őt. Fuldrad egy kis csapat frankkal segítségére ment, de a római seregek is készek voltak őt támogatni. Isten azonban, kit a pápa könyörgései meghajlítottak, úgy intézkedett, hogy Desiderius⁹ harc nélkül jusson a királyi méltóság birtokába.

ALTAICHI ÉVKÖNYVEK

A bajorországi Nieder-Altaich bencés apátságában a XI. században keletkezett és 1073-ig terjedő Annales elnevezése, mely a keleti (magyar) és itáliai dolgokról is jó értesüléseket tartalmaz. Aventinus, a német humanista történetíró által a XVI. században még használt mű elveszett, de Walter Giesebrecht a XIX. század derekán rekonstruálta. A később előkerült XVI. századi másolat ill. kivonat e rekonstrukciót igazolta. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, XX. köt. 782—824. l. és in usum scholarum, 1868.

Az investitúra-küzdelem két ellenfelének, IV. Henrik császárnak és VII. Gergely pápának vitája lényegében akörül forgott, hogy a császár szabadon rendelkezhet-e

birodalma egyházi javadalmaival, melyeket ősei alapítottak és adományoztak mindig. A pápa a szentszék vitathatatlan felsőbbségét hangoztatta a császári hatalom felett. A nagy császári kolostor, a bajorországi Nieder-Altach évkönyvei a küzdelem bevezetését mondják el.

Az első nagy összecsapás a milánói érseki szék betöltése ügyében történt. A császár Tedbaldot, a lombard főnemesség egy tagját ültette az érseki székbe, a papság és a nép viszont Attót választotta. Henrik ragaszkodott a saját jelöltjéhez, s a Wormsban egybegyülekezett birodalmi püspökökkel a pápát, VII. Gergelyt letétette (1076), mire a pápa hasonló rendszabállyal válaszolt: kiközösítette a királyt.

Az altaichi krónikás elbeszélése mutatja, miként folyt az egyházi javadalmak adásvevése.

IV. Henrik, az egyházi javak vására

1068

Az Úr születésének ünnepét Goslarban* ülte a király, és azután Mária tisztulásakor [február 2.] Augustába [Augsburg] jött, hogy innen készüljön Itáliába. De mivel a királyság fejedelmeinek terhes volt vele együtt utazniuk, könnyen rábeszélték a királyt, aki mindent gyerekes módon fogott fel, hogy maga helyett követeket küldjön Itáliába. Elküldetett tehát Anno, a kölni érsek, Henrik tridenti püspök és Ottó bajor herceg. Amikor ezek Ravennába érkeztek, e városnak főpapjával társalogtak és lakomáztak. De nem kerülték el a páрмаi püspököt sem, ki eljűk jött egy másik helyen. Pedig [II.] Sándor pápa mindkettőt az anathema büntetésével sújtotta. Ezen ok miatt nem akarta a pápa a követeket fogadni, minthogy olyanokkal érintkeztek, kiket ő

* A Harz-hegységben.

kiközösített. De mert írva vagyon: „dorgáld meg a bölcset és szeretni fog téged”, hamarosan kiengesztelődött alázatos elégtételük után, és meghallgatva jelentésüket, néhány nap múlva elbocsátotta őket, megüzenvén a királynak, amit akart. Ő maga pedig a szokott módon, fehér vasárnap után püspöki zsinatot tartott... A püspökök meg a királyi követek, Rómából távozva, késedelem nélkül hazatértek. Egyedül Ottó herceg időzött Itáliában, mintha ennek a királyságnak előkelőivel lennének elintézendő ügyei. Ez okból jött eléje Placentia [Piacenza] város határában Godefrid herceg, az itáliaiak nagy sokaságával. Amint tehát összeültek, és valamilyen ügy tárgyalásába belefogtak, az itáliaiak, döllyükben kevélykedve és mert a velük született gyűlölet miatt a teuton fejedelmet nem találták méltónak a meghallgatásra, zűrzavaros lármával kezdtek mindent megzavarni, és így kényszerítették a herceget, hogy dolga végezetlen távozzék. Voltak azonban, akik már akkor kezdtek gyanakodni, és azt mondogatták, hogy ez a férfiú nem volt igaz híve a királynak, és csak azért maradt Itáliában, hogy akár Godefrid herceget, akár másvalakit tervének meg tudjon nyerni...

1071

Ebben az esztendőben Mediolanum [Miláno] érseke püspökségéről önként lemondott, s szerzetesi ruhát és életmódot vett fel. Röviddel ezután papjai közül az egyik a királyhoz fordult, hogy a püspökséget tőle megkérje. Megesküdött, hogy ezer fontot fog fizetni, és megkapván a püspökséget, távozott. A mediolanumbeliek azonban, hallván a történeteket, semmi áron sem egyeztek bele, hogy ez a városba visszatérjen. Mikor Sándor pápa ezeket megtudta, mindkettő-

jüket anathémával sújtotta: amazt, mert az egyszer felvett főpapi méltóságról az ő tudta nélkül lemondott, ezt pedig, mert elődje életében, simoniákus eretnekséggel merte a tisztséget bitorolni. És ha már ide érkezünk, könyörgök, ne vegye rossz néven senki, ha röviden feltárom, hogyan harapódzott el ugyanabban az esztendőben ez az eretnekség . . . Mikor a reichenai apát meghalt, a hildesheimi püspök nagy pénzüsszeget adott a királynak, és azt kérte, hogy a király ezt az apátságot az ő egyik rokonának, Sigebert hildesheimi apátnak adja oda. Midőn ez egy ideig birtokolván az apátságot, gyónáskor valakinek megvallotta, milyen módon jutott annak birtokába, azt hallotta a gyóntatótól, hogy ilyen vétség alól csak akkor adható feloldozás, ha az ember arról, mit jogtalanul élvezett, még életében sürgősen és önként lemond. Mert — úgymond — milyen megbocsátást várhat e bűnért az, ki még halála napján sem akar attól megválni?

Ezt hallván az illető, keresni kezdte az alkalmat, hogy ettől az apátságtól tisztességes módon megválhasson. Időközben felbukkant valamilyen Luitpold, a királynak meghitt embere, aki kezdte a királyt kérni, hogy ennek az apátságnak egyik birtokát javadalomként adassa neki. Midőn ezt a király meg is parancsolta, a tiszteletre méltó férfiú, megragadván a kínálkozó alkalmat, nem akart többé titkolódnizni, hanem így szólt a királyhoz: „Ime, kész vagyok inkább az egész apátságot elhagyni, semhogy a te kegyed kedvéért Istent és a Szent Szűzet megsérteni.” Ezt mondván visszaadta a királynak a pásztorbotot, és visszatért Hildesheimbe, régi apátságába. Nem sokkal ezután Luitpold is erőszakos halált halt, mert Szent Mária¹⁰ dolgait merészelte megzavarni. Midőn ugyanis a király társaságában úton volt, leesett megbokrosodott lováról, és saját kardja által átdöfve meghalt. De mint-hogy a fent említett apát viselt dolgairól sokak beszél-

tek, és akik hallották, dicsérték is azokat, bizonyos Roudbert, Szent Mihály monostorának apátja, mint hírlík, harminc arany fontot ajánlott fel a királynak, és megvette ugyanazt a reichenau-i apátságot. Amint ezt ennek a helynek szerzetesei és hűbéres lovagjai megtudták, és mert a királytól aztán igazságot nem kaphattak, követség útján hozták ezt az apostoli úr [a pápa] tudomására. Mivel pedig ez serény volt az egyházi ügyekben, tüstént levelet küldött, és az apátot az oltári teendőktől eltiltotta. Amikor ez a parancsnak engedelmessé nem akart, ugyanazon monostor lovagjai elűzték őt onnan. Isten a tanú rá, hogy ezeket a dolgokat nem ócsárolás okából írjuk, hanem azért, mert bizton reméljük, ez egyeseknek intő példa gyanánt szolgál, nehogy valaki a földi felmagasztaltatás hiú reményétől elvakulva, saját magának az Isten gyűlölte eretnekséggel az életben elviselhetetlen megvetés gyalázatát, és a jövőben az örök kárhozat büntetését szerezzék meg.

Az őszön, míg ezek történtek, a királyné fia született, ki még a pólyában meghalt.

1073

Az Úr születését a király Babenbergben [Bamberg] ünnepelte meg. Ebben az esztendőben távozott az élők világából Sándor pápa, kinek utódjául a rómaiak Hildebrandot, ugyanazon római egyháznak archidiakonusát tették meg, kit felszentelése után Gergelynek neveztek. Virágvasárnapját a király Eichstadtban [Eichstätt] ünnepelte, ahol is Ruodolf és Berchtold hercegeket kegyeibe visszafogadta. A húsvéti bárányt meg Ratisbonában [Regensburg] áldozta fel. Pünkösdi ünnepén fejedelmi megbeszélést tartott Augustában [Augsburg], majd hamarosan Szászországba ment.

Nem tudjuk, hogy a Harznak nevezett erdő egyes részeit miért szerette meg annyira, hogy már régebben sok várost kezdett ott építeni. Mivel azonban ezeknek a városoknak közelében alig, vagy egyáltalában nem volt [királyi] gazdaság, kénytelenek voltak a városok őrzői, élelmiszerek hiányában, a vidékbeliek vagyonát megsarcolni. Ha meg valaki az udvarhoz ment panasza, gyalázattal illették és kiűzték.

Mikor ez a baj napról napra növekedett, a király Goslarban ülte meg az apostolfejedelmek ünnepét [június 29.]. Több szász herceg odament, azzal a céllal, hogy eme bajok orvoslását kieszközöljék. Ezek azonban néhány nap múlva, miután alig engedték őket a király elé, és alig mondták el ügyüket, minden őket megillető tisztesség és határozott válasz nélkül tértek vissza otthonukba. Hamarosan gyakori összejöveteleket tartottak, és szorongva tanácskoztak arról, hogy mit tegyenek ezen bajok ellen. Végül is úgy találták, inkább háborús fenyegetéssel és tevékenységgel intézik el dolgaikat, semmint hazájuk törvényeit és saját szabadságukat ennyire oktalanul elveszítsék.

MAGDEBURGI BRUNO

Magdeburgi klerikus, aki mint szász, gyűlölte a népét megalázó IV. Henriket, az 1073—1081 közötti évek történetét ennek megfelelően írta meg a *De bello saxonicoban*. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, V. köt. 327—384. 1.

A német király helyzetét a birodalom nagy hűbéreseivel folytatott viszályok is nehezítették. Különösen a császári hatalommal szemben századok óta rebellis szászok és szövetségeseik, a bajorok okoztak sok problémát.

IV. Henrik és a szászok

Ezenközben [IV. Henrik] már ifjúkora vége felé, alighogy Adalbert brémai püspök lett a tanácsadója, annak rábeszélésére elhagyott helyeken, magas és a természet által védett hegyeket kezdett keresni, és ezeken olyasféle várakat építeni, melyek ha megfelelő helyeken álltak volna, a birodalomnak hatalmas erősségei és egyben díszei lettek volna. Az elsőt és legnagyobbat közülük Hartesburgnak [Harzburg] nevezte. Ezt olyan erős fallal, tornyokkal és kapukkal erősítette meg kívülről, olyan királyi épületekkel díszítette belülről, olyan monostort* épített, olyan felszerelést adott a monostornak, olyan és annyi egyházi személyt gyűjtött össze mindenünnen, hogy néhány püspöki hellyel vált egyenragúvá, sőt egynéhányat még felül is múlt. Ha úgy látta, hogy akármelyik püspöknek díszesebb az egyházi felszerelése, azt igyekezett akár parancsszóval, akár kéréssel saját monostorának juttatni. A többi várat nem annyira széppé, mint inkább erőssé tette. Boldog és igen boldog lehetett volna. Holott a vidékek lakói már régen vagy maguk is már keresztények, vagy keresztény fejedelmek örökös adófizetői voltak. A különböző helyek erődítményeinek építését a hazánkbeliek eleinte gyerekes játéknak tartották, mert még nem ismerték a dolog mögött rejlő gonosz szándékot, még nem tartottak semmi veszélytől, és ezért még amikor lehetett volna, nem akadályozták meg, sőt sejtven, hogy a császárnak harci szándéka lesz az idegen népek ellen, az építkezéseket pénzzel és munkával támogatták. Mikor azonban az erődítményekbe rakott helyőrség rabolni kezdett a környéken, idegen termést hordott össze saját használatára, szabad embereket kényszerített

* Nagyobb kőtemplomot.

szolgai munkára, a mások leányaival és asszonyaival kéjelgett, akkor értették meg végre, hogy mit jelentenek ezek az erődtmények, de még mindig nem mertek ellenkezni vagy védekezni.

A svábok népe pedig, hallván a szászok bajáról, titokban követeket küldött azokhoz és szerződést kötött velük, hogy egyikük sem segíti a királyt, ha az a másikat elnyomná. A király ugyanis a svábokat is erőszakkal el akarta nyomni, és azt követelte, hogy neki adót fizessenek saját birtokaik után. Ha ezt a szerződést a szászok becsülettel betartották volna, megmenekültek volna a hitszegés gyalázatától és bajaik nagy részétől . . .

Időközben az apostoli úr [a pápa] nem tudni, milyen okból, megfeledkezve apostoli erélyéről, megváltoztatta előző állásfoglalását. Mert az, aki előbb Henriket összes segítőitársaival együtt apostoli szigorúsággal kiközösítette, őt az uralkodói hatalomtól erélyesen eltiltotta, ki mindazokat, kik a királynak hűséget esküdtek, apostoli tekintélye erejével az eskü kötelékei alól feloldotta, aki új király választásához beleegyezésével hozzájárult — most levélben rendelte el, hogy tartsanak országgyűlést, ott hallgassák meg mind a két királyt és aki igazság szerint uralkodhat, az biztonságban erősíttessék meg uralmában, míg a másik tétesék le. Hogy érthetőbb legyen amit mondok, gondoskodtam arról, hogy az Úr 1079. évének február havában érkezett levélnek másolata alább leírássék . . .

Amint Bernhard bíboros megkapta e levelet, végrehajtotta azt, amit neki megparancsoltak. De honfitársaink a levelet olvasva elvesztették az apostoli sziklába vetett nagy bizalmukat, mert előbb hihették volna, hogy a csillagos ég megáll, vagy a föld mozog a csillagos ég módján, mint azt, hogy Péter katedrája elveszítse Péter szilárdságát. A levelet tehát visszaküldték, és ezzel őt, aki megrettent a jelen élet félel-

métől, mintegy a kakas szavával akarták felébreszteni és Krisztusra gondolva megerősíteni, hogy állhatatosságának régi erénye visszatérjen . . .

Minthogy nem kaptak a szándékát illetően választ, újból elküldték neki a levelet, mert valamint Márk szerint Péter sem ocsudott fel az első kakasszóra, most, mikor kakasszó gyanánt az egyház népének hangja hallatszik, legalább másodszorra, az térjen magához az ingadozás zsibbadtságából és Péterrel együtt, Péter állhatatosságával serkenjen fel . . .

Úgy telt el az egész esztendő, hogy a mi országunkban úgyszólván semmi más említésre méltó dolog nem történt, csak a pápai küldöttek érkeztek gyakran mindkét félhez, és hol nekünk, hol ellenségeinknek ígérték a pápa kegyét, miközben mindkettőtől római módon annyi pénzt szereztek, amennyit csak tudtak és azt magukkal vitték . . .

HERSFELDI LAMBERT

1077-ig krónikát írt, azután Annaleseiben összeállította a császár és a pápa viszályának általa ismert eseményeit. Mint Hersfeld apátságának szerzetese, a német uralkodó pártján áll a nagy küzdelemben; a szomszédos Gallia viselkedését a gregoriánus reform-programmal szemben eszerint ítéli meg. Kiadása: *O. Holder* — *Egger*, Lamperti monachi Hersfeldensis opera, in usum scholarum, 1894.

VII. Gergely és a franciák

Gergely pápa Itália püspökeivel egyetértésben ismételt zsinatain elhatározta, hogy a régi kánonok rendelkezései szerint az áldozópapoknak ne legyen

feleségük, kiknek pedig van, bocsássák el vagy hagyják el, és hogy semmiképpen se szenteljenek pappá olyant, aki nem vállalja örökre az önmegtartóztatást és a nőtlen életet. Miután ezt a határozatot egész Itáliában kihirdette, számos levelet küldött Gallia püspökeinek, megparancsolván, hogy ők is hasonlóan cselekedjenek egyházikban és hogy a papok otthonából mindenfajta nőszemélyt örökös anathémával távolítsanak el. E határozat ellen mód nélkül felhördült az egyháziak egész felekezete, s tökéletes eretneknek és a dogmákat eszelősen nem ismerőnek nevezte azt, ki megfeledkezik az Úr szaváról, mely szerint „Nem mindnyájan fogják fel az ígét, aki felfoghatja, fogja fel”, és az apostol szaváról: „Ha magukat meg nem tartóztatják, házasodjanak meg; mert jobb megházasodni, mint égni.” Aki pedig erőszakos rendelettel arra kényszeríti őket — úgymond —, hogy angyalok módjára éljenek, megtagadván ezzel a természet megszokott rendjét, az a bujálkodás és tisztátalanság zablóját lazítja. S ha [a pápa] tovább is ragaszkodnék elhatározásához, úgy inkább a papságról mondanak le, mint a házasságról, és akkor majd láthatja, mint romlanak az emberek és hogy honnan szerez angyalokat az Isten egyháza népének kormányzására. A pápa mindazonáltal állhatatos maradt; folytonos üzeneteiben hanyagsággal és tétlenséggel vádolta a püspököket, és azzal fenyegetőzött, hogy apostoli büntetéssel sújtja őket, ha a rájuk rótt feladatot serényebben nem teljesítik.

GEMBLoux-I SIGEBERT

A gembloux-i bencés kolostor szerzetese (1030—1112), fő művében, a *Chronicon*ban foglalta össze kora egész történeti ismeretanyagát, az utolsó részben személyes értesüléseire támaszkodva. Sigebert, miként a polgárok,

a kismemesek (ministeriales) és a birodalmi papság nagyobb része, a császárt támogatta az invesztitúraharcban. Mint szövegünkben is kitűnik, a pápa hatalmi törekvései az egyház ideológiájában is zavart keltettek. A szóban forgó zsinat 1074 nagybőjtje idején (márciusban) hozta meg határozatát a papság nősülése és az egyházi hivatalok vásárlása ellen. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, VI. köt.

A császár és a pápa

1074

Gergely pápa zsinatot tartva a simoniákusokat anathémával sújtotta*, a nős papokat az egyházi ténykedés jogától megfosztotta, és a hívőknek megtiltotta, hogy az ilyenek miséjét hallgassák. Ez új példa, és ahogy sokak előtt látszott, elhamarkodott, meg nem fontolt intézkedés miatt, ellenkezésbe került a szentatyák véleményével. Ezek ugyanis azt írták, hogy az egyházban a szentségeket: a keresztséget, bér-málást, Krisztus testét és vérét, amelyeknél a szent-ségi hatás a Szentlélek láthatatlan tevékenysége révén jön létre, az Isten egyházában jók és gonoszok egyaránt kiszolgáltathatják. Minthogy ugyanis a szent-ségekben a Szentlélek misztikus ereje az éltető, ezek hatása nem növekszik a szentséget kiszolgáltatók jósága, és nem csökken a kiszolgáltató személyek bűnei következtében. Ezért igaz az, hogy: „Ő az, aki kereszttel.” Ebből a dologból oly súlyos botrány keletkezett, hogy semmiféle eretnokség idejében ekkora szakadás az egyházban nem volt. Ezek az igazságért, amazok az igazság ellen harcoltak. Kevesen éltek önmegtartóztató életet, mások dicsekedésből vagy üzleti érdekből tették ezt, sokan meg zabolátlanságu-

* Az egyházi hivatalok vásárlóit kiátkozta.

kat hitszegéssel és sokszoros házasságtöréssel tetézték. Ez alkalom volt arra, hogy a hívők felkeljenek a szent rendek ellen, és kivonják magukat minden egyházi alárendeltség alól. A hívők a szent titkokat megszenteltelenítik, ezek felett vitáznak, kisdedeket a szent olaj és krizma helyett szennyes fülzsírral keresztelnek, életük végén az Úr útavalóját és a szokásos egyházi temetést nős papoktól visszautasítják, a papoknak szánt tizedeket elégetik. Hogy egy esetből megítélhessed a többit: az Úrnak nős papok által átváltoztatott testét a hívők gyakran lábbal taposták, az Úrnak vérére szándékosan kiöntötték, és még sok más vittek véghez az egyházban, ami a joggal és szokásokkal ellenkezett. Ezen alkalommal sok hamis tanító támadt az egyházban, akik világi újdonságokkal idegenítették el a népet az egyházi fegyelemtől...

1075

Henrik császár kemény csatában legyőzte a szászokat és ismételt hadjáratokkal zaklatva őket, valamennyi hercegüket, püspöküket, vezérüket, comesüket és a többi hatalmasokat megadásra kényszerítette. A magyarok lázongtak a császár ellen, királyukat Salamont* az uralkodástól megfosztották, és hosszas bebörtönzéssel gyötörték**. Deoduin püspök elhunyt. Az élete és származása szerint előkelő Henrik lett az utóda. Anno kölni püspök meghalt. Ez vagyonnal és az általa alapított monostorokkal gazdagította egyházmegyéjét. Ezekből kiválik a siegerbergi kolostor...

* I. Endre fiát, Henrik vejét, kit atyja a császár oltalmába ajánlott.

** Visegrádon.

Gergely pápa teljes erővel támad Henrik császárra, és kiket csak tud, eltántorít tőle szóval és írással. Még a császár tulajdon anyját, Ágnest is elidegeníti tőle. Godefrid herceget orgyilkos öli meg Fresoniában [Friesland] . . .

Henrik császár parancsára a Wormsba összehívott 24 püspök és a birodalom sok előkelőségei jelenlétében tartott zsinat úgy határozott, hogy Hildebrand¹¹ pápa minden dekrétuma és intézkedése érvénytelen. Ugyanott valamennyien — kevesek kivételével — elszakadtak Hildebrandtól, és úgy döntöttek, hogy őt a pápáságtól meg kell fosztani. Hildebrand viszont Henrik császárt Rómában kiközösíti azzal az ürüggyel, hogy a birodalom előkelői a jogos ok miatt kiközösített uralkodóval egységben nem maradhatnak. Virágvasárnap a hatodik óra körül a fényes égen egy csillag jelenik meg. A szász fejedelmek is, kik megadták magukat a császárnak, úgy érezték, hogy kötelékeik meglazultak, Hildebrand pápa ösztönzésére fellázadtak. Maga a pápa Longobardiában a császár elé szietve, álnokul törvényen kívülinek nyilvánította. Valamennyien ugyanis, kik azelőtt Hildebrandot megtagadták, hitszegést hitszegésre halmozva, most a császárt tagadták meg, és a burgundok hercegét Rodulfot¹² tették meg királynak. Ennek a pápa koronát küldött, melyen ez a felírás volt: a szikla adta Péternek, Péter a koronát Rodulfnak.* Ezt Sigfrid érsek Mainzban királlyá felkente és mivel a mainziak felkeltek ellenük, Rodulf az érsekkel együtt éjnek idején elmenekült. Hildebrand pápa mindazokat, akik a királlyal szembeszálltak, feloldozta a hűtlenség és hitszegés alól . . .

* Szójáték a petra (szikla) és Petrus (Péter) szavakkal.

Midőn Henrik Leodiumban [Liège-Lüttich] tartózkodott, fia Aquisgranumba [Aachen] érkezett, és mivel atyja ellen akart menni Leodiumba, előre küldte az embereit az Úr vacsorájának csütörtökjén [Nagycsütörtök], hogy foglalják el előre a wisathomi hidat, nehogy jöttében valaki neki ellentálljon. De atyjának a híd visszafoglalására kiküldött katonái, összecsapván a fiú vitézeivel, ez utóbbiakat visszaverték, egyeseket közülük foglyul ejtettek, másokat a Mosába [Meuse] fullasztottak, ismét másokat megöltek. Közöttük Bruno comes is elesett. Így az atyja ellen támadó fiú dicstelenül vonult vissza. S míg a kölniek megőrizték a császár iránti hűségüket, érsekük a császár fiát atyja ellen tüzelte. A körülzárt Köln városát ostrom alá vették, de bevenni nem tudták. Közben [IV.] Henrik császár Leodiumban meghalt. Hasonló nevű fia követte a trónon . . .

AURAI EKKEHARD

Már V. Henrik szolgálatában írja krónikáját, 1125-ig jegyezvén fel az eseményeket. Az ő neve alatt ismeretes Világkrónika nagyobbik — 1101-ig terjedő — részét azonban Frutolf michelsbergi szerzetes készítette el. Az investitúra-harcot elkezdő IV. Henrikkel szemben a fiú megtalálta a kibékülés formáját egy rá nézve hasznos kompromisszumban (wormsi konkordátum, 1122), mely lényegében továbbra is biztosította a birodalom feudális egyházának a császártól való függését. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, VI. köt. 17—265. l.

Ez a vége, ez a pusztulása, ez a végső sorsa annak a Henriknek, kit az övéi német-római császárként negyediknek neveztek, a katolikusok meg, vagyis mindazok, kik a keresztény törvény szerint Szent Péterhez és utódaihoz hívek és engedelmesek maradtak, főkalóznak, eretnekek fejének, hitehagyottnak, nemcsak a testek, hanem inkább a lelkek üldözőjének tartottak. Joggal, mert az a hír járja róla, hogy nem elégedett meg a természetes és szokásos bűnökkel, hanem új és abban az időben hihetetlen vétkeket gondolt ki és követett el. Ha valaki, abban a hitben, hogy császárok viselt dolgait, akár helyesek, akár helytelenek, meg kell örököteni, ezeket meg is akarja írni, úgy tőlünk megteheti, annál is inkább, mert nem kértelkedünk abban, hogy eme dolgok közül sokat inkább el kellene felejteni. Mindazonáltal sok tanú bizonyíthatja, hogy a mi időnkben származás, ész, vitészség és merészség, testalkat és külső megjelenés tekintetében senki sem látszott alkalmasabbnak nála a császári méltóság viselésére, csak ne bukott volna el és ne romlott volna el a vétkek viszályában a belső ember. Minthogy továbbá sokan vannak magas méltóságok viselői, kik ezzel a férfiúval együttműködtek, egyet, bár félve, megjegyzek: használják inkább saját javulásukra az ő példáját, ne a bűnnel szerzett tisztesség virágját nézzék, hanem azt, amiből kikelt, a magját, és inkább igyekezzenek a rosszat gyökerestül kitépni, mint annak gyümölcsseit tovább élvezve, a jövőben az örök halál kárhozatára jutni. Mert nagyon balga dolog azt hinni, hogy meggyógyul a seb, amelyben benne van még a gyilkos fegyver; balga dolog az istennek és a mammonnak egyszerre szolgálni. Mert borzasztó a gondolat, hogy a farizeusi felmagasztaltság csúcsáról, amelyre — mint mondják — szentségtö-

rések árán emelkedtek fel, bitorolják az apostoli alá-
zatosság méltóságát; szörnyűség azt hinni, hogy a hite-
hagyás magvából az egyházi méltóság gyümölcse terem.
Ennyit erről eddig. Adassék hála Istennek, amiért bár
későn, de nagyszerű győzelmet engedélyezett egy-
házának, s amiért Nabukodonozor elnyomatásának
ötvenedik esztendejét, kit ugyanaz a galileai győzött
le, mint ki egykor Julianust* is, dicsősséggé változtatta.
Ha pedig valaki buzgó módon azt akarná, ne merül-
jön feledésbe az egyház utókorában Henrik halála,
miként Áman** pusztulása, ám tudja meg, hogy ez hét
nappal augusztus idusa előtt [augusztus 7.] történt.
Ugyanezen a napon küldött pokolra számtalan lel-
ket, midőn először hatolt be az Umstruet melletti egy-
házba, Marsnak ugyanezen napján [kedden] kezdte
meg minden csatáját, pogány jóslásokban bízva. . .

III7

Amidőn már a környező népek országai, hatá-
raikkal, dolgaikkal megelégedve, véres kardjukat és a
halál egyéb eszközeit már régen a béke hüvelyébe rej-
tették, amidőn már az egész egyház, az üldözések, eret-
nekségek és skizmák küzdelmei után, holtfáradtan, igen
nagyon kívánta tagjait sok hálaadás után Jézus igaz
életének parancsai szerint pihentetni, akkor — óh jaj!
— a nyakasságát levetni nem tudó teuton vadság,
bármily nagy volt az isten békéjét szeretők sokasága,
bármennyire rátalálhatott volna a jelen nyugalmas
életéből az örök béke látományára, dehogy akarta ezt!
Hogy úgy mondjam, a föld kerekiségén egyedül a mi
fajtánk népe maradt meg javíthatatlanul, szokatlan
csökönnyőséggel gonoszságában, halmozott egymásra
esküszegést, hazugságot és egyebeket, melyek miatt

* Julianus Apostata római császárt.

** A perzsa Ahasvér király minisztere, a zsidók ellensége.

már a próféta panaszkodik, tetézett vérözönt vérözönnel: és mint valaha Sodomában és Gomorrhában, olyan zaj hatolt az Úr, Sabaoth fülébe. Ezért az Úr születésének ünnepe és január 3-a között az esti órában, az isteni parancsok ilyen semmibevevése miatt, az Úr haragjától megremegett a föld, annyira, hogy nem volt ember, ki ekkora földrengést érezhetett valaha is. Sok épület dőlt össze, és azt mondják, sok város pusztult el Itáliában is. . .

FREISINGI OTTÓ

Krónikája a XII. század és egyáltalában az egész középkor egyik legnagyobb méretű és az egész világtörténelemre kiterjedő műve, mely az ágostoni történetpszemléletnek két városát mutatja be a századok folyásában. A freisingi püspök, Lipót osztrák örgróf fia, természetesen osztályának szempontjai szerint ítéli meg a történelem régen elmúlt eseményeit csakúgy, mint saját korának viszonyait, melyekről egyébként aránylag keveset ír. A középkori filozófia szinte nagyobb teret nyer ebben a műben, mint az események történeti előadása. Az egyes könyvek előszavában a krónikás híven elmondja korának felfogását a mesterség jellegzetességeiről és fontosságáról. Történeti művét szerzetestársa, Rahewin folytatta. Kiadása: *G. H. Pertz*, *Ottonis Episcopi Frisingensis Opere*, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, in usum scholarum*, Hannover 1867. Magyarul: Freisingi Ottó krónikája, Ford. Gombos Albin, Irsik József és Vajda György, Athenaeum 1912; Rahewin, I. Frigyes császár tettei, ford. Gombos Albin, Athenaeum 1913. (Középkori krónikások-sorozat, XII—XIV. és XV—XVI. köt.)

Sokat és sokszor töprengve magamban a múlandó időbeli dolgok tulajdonságairól, különös és váratlan fordulatairól s arról, hogy a bölcs nem tapad görcsösen hozzájuk, arra is rájöttem, hogy ami változik, az múlandó. A bölcsnek meg az a hivatása, hogy ne pergő kerékként forogjon, hanem az állhatatosság erejénél fogva a szilárd testek módjára kristályosodjék meg. Minthogy pedig az idők múlandósága meg nem állapodhat, ki tagadhatja azt, hogy a bölcsnek az örökkévalóság maradandó, szilárd országa felé kell törekednie? Ez pedig az Isten országa, a mennyei Jeruzsálem, amely felé vágyakoznak a zarándoklásba helyezett istenfiak, bár lenyűgözi őket, miként a babiloni fogság, az idők zűrzavara. Mivel pedig két város van, az egyik a múlandó, a másik az örök, az egyik az evilági, a másik az égi, az egyik az ördögi, a másik a krisztusi: az előbbit Babilonnak, az utóbbit Jeruzsálemnek nevezik a keresztény írók . . .

Megjegyzendő, hogy minden emberi tehetség és tudás keletről indult el s nyugatra ment, hogy ezáltal is megmutatkozzék a dolgok forgandósága és változékonysága, amint ezt a következőkben, Isten segítségével, elő fogjuk sorolni.

Minthogy pedig bizonyossá vált előttünk e világ változékonysága, szükségesnek tartom, a te kérésedre, Isingrinus, hogy a történelmet Isten jósága folytán felfedjem, s ez által Babilon lakóinak hiábavaló erőlködését és Isten országának ez élet után remélhető, de Jeruzsálem lakói* által már itt megízlelt dicsőségét feltárjam. Elhatároztam, hogy a megelőző idők viszonyosságait s bajait, ha Isten engedi, *a mi időnkig folytatom, sőt az elkövetkezendő időkről sem hallgatok.*

* Az egyház hívei.

Mindezt, amennyire csak lehet, írásokból összegyűjtöm, és szereplőinek emlékezetét feljegyzem. Így Szent Ágoston és Orosius¹⁸ követője leszek... Kettejüknek nyomdokait követve, mindkettejük módszerét igyekszem egyesíteni, hogy a történetírás lényegét el ne mellőzzem, hogy a tudás-szomjas hallgató észrevegye, mi az, amitől a világi dolgokban, a változásoknyomorúságában vissza kell riadni, és hogy a tudnivágyó kutató a régmúlt dolgoknak világos rendjét nyerje. Úgy hiszem, nem nehezményezhető jogosan, ha oly bölcs és ékesszóló elődök után én, az ügyetlen ember, írni merészkedem, miután én azt, *mit ők bőségesen és mélyenszántóan megmondtak, sűrítve adom; mindazt pedig, ami utánuk történt, Isten országára s ellenkezőleg e világ fiaira vonatkozóan, részletesen tárgyalom*, mégha gyarló fogalmazásban is. Nem hiszem, hogy a csípős szavú költő* szavai reám is vonatkoznak: „Írni fognak tudósok és tudatlanok egyformán!” Mivel nem vakmerőség és hányavetiség, hanem egyszerűséget vezet, ez pedig még a járatlanságot is menti amikor, tudatlan létemre ilyen nehéz feladatot mertem vállalni. De igazságtalan vádat emelne ellenem az is, ki, a mostani idők szokása szerint, hazugnak tartana, valahányszor nehezebben hihető állításokra bukkanna munkámban, mert még az újabb kor történetének megírásánál sem tettem hozzá semmit ahhoz, amit a legmegbízhatóbb írók munkáiban találtam. Épp ezért nem tartom megvetendőnek azokat sem, akik az írásban az apostoli egyszerűséget utánozzák, mert bizony a tévedésre tápot igen sokszor a finomkodás ad, míg az igazság igazi barátja a paraszti egyenesség. Mikor tehát az emberi dolgok zűrzavaros változásiról s az isteniek boldog állandóságáról akarok tárgyalni, Istent hívom segítségül, ki ezt

* Horatius.

a zűrzavart békésen túri, s az azokból kivezető boldog békességet előrelátásával növeszteni és megdicsőíteni fogja, hogy az ő segítségével csak ami az ő tettségére van, adjuk elő.

Hírek Keletről

Ekkor tájt [1145] az örmény püspököknek és a metropolitának, akit katolikusnak, azaz egyetemesnek hívnak, mert sok püspök tartozik alája, követei érkeztek a távoli keletről másfél évig tartó fárasztó utazás után Viterbóba a pápához, hogy üdvözöljék őt, s felajánlják azon egyház részéről a teljes meghódolást, s útjuk okait mi és mások jelenlétében a „Régi teremben” kinyilvánítsák. Köztük és a görögök között ugyanis a miseszertartást illetőleg sok az azonosság, egyebekben viszont sok a különbség. Ők is kovászos kenyeret használtak, mint a görögök, de a borhoz nem öntöttek vizet, mint mi meg a görögök; a karácsonyt a vízkereszt ünnepéig egy ünnepként ülték meg. Mindezekben és sok másban a római katolikus egyházat kérték fel bíróul, s a misemondásra nézve a mi eljárásunk átengedését kérték. A római pápa szívesen fogadta e küldötteket, közölte velük a mise szertartásának lényegét, s buzdította őket, hogy mindent úgy végezzenek, ahogy itt tapasztalhatják . . .

Ott láthattuk akkor Szíriából a gabalai püspököt is, kinek igyekezetére az antiochiai egyház már teljesen a római szentszékhez kezdett hajlani; nyilatkozott az antiochiai pátriárkáról meg az antiochiai fejedelem anyjának, Balduin jeruzsálemi király leányának panaszairól. A szaracénoktól nyert zsákmányból ugyanis tizedet követelnek [a püspökök], mivel Ábrahám is Melkizedekkel Istennek ajánlotta a hadizsákmány tizedét. Kérte az apostoli szentszék jóvá-

hagyását, hogy a tized az antiochiai fejedelmet illesse. Hallottuk beszélni a tengerentúli kereszténység Edessa elestével beállott siralmas helyzetéről, s arról, hogy az Alpokon keresztül a császárhoz és a francia királyhoz készül, segítséget kérni. Arról is szólt, hogy nemrégiben az a bizonyos János király¹⁴ és pap, ki túl a perzsákon és örményeken, kelet leg-távolabbi pontján lakik, s akinek egész népe keresztény, de nesztoriánus, a perzsa és méd királyi testvérekkel, a samiárdokkal háborúba keveredett. A perzsák . . . már országa székhelyét ostromolták, mégpedig úgy, hogy mind a három — a perzsa, a méd és az asszír — sereg készebb volt inkább meghalni, mint megfutamodni. Akkor János pap, mert csak így szokás őt hívni, futásra kényszerítette a perzsákat, és szörnyű öldöklés árán győztes lett. S a győzelem után a jeruzsálemi ostromolt egyház megsegítésére indult, de a Tigrishez érkezve, alkalmatosság híján, nem tudott átkelni rajta seregével, s észak felé tért el, úgy gondolván, hogy arrafelé a tél hidege befagyasztja a folyót. De éveken át hiába várta a fagyot, az időjárás nem kedvezett, sőt a szokatlan éghajlat alatt serege elfogyatkozván hazatérni kényszerült. Azt is rebesgetik, hogy ősei lettek volna a napkeleti bölcsek, kikről az evangéliumban is említés történik, s akik saját népükön kívül a pogányok fölött is uralkodtak, oly dicsőséggel és oly gazdagságnak örvendve, hogy mint mondják, még bot gyanánt is smaragdot használtak. Ősei példájára, akik Krisztus bölcsőjéhez járultak, óhajtott volna ő is Jeruzsálembe menni, de az előbb említett körülmény megghiúsította. Ám erről legyen elég ennyi.

Frigyes császár

Tehát az isteni fölség, Frigyes — miként Theuderich-ről írja valaki — olyan volt tulajdonságaira és megjelenésére nézve egyaránt, hogy még azoknak is illik megismerni, akik kedvezőtlenül vélekednek róla. Olyan sok előnyös tulajdonsággal halmozta el Isten és a természet tudatos együttműködése. Viselkedése olyan volt, hogy még hatalmának irigyei sem tagadhatták meg tőle a magasztalást. Tetszetős testalkatú, nem a legmagasabb, előnyösen nyulánk termet, szőke, a homlok felett göndör hajzat, amely alig takarja a fület, állásához illően mindig gondosan nyírva, szemének nézése éles és átható, orra nemes, ajka finom, szakálla vörhenyes, a száj szélein nem túlhaladó, az egész arc üde és mosolygó. Fogai hibátlanok, hófehéren csillogók, nyaka, toroka nem dagadt, tejfehér bőrét az ifjúság pírja színezte. Nem a harag, hanem a szemérmesség pírja. Válla előrehajló, derekában rugalmas erő rejlett. Lábszára erős csontú, izmos. Járása biztos és határozott, hangja tisztán csengő, az egész test férfias benyomást keltett. Az ilyen testtartás állva is, ülve is méltóságos és tekintélyt sugárzó. Eléggé egészséges voltát csak néha támadta láz. Szerette a háborút, de csak a béke megszerzéséért, ő maga biztoskezü, határozott cselekvésű, a kérelmezőkhöz kegyes, a hűségére tértekhez irgalmas. Ha napirendjére vagy kíváncsi, hajnalok hajnalán kelő papi környezete vagy egyedül őt, vagy kevesed magával ébren találta, s emiatt oly tisztelet vette körül, hogy az itáliaiak is a püspököknek és egyháziaknak kijáró tisztelettel övezték, mert példaképpül tekintették. A templomi szertartásokat úgy tisztelte, hogy azok alatt illő csendet tartott, s nem is foglalkozott semmiféle világi

teendőkkel. A hajnali istentisztelet után a reggelt államügyekkel töltötte. Ha pedig vadászott, a kutyákhoz, vadászsólymokhoz nálánál senki sem értett jobban. A vadászat alatt maga tartotta az íját, maga ragadta meg a nyílveesszót, feszítette meg az íját, slótte ki a nyilat. „Válaszd ki magad [a vadat], s ejtsd is el.” Ha vendégséget adott, ez volt a szabály: Királyi bőség legyen, de úgy, hogy ne panaszkodhassék senki, se részegségről, se éhenmaradásról. Még játék közben is megőrizte uralkodói méltóságát, természeténél fogva nem volt sem elnéző, sem kegyetlen. Környezetével való beszélgetéskor nem volt sem érdes, sem tanácsaikat megvető, sem kínzóan faggató. A Szentírást és a régi királyok tetteit szorgalmasan tanulmányozta. A szegényeknek az alamizsnát gyakran saját kezűleg osztotta ki, jövedelmének tizedét templomokra és monostorokra költötte. Hazai nyelven beszéde ékesszavú; latinul viszont jobban értett, mint beszélt. Ruházata belföldi, nem fényűző, de nem is szegényes, úgyhogy táborában inkább Mars pompája ragyogott, mint Vénusé. Aki a birodalom növelésében, népek leigázásában oly tehetségesnek mutatkozott, szinte állandóan ilyenfélékkel foglalkozván, az az ország dicsőségére és javára sok mindent alkotott különböző helyeken, egyeseket befejezett, másokat nagyrészt kegyes adományaiból létesített.

A Nagy Károly építette csodaszép nijmegeni királyi palotát, valamint az Ingelnheim mellett, amelyek erősek voltak, de a hanyagság és a régiség kikezdte őket, eredeti fényükben helyrehozatta, ezzel is bizonyítva veleszületett magasabbrendű nagyszerűségét; Kaiserslauternben rőt kövekből építettett nem kis bőkezűséggel királyi lakot, ezt egyrészt erős fal, másrészt tónagyságú haltartó vette körül, amely bővelkedett halakban és szárnyasokban, magában foglalva a szemet is, a gyomrot is hizlaló mindenféle

gyönyörűségeket. Csatlakozott ehhez a szarvasokban, őzekben bővelkedő vadaskert. Mindez királyi ízlését és bőkezűségét bizonyítja. Itáliában pedig Monzánál, Lodinál, de más helyeken és városokban is, a paloták s templomok olyfokú bőkezűségét élvezték, hogy azt e nagy uralkodó oly nagy birodalma sem feledheti el sohasem. Hispania, Anglia, Franciaország, Dánia, Csehország és Magyarország királyait, bár azok mindenkor tartottak hatalmától, magához láncolta barátságos udvariasságával s a saját akarására hajlította őket: valahányszor leveleket vagy követeket küldött hozzájuk, tekintélyét elismertetendő, mindig elérte, hogy akarata előtt meghajoljanak. Mánuellel, a konstantinápolyi császárral szemben, ki vele a barátságot és egyetértést kereste, elérte — megadván neki, miként elődei, a római császári címet —, hogy az őt nem Róma, de Új-Róma császáranak nevezte. S hogy ne vegyem igénybe soká a türelmeteket, hadd mondjam meg: egész birodalmában őnála senki jobban, sem örvendetesebben nem uralkodott, Róma pedig régi tekintélyében élt és erősödött.

Ezek történtek a dicső fejedelem alatt az Úr megtestesülésének jelenlegi 1060. esztendejéig, amely országzászlásának 7., császárságának 5. éve, s remélhetőleg sok boldogság kíséri még további uralkodását, míg a Királyok Királya a jámbor királyok érdemeinek örök jutalmában nem részesíti.

KÖLNI KIRÁLYKRÓNKA

939-ig a szokásos kompilációs formát mutatja, 1028-ig önálló, saját értesüléseket közlő mű. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, I. köt. 97—99., XVI. köt. 730—731. l.

A császár a pápa alatt van-e?

Nagy vizzály keletkezik a pápa és a császár úr között. Mert bizonyos [II.] Ince pápa Rómában falképet festetett, amelyen ő főpapi széken ül, Lothar császár pedig mélyen meghajolva, összetett kézzel veszi át tőle a császári koronát. Volt más dolog is, ami a vizzályt fokozta és táplálta. Mikor a császár a birodalom vezetőivel a burgundiai Bisuntiumban [Besançon] gyűlést tartott, ezen a pápa részéről két bíboros vett részt, akik pápai levelet hoztak, benne többek közt a következő mondattal: „a korona beneficiumát neked adtuk és nem sajnálnók, ha méltóságod tőlünk nagyobb beneficiumokat is kapott volna.” Ezt a szót a tolmács hűbéri javadalomnak tolmácsolta.* Ennek hallatára a császár éktelen haragra lobbant, de valamennyi herceget és a császár barátait is annyira ingerelte ez a kifejezés, hogy a bíborosokat kegyetlenül meggyilkolták volna, ha azok a császár segítségével és vezetésével gyorsan el nem menekülnek. A császár tehát ezt mondta: „Amit Istentől kaptunk, azt ezek hűbéri javadalomnak tartják? Ezzel sohasem fogunk egyetérteni. Elismerjük, hogy a királyválasztás első szavazata a mainzi püspököt, a király felkenése a kölni püspököt, a császárrá felszentelés a római pápát illeti, de a császári koronát egyedül istennek köszönjük. A falfestményeket le kell törölni, a levelet ki kell javítani, különben köztem és közöttte sohasem lesz béke.” Amint Rómában a császár haragjának és a harag okának híret vették, nagy rémület fogta el a pápát, az összes bíborosokat és a rómaiakat. Ezért a császárhoz és az előkelőkhöz intézett többrendbeli levéllel igyekeztek haragját lecsillapítani, mondván, hogy helytelenül

* A szó első jelentése jótétemény, s csak másodsorban (hűbéri) javadalom.

tolmácsolták azt a szót, hogy „javadalom”, mert náluk a javadalom nem hűbéres birtokot, hanem valami jótéteményt jelent. Ez volt tehát a rómaiak és a császár közötti egyenetlenség magva. Az sem titok, hogy a pápa úr, hallván, hogy a császár Szent Péter székéhez jön, elhagyta Rómát és valahol a környéken a bíborosokkal arról tanácskozott, kiközösítse-e a császár urat. Alig, hogy befejezték ezt a tanácskozást, a pápa éjjel meghalt. Nem titok az sem, hogy a bíborosok többsége megfogadta: ha a pápa úr meghalna, csak olyan utódot választanának, akinek a császár iránti felfogása és akarata elődje felfogásával azonos. Azért támadott ennek a pápának elhunytakor az isten egyházában és az egyház valamennyi fia között az a nagy szakadás és egyenetlenség, mert a többi bíboros nem tudott a többség megegyezéséről és fogadalmáról.

URSBERGI KRÓNKA

Württembergi premontrei kolostorokban készült, főként Burchard és Konrád apátok dolgoztak rajta. A welfek régi krónikáját és kortársi értesüléseiket használták fel a rövidre szabott, de szokatlanul éles kritikával megírt művük összeállításakor. Barbarossa Frigyes császár lombardiai hadjáratát, a kereszteshadjáratokat és a XIII. század fordulóján bekövetkezett német császár-választási krízist írták meg, élesen bírálva a római Kúria beavatkozási kísérleteit. Kiadása: *G. H. Pertz*, Burchardi et Counradi Urspergensium Chronicon, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, in usum scholarum, Hannover 1874.

A Kuria politikája

Ebben az időben összeesküvést szőttek a császár [IV. Henrik] ellen, amint ezt valamilyen cremonai író állítja, kinek feljegyzéseiből vettük ki az itt elmondottakat. Ugyanezen író azt vallja, hogy e dolgokat igen derék és szavahihető, és nagyon istenfélő milánóiaktól és bresciaiaktól hallotta, akik magukról is azt mondták, hogy az összeesküvésben részt vettek.* Belekapcsolódott ebbe az összeesküvésbe az apostoli szék bíborosainak legnagyobb része, Vilmos szicíliai király és majdnem valamennyi itáliai állam báróival és hatalmas uraival együtt. Nagy pénzösszeget is adtak Adrianus pápának, hogy a császárt kiközösítse . . .

Az Úr 1198. évében [VI.] Henrik császár Szicíliában meghalt. A palermói egyházban temették el díszesen. Henrik császár okos eszű, nagy ékesszólású, eléggé kellemes arcú, sovány, középtermetű, gyenge és vézna testalkatú, de erélyes lelkületű volt, akitől ellenségei méltán tartottak és rettegtek. Hívságok rabja volt, főleg a vadászaté és a madarászaté. Sokan azt állítják, hogy felesége sugalmazására, méreggel ölték meg, mert unokaöccseit kegyetlenül meggyilkolta. Ez azonban nem valószínű, és csak azok terjesztették ezt a hírt, akik hozzá abban az időben igen közel álltak. Én magam ezt Chuonrad úrtól hallottam, aki utóbb prémontréi** apát lett és annak idején világi lévén, a király udvarának bizalmasa volt . . .

Van még a fent említett [III.] Incének egy, Bertholdhoz, Zaringia hercegéhez intézett levele, amely Fülöp***

* A III. Sándorral szembeszegült ellenpápákról van szó.

** Prémontré: a premontréi rend főapátsága Észak-Franciaországban.

*** Sváb Fülöp, Toscana hercege, majd bátyja, VI. Henrik halála után császár (1198—1208).

ellen sok balga és néhány hamis dolgot tartalmaz. Ezt a levelet beiktatta saját rendeleteinek gyűjteményébe, amelyet a beneventói Péter mester, az ő subdiakonusa szedett össze utóbb egy kötetbe, tartalmuk szerint különböző címek alatt foglalván össze a könyveket. Ekkor a pápa alaptalan gyanúsításokkal és kifogásokkal kezdte Fülöpöt támadni, mintha nehézséget okozhatott volna neki azzal, hogy a kiközösítés tényét szemére hányta. Mert mint mondják, még tusciai herceg korában a pápa előde, [III.] Celesztin kiközösítette Fülöpöt. Valóban, hogy még nagyobb hűtlenséget bizonyíthasson rá az esetben, ha intelmeibe bele nem nyugodnék, a pápa a sutri püspököt küldte el hozzá, visszakövetelvén tőle azokat a túsokat, kiket annak idején a király testvérének, Henrik császárnak parancsára megfosztottak szemük világától. De Fülöp, amilyen szelíd és jólelkű volt, amint meghallotta a kiközösítési határozatot, ugyanattól a követtől alázatosan kérte a feloldozást, ezenfelül az említett túsokat a pápa úrnak visszaküldte. Ekkor a pápa, hogy Fülöpöt még gyűlöletesebbé tegye, a római udvarban levő sok embernek bemutatta ezeket a megvakított comeseket és előkelő személyiségeket. Én magam is, aki fiatal koromban világi életet éltem, akkoron Rómában tartózkodván láttam őket. Az említett sutri püspököt pedig, mert hatáskörét túllépve Fülöpöt engedély nélkül feloldozta, ahogy ezt ez a bizonyos levél mondja, megfosztotta püspökségétől, és valamelyik monostorhoz tartozó tengeri szigetre száműzte, ahol ez aztán „boldogan” fejezte be életét.

Azt is hallottam abban az időben — amit ugyan nehéz elmondanom és ami alig hihető —, hogy ugyanaz a pápa ezt mondta volna: vagy elveszi Fülöptől a királyi koronát, vagy saját magától a pápai méltóságot. Egyébként, bár kétséges, vajon saját akaratát

elébe akarta volna-e helyezni Isten akaratának, mégis tény, hogy egész idő alatt ellenségeskedett vele. A magasságokból letekintő Isten azonban nem engedte, hogy egész Alemanniában tönkremenjen az Isten tiszteletének és az egyház méltóságának műve, amely két dolog itt méltóbb módon virágzott, mint más népek között, noha mindenütt megrontotta őket a bűnök és a legnagyobb fajtalanság átka.

Miután közbevetőleg az apostoli székek a királyi hatalom megrontására irányuló támadásairól szólnunk, áttérünk ama mesterkedéseinek leírására, amelyeket a leggonoszabb hercegek közreműködésével folytatott Alemanniában... Alig maradt ugyanis püspökség vagy egyházi méltóság, de lelkipásztori [plébániai] egyház sem, amely ne lett volna viszálykodás tárgya, és ezen okból az ügy Róma elé került, de nem ám üres kézzel¹⁵. Örvendezz Róma anyánk, mert megnyíltak a föld kincseinek zuhatagjai, hogy hozzád ömölhessenek a pénzek patakjai és halmai nagy bőséggel! Örvendezz az emberek fiainak gonoszságán, mert ekkora bűnök ellenében te megkaptad az árát. Örülj segítőtársadnak, az egyenetlenségnek, amely kitört a pokoli örvény mélyéből, hogy gyűljék számodra a rengeteg pénz. Megvan, ami után szomjaztál, mondj éneket, mert az emberek gonoszságával, nem a vallásoddal győzted le a világot. Nem áhítatuk vagy tiszta lelkiismeretük viszi az embereket hozzád, hanem a tengernyi elkövetett bűnök eltörléséért és a viszálykodásaik eldöntéséért járó bér. Legyen elég ennyi a birodalomban keletkezett szakadás okairól. Most a szakadás miatt viselt háborúskodásról szólnunk...

A pápa pedig [IX. Gergely] kapva az alkalmon, hogy a császár [II. Frigyes] távol volt, nagyszámú sereget rendelt Apuliába és a Krisztus szolgálatában

időző császár¹⁶ területeit — kimondani is szörnyű — elvette, magának alávetette és a kereszteseket Apuliában is, Lombardiában is, minden erővel hátráltatta, nehogy tovább hajózzanak. Ki ne siratná és utálná az ilyen cselekedeteket, amelyek úgy látszóttak, előjelei és csodálatos tünetei a romlásnak induló egyháznak . . .

Amíg a tengerentúli részeken ezek történtek, a pápa cinkosaival együtt — mint az emberek állították — elhíreszteltette Apuliában, hogy a császár meghalt. Ennek hatására, az eddig császárhű tartományok elhatározták, hogy a pápa uralmának vetik alá magukat, s az összes alemánt, akik a Szentföldről visszatérve Apuliában tartózkodtak, kegyetlenül, gonosz gaztettel meggyilkolják. De az irgalmas Isten másként rendelkezett és az ő szolgálatába szegődötteket nevének dicséretére és dicsőségére, kegyelmesen megóvta . . .

RAHEWIN

Frigyes császár a lengyelek ellen

Alemanniában a császári bölcsesség rendet teremtett, és az egész földön sohasem élvezett, régóta ismeretlen nyugalom terjedt el. Olyan volt ez a béke Germániában, mintha megváltoztak volna az emberek, más lenne a föld, még az ég is szelídebb, lágyabb. De a császár e nagy nyugalomban nem a henyélésnek élt, s nem is az érzéki gyönyörűségeknek. Méltatlannak tartotta, hogy hadi viszontagságokban edzett lelkét a henyélkedésnek engedje át a birodalom haszna nélkül.

Az Úr 1157. évének augusztus havában a polanok [lengyelek] ellen harcra készen állott.

Ez a tiszta szláv lakosságú Polimia [Lengyelország],

amint azok állítják, akik a földrajzzal foglalkoznak, felső Germánia határán kezdődik; nyugatról az Odera, keletről a Visztula, északról a ruthenok s a szkitha tenger, délről meg a csehek erdőségei határolják. Kitűnő természetes védelemmel rendelkezik, népe pedig szilaj, szomszédainál nyersebb, harcra azonban a legalkalmasabb. Azt is mondják, hogy földjének tengerpartján az ott lakók éhínség idején egymást eszik meg, s hogy állandó hidegben fagyoskodva nem is tudnak foglalkozni földműveléssel, egyedül a vadászatra s a dögevésre adták magukat. Valamennyien kalózkodnak, látogatják az óceán szigeteit: Hyberniát [Írország], Britanniát és Dániát is nyugtalanítják, bár mindez a másik parton fekszik.

Az ilyenféle nép szomszédtságából csak baj ered: a polanokra is áll az a mondás, hogy a rozsdás vasról lemállik a rozsdá. Nem bírnak velük saját fejedelmek sem, még a természetes rokoni kapcsolatot sem becsülik . . .

A császár tehát nagy sereggel behatolt Lengyelországba, jóllehet azt a természetes s mesterséges akadályok olyan jól védték, hogy elődeinek, a királyoknak és császároknak csupán nagy nehézségek árán sikerült elvergődniük az Oderáig, és a sereget kísérő nyilvánvaló isteni segítséggel legyőzte az út-zárakat, amelyre gyakran bukkant a szűk helyeken is, meg az erdők sűrűjében is. Augusztus 22-én elérte az előbb említett folyót, amely mint valami fal védi egész Lengyelországot s rohanó mély folyásával lehetetlenné teszi az átkelést, de a császár mégis áthatott rajta egész seregével, a lakosok legnagyobb meglepetésére. A katonák olyan hévvel vágytak a túlsó partra, hogy egyesek úszva keltek át, mások bármilyen alkalmatossággal, amelyet csónakként használtak. E nem várt fordulat láttán a polanok úgy megremültek, úgy kétségbeestek maguk és földjük elke-

rülhetetlennek látszó pusztulásán, hogy a fejvesztett menekülésbe vetették reményüket, noha szomszédai: a ruthenok, parthusok, poroszok, pomerániak nagy sereget gyűjtöttek segítségükre. Annyira le-törtek, hogy saját földjüket, saját hazájukat kezdték gyújtogatással pusztítani, váraikat, erődeiket is lerontani. Köztük legerősebb váraikat, Glogaut és Beuthent*, amelyeket ellenség még sohasem foglalt el, felgyújtották csak azért, hogy az ellenség ne használhassa. A császár pedig követve a menekülőket, áthaladt a frodezlai [Wroclaw-Breslau] püspökség területén, s elérte a poznani püspökséget. Ezt az egész területet ő maga is tűzzel-vassal néptelenítette, nem tartván érdemesnek kímélni azokat, akik saját maguknak váltak kegyetlen ellenségeivé...

Ennélfogva a mondott poznani püspökség területén, Krzeszowice körül az említett herceg [Boleslaw] a császár lábai elé borult, s a fejedelmek közbenjárására, kegyelmet nyert. Elsőnek a saját s az összes polanok nevében arra esküdött, hogy száműzött, de most visszahozatott testvérét nem fogja elűzni a római császárság gyalázatára. Aztán megígérte, hogy két-ezer márka aranyat adnak a császárnak, ezret a fejedelmeknek, húszat a császárnénak, a császári udvar-nak pedig 200 márka ezüstöt engesztelésképpen azért, hogy nem mentek hódolni s megtagadták a köteles hűségesküt. Esküvel ígérte, hogy részt vesz az itáliai hadjáratban, és azt is, hogy a legközelebbi kará-csonykor megjelenik a magdeburgi udvarban tar-tandó gyűlésen, s ott a polan s cseh törvények szerint elűzött testvéérének vádjaira megfelel. S így a császár, miután megeskette a fejedelmet, s ahogy szokás, minden fenti ígéret biztosítékául túsokat kapott, mégpedig a fejedelem Gazimer nevű testvérét s más

* Sziléziában.

előkelőségeket, teljes diadalt aratva, Isten segítségével visszatért. A herceg azonban, amint később kiderült, tele álnoksággal, más uralmának keserűségét hánytorgatva elméjében, ígéreteivel merőben ellenkező szándékot táplált magában. Mert a gyűlésben nem jelent meg, de még csak szószólókat sem küldött maga helyett, az itáliai vállalkozást meg esküszegő módjára letagadta . . .

LÜBECKI ARNOLD

A lübecki bencés apát szász krónikája a XII. század utolsó és a XIII. század első évtizedeinek történetét mondja el. Elsősorban az észak-németországi és a balti szláv területek eseményeit adja elő, de bőségesen tájékoztat a kor más eseményeiről is, így a harmadik kereszteshadjáratról, a német császárság belügyeiről és egyáltalában Európa dolgairól. Így részletes előadásban különösen a kor szokásaival és embereivel ismertet meg. Kiadása: *G. H. Pertz*, *Arnoldi Chronica Slavorum*, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, Hannover 1868.

Az Elbától északra lakó szláv törzseket, melyeknek folytonos küzdelmeiről Thietmar és Regino krónikáiban olvastunk, a XII. század végére önállóságuk és népességük utolsó maradványaitól is megfosztotta a birodalom központi és nyugati területei — a Rajna-vidék és Flandria —, valamint a Dánia felől szakadatlanul folyó telepítés és katonai szorongatás. A birodalom északi határterületein berendezkedő feudalizmus már belső — a hűbéresek és a város, a nemesség és a klérus között mutatkozó — ellentéteivel jelentkezik. A germán terjeszkedésnek északon a Baltikum szabott határt. A keleti partok szláv lakosságának kereszténységre térítése éppen úgy a szlávok eltűnésével lett volna egyértelmű itt is, mint az Elbától északra. Erre azonban csak Kelet-Poroszország területén került sor, ahol a német lovagok tartósan berendezkedtek. Ettől tovább azonban csak lassan haladt előre a „térítés” a XIV. század végéig.

Várépítés és a polgárok kiváltsága

Ezekben a napokban Adolf gróf új várat kezdett építeni a Traven torkolatánál [Travenmünde] a helyett, melyet a szlávok felégettek, mikor a császár Lübeck városát ostromzár alatt tartotta [1125]. Helyét azonban megváltoztatta, az előbbi vár ugyanis magában a vízben állt, ez pedig a tenger partján, a Traven torkolatánál, hogy az itt állomásozó hadihajók minél gyorsabban tudjanak előretörni. A város polgárait igen felizgatta ez az építkezés, mert a gróf vámot követelt tőlük, melyet ők kereken megtagadtak. Emiatt nagy ellenségeskedés támadt közöttük. A gróf hangoztatta, hogy a vámhoz neki joga van, hiszen Henrik herceg korában sem kelhettek át vámfizetése nélkül: a polgárok pedig azt állították, nem így van az eset, mert a vám a vár fenntartását szolgálta, de csak egy ideig. Ez ellenkezés miatt a gróf elvette tőlük mindama kedvezményeket, amelyeket a polgárok a környékbeli vizeken, legelőken, erdőken élveztek. Sőt, egyeseket, kik Thodeslóval és Hamburggal kereskedtek, feltartóztatott, s áruikat elkobozta. A polgárok több ízben panasszal éltek az uralkodónál, aki igyekezett is köztük békét teremteni, de sikertelenül. Végül az uralkodó segítségével mégis felmentést nyertek a vámfizetés alól azáltal, hogy háromszáz márka ezüstöt fizettek a grófnak, aki ennek fejében lemondott a vám követeléséről; legelőiket is visszaváltották kétszáz márkán, s így újra szabadon használhatták a tengertől Thodeslóig a folyókat, legelőket, erdőket, ama terület kivételével, melyet Bernard herceg ajándékozott a reyneveldei szerzetesek fenntartására a császár jóváhagyásával. A császártól kiváltságlevelet is kaptak a polgárok, hogy ebben a szabadságban senki se háborgathassa őket többé . . .

Abban az időben [1188 k.] Harthwik brémai érsek zsoldossereget gyűjtve erőszakosan benyomult Thietmarchiába*, s kezdte meghódolásra kényszeríteni a neki ellenállókat, azok azonban nagy összeg pénzt ígértek szabadságuk megmaradásáért, mire az érsek nagy kérkedéssel visszavonult, és azt hitte, hogy mindent a legkedvezőbbben intézett el. Pedig most kezdődött el az érsekség megaláztatása és tekintélyének romlása. Mert, mikor Adolf a scowenburgi gróf, az aldenburgi gróf és más nemesek követelték az érsek által megígért zsoldot, az nem akarta megfizetni sem a zsoldot, sem a többi, szerinte meg nem szolgált követelést. Kényszerűségből odaígérte mégis a püspökség egyenes jövedelmeit három évre, hogy ez idő alatt a követelés belőlük kiegyenlítődjék. Ő maga pedig a mellékes jövedelmekből: a szék-pénzből** és a templomszentelési jövedelmekből óhajtott élni.

Thietmarchia lakói azonban az ígért összeget nem fizették meg, hanem a schleswigi püspök, Waldemar fennhatósága alá helyezkedtek, ez pedig annak a Kanut királynak volt a fia, akit Suevo, Waldemárral együtt vendégségbe híva, orvul meggyilkoltatott. A püspök nagyon gazdag volt, nemcsak püspöki jövedelme, de atyai öröksége révén is; neki adtak hát kezeseket a thietmarchiak. Ettől kezdve a dán király alattvalóiként a schleswigi Szent Péter püspökségnek szolgáltak, miként azelőtt a brémainak. Így rövidült meg a brémai püspökség Harthwik élheterlensége miatt, aki tunyaságból nem követelte vissza az elveszett juhokat.

* Mecklenburg nyugati része.

** Cathedricum, a megyéjét látogató püspök illetéke.

Kanut, a dán király, szüntelenül pusztított a szlávok földjén. Azok pedig ellenállásra készültek, megszállták a gázlót, s megerősítették mindkét oldalon kis várakkal, amelyekből a dánok hajóit el lehetett sülyeszteni. Az utat meg vasláncokkal próbálták elzárni.

De ily óriási erőlködéssel sem mentek semmire, mert mihelyt megérkeztek a dánok, az erődítéseket áttörték, s úgy ellepték az egész földet, mint a sáskák. A szlávok, támadni nem mervén, váraikba húzódtak. A dánok pedig felélték azok tartományát, felfalták a föld terményeit, s visszatértek hazájukba. Így ment ez évről évre vetés idején és aratáskor: kiéhez-
tetéssel, nem is fegyverrel akarták őket meghódításra bírni. Ebben az időben Bukezláv fejedelem, a pomeránoknak mintegy királya, megtámadta rokonát, Germárt, a rugiaiak fejedelmét, hogy hűbérét elnyerje. Germár ugyanis készségesen segítette a dán királyt a szlávok leigázásában; minthogy tőle vette fel a kereszténységet, illő volt, hogy segítsen neki. Felvonult Bukezlav 600 hajóval, bízva abban, hogy az egész területet olyan biztosan fel fogja falni, mint a tűz az erdő fáit. Germár azonban szembe ment vele, nem is lovon, mégis rögtön futásra kényszerítette. S hozzá a dánok a közelben még lest is vetettek, a szlávok pedig abban a tévhitben, hogy az övéik vannak ott, gyanutlanul beveztek közéjük. Amazok a rugiaiakkal együtt rájuk támadva részben megölték, részben foglyul ejtették őket, a maradékot pedig a tengernek szorították.

A szlávok látva, hogy körül vannak véve, megzavarodtak, s minthogy még a futás is lehetetlenség volt számukra, úszással próbálták életüket megmenteni. Sokan vízbe fúltak, mások elérték ugyan

a partot, s hajóikat otthagya az erdőkbe meg a bozótokba vették be magukat, de a mocsaras területen éhen-szomjan pusztultak. Visszafizette nekik az Úr azt, hogy annyi dánt hurcoltak el a vízen fogságba. Most őket ejtették foglyul s vitték messzi idegenbe. Így kerültek a dánok fennhatósága alá ők, akik a dánok szabadságának ellenségei voltak. Germár mindent hátrahagyva Bukezlávot üldözte, aki gyors futással menekült.

Ő pedig a háta mögött így kiabált utána: „Mi az, ó Bukezláv fejedelem, nemde azt hajtogattad, hogy kötözve viszed magaddal ama fekete és szörnyűséges Germárt? Vidd hát el szolgaként azt, akit társul nem akartál elfogadni!” De az csak futott tovább és így megmenekült.

Ekképp alázódtak meg a szláv férfiak, s lettek a dánok adófizető szolgái, átadva Wolgost várát is a király kezébe, tizenkét tússzal együtt.

Mindez azonban felkeltette az uralkodó [a császár] méltatlankodását, ki szerint Kanut kétféleképpen is megsértette őt azzal, hogy nem hagyta magát általa megkoronáztatni, és hogy a szlávokat, kik az ő alattvalói voltak, meghódolván, adófizetőivé tette. A fentebb megírt ügyek miatt vele ellentétben álló Bernhard herceget, Adolf grófot, Bernhardot és Guncelint magához békítette oly föltétellel, hogy Adolf hétszáz márkát fizet neki, s így bocsánatot nyer az elpusztított várért, elnyeri Radecowe földjét, a Bernhard herceg által követelt Thodeslo városával együtt. Bernhard pedig háromszáz márkát fizet, s ugyanennyit Guncelin is, a lerombolt várakat pedig újjáépítik.

Alkalmatosnak tartom a hívők figyelmébe ajánlani s nem elhallgatni oly sok egyházi férfiú buzgó és veritékes munkáját, melyet a livónok pogányságból való megtérítése érdekében fejtettek ki*, míg nem az isteni vetőmagok hintésével elérték, hogy ez a nép a bálványimádást abbahagyta.

Láttuk ugyanis, hogy e nép körében mily sokan igyekeztek, egyesek közéjük zarándokolva, mások magukhoz hívva őket, Krisztus vetését termésre bírni és az ördög konkolyhintését elfojtani. Ennek az egész műnek a kezdeményezője Meinard sigebergi kanonok volt, akit az Úr ékesszólása megtüzesített, hogy ennek a nyugtalan népnek Isten békéjét hirdesse s lassanként a hit melegére hevítse. S miután ez az áldott ember néhány éven át kereskedők társaságában járt közéjük, hogy lelki szükségleteikről ájtatosan gondoskodják, érezte az Úr erős kezét, s hallgatóinak nagy ájtatosságú buzgalmát. Felkereste tehát a brémai egyházmegye érsekét, Harthwikot, neki és káptalanjának elmondotta szándékát s hallgatói jámborságát, nem akarván ilyen munkába kezdeni jóváhagyás és jótanács nélkül. Azok pedig remélve, hogy az ő vetését Isten öntözi, és termésre bírja majd, a pogányok közé küldték igehirdetőnek, s hogy nagyobb tekintélye legyen, püspöki tisztséggel is felruházták. Ő pedig alázatosan és jámboran szórta a jó magvakat, hol pirongatva, hol kérlelve, de inkább csak kérlelve, a pogány keménységet lágyítva, szívüket nem annyira ajándékokkal, mint inkább buzdítással, Isten segítségével, lassanként szándékára hajlíttotta.

Az Ige megtestesülésének 1186. évében, Szűz

* 1184—1207 között.

Mária védnöksége alá helyezve megalapította Livoniában az első püspökséget azon a helyen, amelyet Rigának neveznek.* S mert ez a hely, termékeny lévén, sok mindenben bővelkedik, sohasem hiányoztak innen Krisztus munkásai, az egyház terjesztői sem. Földje igen dús, legelőekben bővelkedő, halászható folyóvizekben, s fás ligetekben gazdag. Berthold is, a luckai [Lokkum] apátúr, otthagya prelátusi méltóságát a pogányok közötti igehirdetés kedvéért, serényen hozzáfogott a térítőmunkához. Isten kegyelméből ő is igen sokat keresztelt meg a pogányok közül. Becsülték benne a barátságos beszélgetés, a józan mérséklet meg a béketűrés és önsanyargatás erejét, vonzó prédikációját, vidám kedvességét. Meinard halála után pedig, aki mint mondtuk, jól harcolt, szép eredményt is ért el, egyaránt élvezte a papság és a nép becsülését. Egyértelműleg Berthold urat kívánták a megholt utódjául, mert őt Brémában püspökké is szentelték, s évi jövedelméül 20 márkát szántak. Az ő buzdító szavára igen sokan vállalkoztak az előkelők és nemesek közül, hogy a kereszt jelét felvéve odazarándokoljanak a pogányság elnyomására, jobban mondva a kereszténységre való áttérítésére. Nem hiányoztak a papok s írástudók sem, akik szóval bátorították, s az ígért boldog földjére való eljutással biztatták őket. Ekkor épp szüneteltek a jeruzsálemi zarándoklatok [keresztshadak]: ezek pótlásául [III.] Celesztin pápa kihirdette, hogy aki ehhez a zarándoklathoz csatlakozik, ugyancsak megnyerheti bűneinek bocsánatát. Egész Szászországból, Westphaliából, vagyis Frisiából főpapok, egyháziak, katonák, kereskedők, szegények és gazdagok egyaránt tömegesen indultak útnak Lübeckben hajóra szállva, fegyverekkel és

* Eredetileg Üxkülben, 1201-től Rigában.

élelmiszerrel, hogy Livóniába érkezzenek. És áldott vezetőjük, aki ezt a sereget a Krisztus ellenségei, a hitetlenek ellen vitte, harmadmagával a pogányok kezébe esett, kik megölték őt. Elnyerte, miként kívánta és remélte, a vértanúság dicsőségét és méltóságát.

*Ki elsőnek érdemelte ki a sors pálmáját,
Elsőnek nyerte el a halált is.*

Másnap, mikor visszakövetelték az áldozatok hulláját, a püspök testét épnek és romlatlannak találták, míg a többi holttest, nyári hőség lévén, már telve volt legyekkel és férgekkel. Nagy siránkozás és ünnepélyes gyászszertartás között temették el Rigában.

Utána Albert brémai kanonok tétetett püspökségében utódjává, aki, bár még egészen fiatal volt, érett jótulajdonságokkal rendelkezett, s bővelkedvén rokonokban és barátokban, sok segítőtársra tett szert az Úr szőlőjében. Nem könnyű számba venni, mily kegyben állt királyok és előkelők előtt, akik mind támogatták őt pénzzel, fegyverrel, hajókkal, élelemmel.

Említendő közülük András lundi érsek, Bernát paderborni, Yso verdeni püspök, kik őt felszentelték. Elnyerte a Szentszéktől azt a kegyet, hogy a világi és szerzetes papságból egyaránt toborozhatott magának igehirdető segítőtársakat. Nagy sokaság és számos lovag is követte őt. Nyár derekán elindított kereszties seregével nemcsak a livóniaiakat hódította meg, hanem más pogányokat is, kezeseket szedvén tőlük, hogy vele békére lépjenek. Albert megerősítette Isten egyházát Livóniában, jól ellátva prépostságokkal, plébániákkal, szerzetesi intézményekkel. Akadtak sokan, akik az önmegtartózt-

tatás és az egyedül Isten érdekét szolgáló harc szándékából, mintegy a Templomosok mintájára, lovagrendet alapítottak, s fogadalmuk jeléül kard formájú jelet viseltek ruhájukon. Megerősödve szellemben és számban, félelmetes hírre tettek szert Isten ellenségei előtt. Az isteni irgalom erősítette őket hitben és igazságban, mert mikor a pogányok az új keresztényeket hízelgésekkel és ajándékokkal igyekeztek előbbi pogány tévedéseikhez visszaédesgetni, s mikor ezek semmiképpen sem voltak hajlandók a felvett hit szentségét megsérteni, hihetetlen kínzásokkal gyötörték őket. Hitvallásukkal sokakat megerősítettek, s így általuk még többen tértek meg, Istent dicsőítve. De e sok kedvező körülmény közt kedvezőtlen is akadt. Például polocki Ruscia királya, aki adót szokott szedni a livoniaiaktól, sok súlyos sérelmet követett el a föld és a város ellen, mikor a püspök ezt megtagadta. De Isten mindig segíti övéit a bajban. Továbbá áldatlan viszály támadt a püspök és az említett testvérek [kardviselők] között, kiket Isten katonáinak neveznek. E lovagtestvérek ugyanis azt állították, hogy joguk van mindannak a segélynek egyharmadára, amit a püspök igehirdetésre és kereszteshadjáratra kapott. S mikor a püspök ezt megtagadta, olyan éles ellentét támadt közöttük, hogy a római szentszéknél is bepanaszolták őt, hol a püspök sem kevésbé igyekezett a maga véleményének megerősítését elnyerni.

A FRANCIAK KIRÁLYSÁGA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

...

A karolingok francia utódainak problémája az volt, hogy megerősítsék a királyságot, és megszerezzék a különböző francia tájak és tartományok hűségét. Elsősorban a mindig renitens Déllal kellett a király hatalmát éreztetni, de ez csak a feudális hatalmi terjeszkedés szokott eszközével, a házasodással sikerült. Nem kisebb nehézséget okozott a hűbérurak vitáinak elrendezése, s a hűbéri önkény megtörése, legalábbis a királyság érdekében. A hűbéri rend ellen azonban nemcsak a legfőbb hűbéres szállt harcba: megmozdultak a szabadság útját kereső városok és a kizsákmányolás elviselhetetlenségét tovább elismerni nem akaró normandiai parasztok is.

Hugo, a nagy Odo sarjadéka, V. Lajos halála (987) s az utolsó nyugatfrank Karoling félreállítása után maga vette kezébe a hatalmat, királlyá választatta magát. 987. július 3-án koronázták meg a „Csuklyásnak” (Capet) mondott Hugót, Francia herceget. Országá, a nyugatfrank királyság is ekkortól lett Franciaország: „Francia”. Hogy családját a trónon megszilárdítsa, fiát, Róbertet még életében megkoronáztatta, és uralkodótársul maga mellé vette. Tekintélye növelése végett bizánci császárlányt kért feleségül örököse számára, ki maga is király... Hugo 996-ban halt meg.

Az új dinasztia (a XI. sz. végétől kezdve) kénytelen volt számolni azzal az évszázadokra terjedő viszályal, amelynek magvát éppen a feudalizmus áttekinthetetlenül szövevényes rendszere alkotta. Az angol és francia háborúskodások évszázadai a hűbéri jogbizonytalanságban lelik magyarázatukat: a maga felett hűbérurat el nem ismerő angol király normandiai birtokai jogán hűbérese volt a francia királynak.

Alighogy II. Fülöp, akit Augustusnak neveztek, megszilárdította a francia királyság egységének alapjait és úgy-ahogy úrrá lett a feudális zűrzavaron, az angol problémán kívül a császárság részéről fenyegető támadás veszélyével találta szembe magát. A királyság azonban erősebbnek bizonyult a területi és politikai széttagoltság terheivel bajlóuló császárságnál, és a határterületen, Bouvines-nál kivívott győzelem (1214. július 27.) a franciákat hosszú időre megszabadította német gondjaiktól. Fülöp utódai közül IX. Lajos alakja fog még szemünk elé tűnni, de róla majd mint az egyik keresztshad vezérééről emlékezzünk inkább.

HUGO KIRÁLY LEVELE

A keleti császárokhoz

Az igazhitű császároknak, Vazulnak és Konstantinnak* Hugo, Isten kegyelméből a franciák királya.

Származástok nemessége és nagy tetteitek dicsősége arra késztet, sőt kötelez minket, hogy irányotokban szeretettel viseltessünk. A veletek való szövetkezésnek felbecsülhetetlen értéket adnak azok, és emiatt minden buzgósággal törekszünk is reá.

* II. Basilios v. Vazul 976-tól testvérével, VIII. Konstantinnal uralkodott 1025-ig, ill. 1028-ig.

Ez a szentséges barátság, ez a törvénytisztelő szövetség az, amit mi tőletek kérünk anélkül, hogy a legkisebb mértékben is vágyódnánk részesévé lenni országotoknak és gazdaságtoknak. Ha ezt számunkra biztosítjátok, jószágaink a titek is lesznek, és ez számotokra is kétségtelenül nagy előnyt fog jelenteni. Valóban, sem gall, sem germán nem fog arra vetemedni, hogy velünk dacolva birodalmatok határait rontson.

Hogy pedig ezeket az előnyöket biztosítsuk, s hogy ezt a szövetséget megszilárdítsuk, szent császári házatok egy leányának kezét kérjük meg egyetlen fiunk [Róbert] számára, ki maga is király, s kinek ama közeli rokonság miatt, mely minket a szomszéd királyokhoz köt, nem tudunk találni méltó jegyest. Ha ez az ajánlat fenséges fületek számára kedvesen hangzik, adjátok ezt tudtunkra császári válasziratókban vagy a követek által, és mi azonnal elküldjük követségünket, mely ezt az ügyet felségtekkel közvetlenül megtárgyalja.

SAINT-MAUR-I ODO

Saint-Maur-des-Fossés, majd Saint-Maur-sur-Loire (Glanfeuil) bencés kolostorában volt szerzetes (+ 1058 körül). Elsősorban a szomszédos kisfeudálisok küzdelmei kötötték le figyelmét, és krónikáját is ezek leírása tölti ki. Kiadása: *Patrologia Latina*, 143. köt.

Két hűbérúr vitája

Az emberi nem ellenségének ösztönzésére Odo gróf nagy gyűlölködést és heves féltékenységet mutatott a tiszteletre méltó gróf [Bouchard de Corbeil]

íránt. Irígykedéssel látta nagy tetteit, azt a tiszteletet, amelyben a királyi udvar részesítette, a megbecsülést és a rokonszenvet, melyet maga íránt mindeniben ébresztett. Csalárd és áruló módon elragadta tehát tőle Melun várát. Midőn ezt a gróf megtudta, a franciák között sereget toborzott, a királytól segítséget kért, és több ezer lovaggal ostrom alá vette Odót. Odo meg hamarosan észrevette, a vár nem lévén biztonságos a számára, képtelen azt megtartani. Titokban elhagyta tehát, és embereivel megszökött. Így Bouchard bevonulhatott várába, és ismét birtokába vehette. Gauthiert meg, ki bűnös volt az árulásban, feleségével együtt a vár fölötti magaslaton felakasztatta.

Kis idővel később, a békesség és a világos értelem ellenségének, a démonnak ösztönzésére a két gróf Melun vidékén ismét harcba bocsátkozott. Midőn a csatatérre megérkeztek, s mindkét fél harcra készülődött már, Hermanfred lovag, ki akkoriban csupán a király hűbérese volt, alázatosan Bouchard kezére adta magát, és hűséget esküdött neki. A franciák szokása ugyanis akkoriban, miként ma is, úgy rendelte, hogy senki ne bocsátkozék harcba, ha hűbérura nincs jelen, vagy fel nem hatalmazta. Bouchard úr pedig kegyesen hódolt az Isten előtt, hogy diadalmat nyerjen gőgös ellenségén, ki testi erejével és hírnevével kérkedett. Egy Orsay nevezetű falucska határában csaptak össze. Midőn a csata megkezdődött, Isten úgy akarta, hogy Odo csapatai egymás ellen fordítsák fegyvereiket, s a zűrzavarban valóban egymást mészárolták. Az Úr hatalmába vetett hittel eltelve, Bouchard az ellenségre rontott, több ezer embert megölt, és hála az égnek, ő lett a győztes. Mikor azután Odo látta, hogy serege mily nagy veszteséget szenvedett, és mily végtelenül sok embere omlott a porba, elvesz-

tette reményét a győzelemben, és iszonyatos rémület vett erőt rajta. Nagy gyalázatára titkon elfutott, mert még azoktól a veszélyektől is félt, melyek a visszavonulással járnak. A gróf, mert hűséges volt Istenhez, így nyert diadalmat; hálát adott ezért az Úrnak és dicsőségtől övezve visszatért övéihez.

JUMIEGES-I GUILLAUME

A normandiai Jumièges apátság szerzetese, kit kortársai Calculusnak neveztek. 1087 előtt halt meg; szűkebb hazájának, Normandiának eseményeit írta meg, de már kibővítve a normann hódítás utáni Anglia dolgával. Kiadása: *Bouquet*, Recueil des historiens de France... VIII. köt. IV—VII., X. köt. XXVIII—XXX. l., valamint még további részletek a XI. és XII. kötetben. A parasztságra igen súlyosan nehezedett a feudalizmus. Már Karlmann kapituláréja is megtiltotta a parasztok szervezkedését. Itt viszont már azt látjuk, hogy a végső formáját elért hűbéri rend igazságtalanságait tovább el nem viselheték. Ámde felkelésük ekkor még sikertelen volt.

A normandiai parasztok felkelése

Akkoriban, amidőn a fiatal Richard herceg* erény-nyel és tisztességgel eltelve élt, az történt, hogy normandiai hercegségében pestises vizzálykodás magva kelt. A normandiai táj különböző grófságai-
ban a parasztok összegyülekeztek, és egy akarattal úgy döntöttek, hogy ezután saját szeszélyük szerint fognak élni. Nem törődve azzal, mit tilt a jog az erdők használata és a halászat tekintetében, kijelentették, hogy saját törvényeikhez fognak iga-

* II. Jó Richard, Félelemnélküli Richard fia (996—1026).

zodni; és ezek megerősítésére törekedve ez őrző népség minden csapata két küldöttet választott, hogy azok ama földek középpontjában közgyűlésben üljenek össze, és hagyják jóvá a törvényeket.

Miután a herceg tudomására jutottak e dolgok, azonnal elküldte hozzájuk Rudolf gróft sok katonával, hogy e falusi féktelenséget elnyomják, és szétszórják a paraszti csődületet. Ez késelem nélkül engedelmeskedett, és a küldötteket kezére kerítette. Sokuknak kezét vagy lábát vágta le, és hazaküldte őket, bár szolgálatra alkalmatlanok lettek immár. Az volt ezzel a célja, hogy a többiek hasonló dolgoktól elrettenjenek, hogy ilyen dolgokat tapasztalván okosabban viselkedjenek ezentúl, és hogy töltsse el őket a félelem. A parasztok, miután ily leckét kaptak, felhagytak seregléseikkel, és visszatértek ekéikhez.

LIMOGES-I NÉVTELEN

Szövegünket a limoges-i Saint-Martial apátság egyik szerzetese írta eredetileg „prosa”, azaz szabadvers formájában „Audi terra, audi magni maris lymbus . . .” kezdettel. Később halotti énekként használták. Kiadása: *Cl. Blume—G. M. Dreves, Ein Jahrtausend Lateinischer Hymnendichtung, II. köt. Leipzig 1906. 178—181. l.*

Ének az ezredik évről

Hallgass ide, ó föld, és te is, óceán mélye, nyisd meg füleid, ó ember, most hallgass el.

Minden, ki él a nap alatt, hallgassa szavamat.
Eljön immár, közel van a végső harag napja, a borza-

lom napja, a keserűség napja, midőn az ég eltűnik, a nap elhomályosul, a hold tányérja elváltozik, a nappal világossága sötétségbe sülyed, s a csillagok lezuhannak az ég boltozatáról.

A föld biztos alapjain nyugodott eddig rendületlenül, ingadozni fog akkor és hullámozni, miként az óceán habja.

Sem város, sem vár, sem magasba nyúló torony oltalmat nem nyújt majd akkoron, pedig esztelen gőg uralkodik most mindezekben.

A folyók kiszáradnak, a tenger nem lesz többé. Hatalmas káosz tárja fel mélyeit, s maga az alvilág is elszörnyed e borzalmaktól.

Jelek lesznek az égen és jelek lesznek a földön, melyek a rettenet napját hirdetni fogják.

A mindenség minden táján félelem fogja el a népeket.

A sátán fog uralkodni a világon, a nemzetek és a népek neki hisznek majd. Jézus Krisztus szolgáit kegyetlenebb üldözés pusztítja, mint Néro és Diocletianus idejében. Ismeretlen sáskafaj lepi el a földet. Hasonlatosak lesznek ezek a hadra készített lovakhoz fejüket mintha sisak fedné, testüket meg páncél, farkuk hasonlatos a skorpióéhoz, ábrázatuk azonban az ember arca lesz.

Féktelen lovasok száguldják be a földet, s az emberi nem harmadrészét emésztik el. Szájukból tűzvész, szenvedés, dögvészes lehelet árad.

A tévelygés örületének foglyaként a nemzetek a

sátán zászlaja alá gyűlnek. A szentek városát ostromolják. De égből szálló tűz pusztítja el mind az istenteleneket.

Dicsősége fényességében Krisztus akkor leszáll majd országába, s a kereszt jele jár előtte.

Szent angyalok légiói követik őt, a próféták és a pátriárkák, az apostolok, bíborba öltözöttek a mártírok, dicsőségük fényességében a hitvallók, erényekben tündökölve a szűzek serege.

A legfőbb bíró, Krisztus jöttére, a sátán az örök bűnhődés poklának mélyére száll. Az égben fent, s a föld mélyében egyaránt, mindenütt emésztő tűz pusztít majd, mely véget vet a világnak.

RAOUL GLABER

Az 1000. év körüli évtizedeknek krónikása. Különböző francia kolostorokban (Dijon Cluny, Saint-Germain-en-Auxerre) élt, és igen szemléletes előadásban, élményszerű frissességgel, bár kevés kritikával tájékoztat a kor eseményeiről. Kiadása: *Migne*, Patrologia Latina. 142. köt.

Dél emberei a francia udvarban

A Megtestesülés ezredik éve táján Róbert király feleségül vette Konstanciát, az Aquitania uralkodójának házából származó hercegnőt. Az új királyné kedvezése Franciaországba és Burgundiába csábította Auvergne és Aquitania lakóinak sokaságát. Ledér és könnyelmű emberek voltak ezek, erkölcsük és szokásaik túlságosan is finomaknak tűntek

a franciák szemében. Elhanyagolták a fegyvereket és lovaik sem viseltek páncélt. Hajzatuk elegánsan volt megnyírva, nem volt szakálluk, úgy viselkedtek, mint a bohócok. Ízléstelen cipőket és sarukat viseltek. Röviden, hitelt nem érdemlő emberek voltak ezek, hűséget várni tőlük nem lehetett.

Ámde, sajnos, a franciák, kik valamikor mindennek között a legerényesebbek voltak, és maguk a burgundok is arra törekedtek, hogy buzgón kövessék e kárhozatos példát. Hamarosan túlságosan is híven utánozták mintaképeik gonoszságát és vétkeit. Némely szerzetes, néhány istenfélő személy azonban szemükre vetette viselkedésüket, de csak annyit nyert vele, hogy bolondnak kiáltották őket. Mindazonáltal a már említett tiszteletre méltó Vilmos [dijoni apát], akihez kétely nem férhetett, és aki, páratlan akaraterével, csak a Szentlélek sugallatának engedelmeskedve nem sokat törődött az emberi tekintetekkel, heves szemrehányásokkal illette a királyt és a királynét. Méltatlankodott azon, hogy elviselik mind eme botrányokat egy olyan országban, mely régóta kitűnt minden más között az erény és a vallás szeretete által. A többi hűbérurak is, kik alacsonyabb rangúak voltak, hasonlóképpen szigorú és kemény intelmekben részesültek. Tanácsainak engedelmeskedtek, és sokan közülük felhagytak e ledér szokásokkal, hogy ismét a régi erkölcsök szerint éljenek.

NOGENT-I GUIBERT

A középkor legérdekesebb és legjelentősebb történetírói közé tartozik. 1053-ban született és 1124-ben halt meg Nogent monostorában, melynek apátja volt. Két fő műve van, az egyik önéletrajza, a másik az első keresztahadjárat története. Mi az elsőt használtuk fel és annak

is az első felét, melyben saját fiatalságának és az őt körülvevő társadalomnak életéről mond el másutt nem olvasható dolgokat. A második rész a francia városiasodás történetének egyik legizgalmasabb fejezetét, a laoni Commune kialakulásának eseményeit adja elő. Kiadása: *G. Bourgin, Guibert de Nogent, Histoire de sa vie. Paris 1907.*

Szokások és erkölcsök

Édesanyámnak, ennek a jó asszonynak megtérése fölötti töprengéseim után hozzád térek végre vissza, én Istenem. Bizony alig eladó korban volt, mikor nagyapám rábízta őt a még szintén egészen ifjú apámra. Rendkívül szép arcú volt, és bár természettől vele született tisztesség áradt lényéből, mégis az Isten nevének félelme már kora gyermekségében rettegéssel töltötte el. Ezért nem tapasztalatból, hanem valami magasabb félelem hatására tanulta meg az irtózást a bűntől. Mint gyakran mondogatta nekem, annyira belemerült a hirtelen haláltól való félelembe, hogy még öregkorában is fájlalta, miért nincs része érett lélekkel a jó félelem ama ösztökéléseiben, melyek serdületlen korában teljesen betöltötték.

Megtörtént tehát, hogy ennek a törvényes kapcsolatnak kezdetén a házassági viszony néhány gonoszságából megbomlott. Azt mondják, nem hiányzott ebből a házasságból az anyós gyűlölködése sem... Állítólag gonosz mesterkedésekkel igyekezett elérni, hogy a nászágy teljesen meddő maradjon. Három éven át sértetlen maradt a szűzessége, s bár hallgatott róla, mégis bántotta ez a szerencsétlenség. Övéinek ösztökélésére végre maga atyám árulta el a dolgot. Gondolható, mennyit mesterkedtek a szülők, hogy válásra kerüljön a sor. Atyámat, aki korra fiatal, akaratra erőtlen volt, serényen a szerzetesi életre

nógatták, bár akkor az ilyen megoldásról még igen ritkán esett szó. Nem is lelke üdvét, hanem vagyona megkaparintását célozták ezzel.

Mikor a rábeszélések eredményteleneknek bizonyultak, a leányt gyakori, tolakodó zaklatással kezdték gyötörni. Azt akarták elérni, hogy távol övéitől, idegenek zsarnokoskodását szenvedve, minden törvényes válás nélkül, a bántalmaktól gyötörve, magától távozzék. Ő meg közben csak túrt, a feléje vetett szavakat nyugodt lélekkel állta, és ha ilyenkor veszekedés keletkezett, úgy tett, mintha ezekről mit sem tudna. Ezenkívül, mikor megtudták, hogy házasságában még érintetlen, néhány gazdag férfi kezdte a fiatal asszonyka lelkét megzavarni, de te Uram, a benső tisztaság alapja, te olyan ételszentséget leheltél belé, melyet sem a természet, sem az életkor nem ad. Te adtad azt, hogy a tűzben el nem égett. Te tetted azt, hogy gonosz beszédek hatására ifjú erkölcei el nem romlottak. Ellenkezőleg! Mikor olajat öntöttek a tűzre, mikor a természetes hajlamokat (amelyek minden emberben egyaránt megvannak) még bájitalokkal is fokozták, a szűzi lélek mindig ura maradt magának, és semmi csábítószernek meg nem adta magát. Nemde, egyedül a te műved Uram, hogy őt, aki zsenge korában került a perzselő láng közelébe, és állandóan házassági kötelékben volt, teljes hét éven át olyan tisztaságban őrizted meg, hogy ama bölcs mondása szerint, még a hír is szégyenkezett hazugságot mondani róla.

Te tudod Uram, milyen nehezen, sőt egyáltalában nem őrizték meg ennek a kornak asszonyai becsületüket. Oly kevés volt bennük ezekben a napokban a szemérem, hogy az ösztönök legkisebb megmozdulására házasságot törtek. Oh jaj, milyen nyomorultul romlott el a mi időnkig a régi szűzi szemérem és tisztesség! Mennyire elveszett a tisztas családanyai

élet! Az asszonyok magatartásáról csak haszontalanságokat lehet feljegyezni, pajzán dalokat, szemhunyorításokat és romlott beszédet. Arcátlanság volt a járásukban, nevetséges lett egész viselkedésük. Ruházkodásuk módja teljesen eltért a régi, tisztességes viselettől. Bő ruhaujjuk, testükre tapadó köntösük, hajlottorrú cordobai cipőjük a régi szemérem elvesztéséről tanúskodott. Mindenki annál előkelőbbnek tartotta magát, annál dicsőbbnek udvarát, minél nagyobb volt udvarlói száma.

Isten a tanúm rá, hogy házasodó férfiakban nagyobb volt abban az időben a szemérem, mint a férjhez menő nőkben. A férfiak elpirultak volna, ha olyan dolgokat tapasztaltak volna önáluk, amilyen szégyenletes üzelmekkel a nők kérkedtek, és amilyenek miatt nyilvános szeretőkke váltak.

Ezért volt ez, én Uram, Istenem, mert senki sem pirult saját könnyelműsége és bujálkodása miatt, látván, hogy mindenki hasonlóan cselekszik. És ha valaki teljesen úgy viselkedett, mint bárki más, kérdem, miért szégyellte volna ezt a magatartását, hiszen a többi is csak erre törekedett. Mondom, miért is szégyenkezett volna, ha mások csak azt tartották szégyennek, hogy a bujálkodásban másoktól elmaradtak. Nem hallgatták el szerelmeik számát sem, nem tartózkodtak attól, hogy titkos viszonyaikkal ne kérkedjenek, nem elégedtek meg azzal, hogy csak magukban fuvalkodjanak fel azért, mert szeretnek, hanem nagy hévvel ünnepelték a nyilvánosság előtt az általános romlottságot. Íme ezen hangoskodtak! Mindazt, mit szégyenkezve kellene rejtegetni, mindazt, amivel a lelkiismeret a megromlott tisztaságot vádolja és amit el kellene fojtani, a zabolátlanok, lelkük velük született romlottságában, bár örök hallgatásra lenne méltó, itt is, ott is hangosan hirdetik! Így és ehhez hasonló módon romlik és rombol ez a

mai idő. A romlottság magját elülteti másokba, és ezt a romlást a végtelenségig fokozott rútságban terjeszti.

Szent Istenem, abban az időben, amelyben ez a te szolgálóleányod ekképp viselkedett, seholsem hallottak ilyen tisztaságról; a százszorszént szemérem köpenyébe rejtették a méltatlan dolgokat, és dicsőítették a tisztességet. E hét esztendejében a szűzességnek, amelyet te őriztél meg benne csodálatos módon, számtalan gyötrelmet szenvedett el. Sokszor fenyegették, hogy felbontva frigyét, más férjhez kényszerítik. Fenyegették azzal is, hogy szüleinek valamelyik messze fekvő házába viszik. Sokszor keservesen verejtékezve viaskodott az ilyen erőszakosságok ellen; és saját testének, idegeinek kísértéseivel szemben csodálatos önuralommal, a te segítségeddel, én Istenem, megküzdött. Nem mondom, jó Istenem, hogy saját erényéből tette ezt, hiszen egyedül a te kegyelmed járt vele. Hogy is lehetett volna erény az, amit nem a test és lélek közötti különbség ismeretében, nem istenfélő jámborságból, csak pusztán a külső tisztesség és a gyalázat elkerülése végett cselekedett? Valóban hasznos dolog legalább a bűnbe való rohanás előtt szemérmességéből megtorpanni. De amilyen hasznos ez a bűn előtt, olyan kárhozatos az elkövetett bűn után. Ami a lelket jámbor szégyennel megfélemlíti, és megakadályozza a bűn elkövetését, az igen hasznos, hiszen kiegyesítheti ezt, hozzájárulhat az Isten félelme, amely Isten erejével megőrzi az ösztönös szemérmetet. Ily módon az, ami csak pillanatnyilag, azaz a jelenre nem hasznos, az örökkévalóság szempontjából is hasznossá válik. A külső dicsőség látszatát féltő szemérmetség annál veszedelmesebb a vétek elkövetése után, minél makacsabban tart vissza a gyónás orvosságától. Megvolt, én Uram Istenem, szolgáló leányodban, az én anyámban

a szándék, hogy ne sértse meg a világi tisztességet; ámde a te Gregoriusod* szerint, kit sem nem olvasott, sem felolvasva nem hallott, nem maradt meg pusztán ennél a szándéknál, hanem utóbb mindent miattad és érted cselekedett. Abban az időben tehát eleget tett a világi tisztességnek, ez felelt meg neki...

SUGER

Élt 1081—1150 k. Műve, Kövér Lajos története, nem sokkal VI. Lajos francia király halála után készült, még az akkori történetírói igényeknek is figyelmen kívül hagyásával. Inkább dicsőítő szónoklat, mintsem életrajz és korrajz. Mégis érdekes, mert a szerző az események szemtanúja és egyik mozgatója volt. Kiadása: *Migne*, *Patrologia Latina*, 186. köt.

A lassan erősödő királyságnak már volt hatalma beleszólni a hűbéresek véres vitáiba. VI. vagy Kövér Lajos volt az első francia király, aki nagy gonddal és ügyességgel hozzákezdett a központi hatalom kiterjesztéséhez.

A király és egy hűbérúr harca

Mathieu, Beaumont grófja, régi időktől fogva nagy haragot táplált magában a nemes de egyszerű és jelentéktelen Hugues de Clermont ellenében, kinek leányát feleségül vette. Egy Luzarches nevű vár egész területét elfoglalta, melynek felerésze felesége hozományaként került hozzá, és mindent megtett, hogy azt megvívhatatlanná tegye; a vár öregtornyát fegyverrel és katonákkal rakta meg. Maradt-e más segítség Hugues számára, mint az,

* I. Gergely pápa (590—604).

hogyan az ország oltalmazójához siessen? Lábaihoz borult, és könnyek között kérte, könyörüljön egy szerencsétlen öregen és siessen oltalmára a méltatlanul üldözöttek. „Legkegyesebb Uram, mondotta, szívesebben venném, ha mind az egész földet, melyet tőled [hűbérbe] nyertem, újra visszavennéd, mintseni vejem kezében lássam. Inkább meghalnék, semmint tőlem elragadják.” A fiatal uralkodó lelke mélyéig megindult a szerencsétlen panaszkodásán, kezét adta és megígérte, hogy segítségére lesz. Az meg örömmel, reménykedve távozott.

A reménység hamarosan valósággá vált. Hírnökök hagyták el sietve a palotát, felkeresték Beaumont grófját, és Hugues védura nevében megparancsolták neki, hogy adja vissza az egész uradalmat, melyet amattól elragadott, és amelytől most vakmerően meg akarta fosztani. Mindkettőjükkel közölték a parancsot, hogy jelenjenek meg a királyi udvarban: adják elő, bizonyítsák és védelmezzék meg ügyüket. És mivel a gróf vonakodott, az, ki ellenfelének pártját fogta, késedelem nélkül megbüntette engedtlenségéért. Nagyszámú sereget gyűjtött egybe, a lázadóra rontott, megtámadta kastélyát és tűzzel-vassal pusztítva hosszas küzdelem árán el is foglalta. A toronyba tekintélyes őrséget helyezett, majd ígérete szerint visszaadta Hugues-nek a várat, minek utána minden támadás kivédésére alkalmassá tette. Ennek végeztével katonáit egy másik vár ellen vezette, melynek neve Chambly volt, ugyanezen gróf tulajdona. Parancsára sátrakat vertek, felállították az ostromgépeket, hogy a vár vívását megkezdjék. Ezúttal azonban a dolgok másként mentek végbe, mint ahogyan remélték. Az idő, mely eladdig igen szép volt, hirtelen megváltozott. Félelmetes vihar tört ki teljes erővel, s egy teljes éjszakán át borzalmat árasztott a földre, szakadó

esőt, villámcsapásokat és mennydörgést. A vihar megrémítette a katonákat és megvadította a lovakat; végül alig akadt már ember, kiben élt volna a remény, hogy a végromlásból megszabadulhat. A katonák egy része fékezhetetlen rémületében arra készült már, hogy hajnal hasadtával elszökik. S egyes árulók tüzet is vetettek a sátrakra, midőn az ország oltalmazója még sátrában pihent. Mikor azután a katonák észrevették a tüzet, mely a visszavonulás szokásos jele, sietve útrakeltek a legnagyobb rendetlenségben, attól való félelmükben, hogy visszatérésre kényszerítik őket, és nem is maradtak együtt.

Lajos úr, kit meglepett e rendetlen futás, s a zűrzavaros kiáltozás, megkérdezte, hogy mi történt. Majd lovára szökve katonái után vágatott. De annyira szétszóródtak már azok, hogy lehetetlenség volt őket egybegyűjteni. Nem maradt más a fiatal hős számára, minthogy fegyvert ragadván, ama kevés ember élén, kik még nem szöktek el, bástyaként elébe álljon a szétzüllött seregnek; csapásokat mérjen rájuk. Falként zárta el az utat a menekülők egy része elől, kik különben nyugodtan távozhattak volna anélkül, hogy bárki zavarta volna őket. De mégis az lett a vége, hogy ezek is kisebb-nagyobb csoportokban szétszéledtek. Az ellenség sokat kézre is kerített közülük. A nevezetesebb foglyok között volt Hugues de Clermont, Guy de Senlis, Herluin de Paris. De sok jelentéktelenebb lovag is fogságba esett, és nagy sereg gyalogos.

E szégyenletes kudarc annál is inkább keserítette Lajos fejedelmet, mert mind az ideig nem tapasztalt még hasonlót. Visszatért hát Párizsba, és szívének indulatait szabadjára engedte. A fiatalság szokása szerint egész környezetével érezte a heves gerjedelmét, mely őt nyugtalanította. Türelmetlenül, hogy minél hamarabb bosszút álljon, ügyesen és határozot-

tan, mindenfelől háromszor akkora sereget toboroztatott, mint az első alkalommal. Komoly töprengése és izgatottsága sejtette, hogy mindenre el van szánva, és inkább kész a dicsőséges halált elviselni, mint a gyalázatot.

Mathieu gróf előkelő származású és illendő erkölcsű ember lévén, megtudta barátaitól, hogy mi készül ellene. Nem tudott fájdalom nélkül gondolni ama jogtalanságra, melyet hűbérura ő miatta elszenvedett. Közbenjárókat vett tehát igénybe, és minden módon békességre törekedett. Szelíd kísérletekkel és előzenyességgel akarta megengesztelni az ifjú király büszkeségét (ami különben kötelessége is volt), bebizonyítván neki, hogy az, ami megesett, nem előre megfontolt szándékból történt, hogy a király sikerelensége merő véletlenség volt, továbbá, hogy minden készség megvan benne megadni mindazon elégtételt, mit tőle kíván.

Számos ember esedezésére, udvari embereinek tanácsára és tulajdon atyjának ismételten hangoztatott véleményére tehát Lajos nem szívesen ugyan, de engedett, és mert az ellenség valóban a bűnbánat tanújelét mutatta, megbékült vele, megkímélte életét, és megbocsátotta hibáját. A gróf köteles volt visszaszolgáltatni mindent, mit másoktól zsákmányolt . . . A foglyokat szabadon bocsátotta, és a megfelelő biztosítékokkal megkötött szerződésben megadta Hugues de Clermont számára azt a nyugalmat, melyben része lett, azonkívül Luzarches várából is az őt illető részt . . .

RIGORD

Argenteuil-ben, azután a Szent Dénes-apátságban volt szerzetes (1150—1209); a *Gesta Philippi Regis Augusti* (Fülöp Ágost király tettei) szerzője. Kiadása: H. F. Delaborde, I—II. köt. Paris 1882—1885.

VII. Lajos fia, Fülöp Ágost, a középkor egyik legnagyobb francia uralkodója, tizenöt éves korában lépett trónra. A compiégne-i vadászat tehát még gyermekkorában esett meg. Az erdei találkozás jelképes: a hűbérúrnak volt oka félni, ha elhagyott helyen fejszés paraszttal találkozott. A hűbéri kötöttségek súlya azonban még nagy, s a paraszt jövője ura szolgálatára áll. A trónra lépő királynak sok gondot okozott a nagy hűbéresek szakadatlan lázongása.

Fülöp herceg a compiégne-i erdőben

Alighogy beértek az erdőségbe, egy vadkan bukkant eléjük. A vadászok azonnal szabadjára engedték a kutyákat, és üldözni kezdték a vadat az erdő sűrűjén keresztül. Harsogott a kürt az erdő csendjében, és a vadászok hamarosan szétszóródtak az ösvényeken. Fülöp tüzes paripája hátán társaitól messze távozott, és gyors futással sokáig üldözte egyedül a vadkant, az erdőségnek legtávolabbi zugaiban. Végezetül, alkonyat felé, hátratekintett, és látta, hogy a vadászok már nincsenek mögötte. E hatalmas erdőségben egyedül maradván félni kezdett, és méltán. Miután egy ideig lova kénye-kedvére hagyatkozva tévelygett, kétségbeesése még jobban növekedett. Maga köré tekingetett, de minthogy nem látott senkit, panaszosan sóhajtozott, és többször megjelölte magát a szent kereszt jelével. Igen ájtatosan a boldogságos Szűz Máriának és Szent Dénesnek, a francia királyok patrónusának és oltalmazójának ajánlotta magát. Alighogy imádságát befejezte, jobbra nézve egészen közel észrevett egy parasztot, aki szénét égetett. Óriás termete volt, tekintete meg félelmetes, mert arcát a szénpor elrúfította. Hatalmas fejsze volt a vállán. E látványra Fülöp gyermekként reszketni kezdett. Ámde nemes lelkülete hamarosan legyőzte

ezt az első borzadást. Közelebb ment ehhez az emberhez, szívélyesen köszöntötte, és elmondta, hogy ki ő, honnét jött és hogyan került ide. A paraszt, mikor megtudta, hogy ura áll előtte — a király fia —, azonnal otthagya munkáját, s a herceget sietve a várba vezette.

A nagy hűbéresek összeesküvése Fülöp ellen

Fülöp Augustus már egy esztendeje király volt és tizenötödik esztendejébe lépett. Ekkor fellángoltak az ország főurai között régóta lappangó viták és ellenségeskedések. A király udvarából számos főúr — az ördög ösztönzésére, ki az Egyháznak soha békét nem akar engedni — szövetkezést kezdett ura és királya, Fülöp Augustus ellen. Miután katonákat gyűjtöttek egybe, pusztítani kezdték a király birtokait. A nagyon keresztény király, Fülöp, megtudván, hogy mi történt, e lázadáson felháborodva megszámíthatatlanul nagy hadat vezetett ellenük. Néhány nap alatt sikerült is szétkergetnie seregüket, s oly hevesen és oly nagy szerencsével folytatta az üldözést, hogy az Úr segedelmével végül is felülkerekedett és arra kényszerítette őket, hogy mindenben kövessék parancsait.

OKLEVÉL

A francia királyságnak le kellett számolnia a nála csaknem erősebb hűbéresével, az angol királlyal. Hogy ezt megtehesse, legalább a keleti határok felől kellett nyugodtnak lennie. Ezért egyezik meg Fülöp a lotharingiai herceggel, ki a császári trónra törekedett. A szövet-

ség feltétele: angolellenes politika, s a király által felajánlott ár, a boulogne-i grófság. Kiadása: *L. Delisle*, *Catalogue des Actes de Philippe Auguste* 573. l.

*Egyezés Lotharingia hercege és
Franciaország királya között
a birodalom ügyeiről*

Henrik, Lotharingia hercege mindazoknak, kikhez jelen levelünk eljut, üdvöt. Tudjátok meg, hogy köztünk és Fülöp úr, a franciák királya között a következő egyezés jött létre: Minden szent dologra megesküdtünk, és hitünkre fogadtuk, hogy nem fogjuk sem segíteni, sem támogatni [Földnélküli] Jánost, Anglia királyát, nemkülönben örökösait és párthíveit Franciaország királya ellen. Nem fogunk az utóbbinak ártalmára lenni azáltal, hogy az előbb említetteket bármilyen módon szolgáljuk. Ellenkezőleg, minden ellenségével szemben az ő érdekét és javát fogjuk nézni. Hasonlatosképpen, a franciák királya lelkének üdvösségére esküdött, hogy a mi ellenünkben Ottó királynak* és párthíveinek semmiféle támogatást nem nyújt, hanem arra fog törekedni, hogy ellenükben a mi javunkat biztosítsa. Mi megesküdtünk továbbá, minden szent dologra, hogy hűségesen megőrizzük mindazt, ami az övé, hasonlóképpen koronája tisztességét is. Nem fogjuk túrni azt sem, hogy a Római Birodalomból valaki is, kit hozzánk a hűség kötelékei fűznek, elfeledtesse velünk azt, amit a királynak hitünkre fogadtunk. Ő viszont a maga részéről szintén nem fogja engedni, hogy királyságából valaki is, ki neki hűségesküvel tartozik, rávegye őt a köztünk és közte létrejött megállapodás

* Pápa-párti ellenkirály, később császár IV. Ottó néven.

megszegésére. Ida boulogne-i grófnő ügyét a következőképpen rendeztük: ha ő maga vagy leánya örökösök nélkül halna el, a mi fiunk vagy leányunk, ki a boulogne-i grófság birtokába akar jutni, a francia királynak vagy fiának hűbérese lesz, mivel mi, ha a rómaiak királyává leszünk, nem tehetünk neki hűbéresküt. Mihelyt pedig minket megkoronáznak, az itt említett egyezség tárgyában nyílt levélben biztosítékot adunk neki, aminthogy arra esküt is teszünk, és nyílt levelet adnak azok is, kik a mi pártunkhoz tartoznak. Nemkülönben, az említett király is biztosítékot ad nekünk esküje és nyílt levele által, királyságának mindazon előkelői közbenjöttével, kik ilyen vonatkozásban számbajöhetnek. Ha pedig véletlenül bármilyen vita támadna a Birodalom és a Királyság között, e vitát Péronne és Cambrai között összeülő Bíróság ítélete alá bocsátjuk. E Bíróság tagjai két törvényben jártas és e tisztre megfelelő bíró a Római Birodalom, és két törvényben jártas e tisztre megfelelő bíró a francia király részéről. S ha e négy bíró meg nem tudna egyezni, egy ötödiket választanak, ki mind a Római Birodalomnak, mind a francia királyságnak tetszésére van, így döntsenek azután az említett helyen elegendő számú nap folyamán a köztünk felmerült vitában. Hasonlóképpen döntsenek el minden kisebb viszályt is, ami köztünk előadódik.

Kelt Soissons-ban, az Úr 1208-ik évének augusztus havában.

GUILLAUME LE BRETON

Fülöp Ágost bretagne-i származású udvari káplánja (1166—1227). Hosszú költeményben, melynek antikizáló kedvvel a *Philippida* címet adta, királyának egész uralkodását beszéli el az udvari krónikás elfogultságával. Kiadása: *M. Delaborde*, Guillaume le Breton, Philippe, Paris 1878.

A centralizálódó francia királyság nagy próbatétele 1214. július 27-én, az észak-franciaországi Valenciennes mellett, Bouvines-nál következett be, midőn a királyi seregek megütköztek a császárnak és angol szövetségesének csapataival. A középkor évszázadaiban fényesebb lovagseregek aligha vívtak egymással csatát. A királyság határvidékéről visszatérő győztesekben a franciák valójában az államiságában megszilárduló országukat ünnepelehték.

A bouvines-i ütközet

A királyt [Fülöpöt] kissé kimerítette a nehéz fegyverzet, s a hosszú út, megpihent tehát egy fa árnyékában, egy Szent Péternek szentelt egyház mellett. Követeket küldtek hozzá ekkor azok, kik a sereg utolsó hadrendjéhez tartoztak. Hozzá siettek a küldöttek, és nagy kiáltások közt hírül adták, hogy az ellenség már közel van, a csata már csaknem elkezdődött, s hogy a hátvéd, Melun algrófja csak a legnagyobb nehézséggel tudta kivédeni az íjászok, a lovasok, és a könnyű íjászok támadását. Abból meg igen nagy veszély származna, ha nem tudnák továbbra is feltartóztatni az ellenfél támadó hevét. E hírre a király a templomba ment, röviden imádkozott az Úrhoz, aztán kijött onnét, ismét magára öltötte fegyverzetét, ragyogó orcával és oly vidám tekintettel, mintha menyegzőre lett volna hivatalos:

nyeregbe szállt. A katonák „fegyverbe!” kiáltása hangzott fel szerte a mezőn, a kürtök harsogtak, s a zászlóaljok, melyek már átkeltek a hídon, ismét visszatértek. Kibontották Szent Dénes zászlaját, melyet a csatában a sereg élén kell hordozni. Mivel azonban nem értek vele elég gyorsan oda, nem is várták meg. A király gyorsan az elővédhez vágatott, az első csatasorba állt, szemben az ellenséggel.

Az pedig már a síkság legnagyobb részét elfoglalta, azt, melyik észak felé terjed. Szemben álltak a nappal, mely égetőbben süttött, mint máskor.

A király elrendezte a sereg szárnyait, és dél felé helyezkedett el seregével, mely egyetlen csatasorban állott fel a síkság végtelenjén, de oly módon, hogy a nap a katonák hátát érte. A két sereg így állott fel tehát. Szinte azonos területet foglaltak el. Közbeesett azonban egy térség, mely elválasztotta őket, bár ez csak jelentéktelen terjedelmű volt. A francia sereg középpontjában volt Fülöp király, oldalán állott Guillaume des Barres, a lovagság virága, Barthélemy de Roye, bölcs és érettkorú ember, az ifjú Gauthier, ki okos és bátor egyszerre, s aki a korona egyik legbölcsebb tanácsadója; Pierre Mauvoisin, Gérard la Truie, Etienne de Longchamps, Guillaume de Mortemar, Jean de Rouvray, Guillaume de Garlande, Henri, Bar grófja, ki korára nézve fiatal volt ugyan, de szelleme érett, és sok más lovag, kiknek nevét hosszas lenne felsorolni. Mindegyik kitűnt bátorságával, a harci mester-ségben nagy járatosságával; azért választották ezeket, hogy a királyt oltalmazzák a csatában.

Vele szemben állott Ottó, szintén hadrendje közepén, a Birodalom zászlaját* vitték előtte, mintha már előre ünnepelné a győzelmet, melyben nem is kételkedett. Magasra emelte a lobogót a Birodalom legfőbb

* A zászlón kiterjesztett szárnyú sas volt.

méltóságai és a fényes öltözetű kíséret közepette, s ő maga is nagy pompájával olyan volt, mintha győzelmét hirdetné előre, és azt, hogy az egész világ ura. Egy szekérre sárkány-alakot helyeztetett, melyet messziről és mindenfelől láthattak: hosszú farka és szárnyai voltak, mintha levegőbe akarna emelkedni, szörnyűséges fogait mutatta és borzalmas száját tártotta. A sárkány fölött Jupiter aranyszárnyas madara (a sas) látszott. A szekeret egészen beborította a csillogó arany, versenyre kelve a nap sugaraival, és tündöklése valóban mintha legyőzte volna azt . . .

A király, mielőtt megütköztek, lovagjaihoz e rövid és szerény buzdítást intézte: „Minden reménységünket és minden bizodalunkat Istenbe helyeztük. Ottó király és serege a szent egyház ellenségei, javainak pusztítói, kiket a Pápa Úr kiközösített;¹ a pénz, mit zsoldra fizetnek ki, a szegények könnye, s az Isten egyházainak meg papjainak kifosztásából származik. Mi azonban keresztények vagyunk, kik a szent egyház békéjében élünk és vele közösségben. Minden bűnünk ellenére az Isten egyházával egyezésben vagyunk és amennyire tőlünk telik, az egyház fiainak szabadságát védelmezzük. Mi tehát bizalommal várhatjuk, hogy az Isten megkönyörül rajtunk, és bár bűnösök vagyunk, nekünk adja a győzelmet ellenségeinken, kik az övéi is.”

E szavakra a lovagok a királytól áldását kérték. Ő pedig felemelte kezét, s az Úr áldását hívta rájuk. Megharsantak a kürtök, a lovagok lángoló lelkesedéssel rontottak az ellenségre, és hatalmas bátorsággal és lendülettel harcoltak.

A király háta mögött tartózkodott ekkor nem messze tőle ama káplán, ki megírta ezeket a dolgokat és egy másik klerikus. S a kürtök szavára elkezdték ezt a zsoltárt: „Áldott az Úr, az én erősségem, ki karomat a

harcra készíti . . .” Úgy énekelték ezeket, amint tudták, mert szemükből könnyek áradtak és keserves sóhajtaik vegyültek az énekbe. Felemlegették Istennek tiszta áhítatosságukban azt a tiszteletet és szabadságot, melynek az egyház Fülöp király hatalma alatt örvendett. De ama sérelmeket is, melyeket elszenvedett és elszenved Ottó király meg János angol király részéről, kiknek biztatására és támogatásával mindegyik ellenségek királyuk ellen mertek támadni, tulajdon országában . . .

Pierre de Mauvoisin már megragadta Ottó király lovának zabláját, és erős kezével féken tartva az állatot amennyire csak képes volt, igyekezett kivezetni a környező tömegből. Gérard la Truie vágatott akkor oda, és élesre fent kardjával hatalmas csapást mért Ottóra, melle közepén. De a páncél nem engedett a vasnak. Gérard újra felemelte karját, hogy még nagyobb erővel sújtson, ámde a ló felszegte fejét és felfogta a királyra mért csapást. Szemét és feje közepét érte a kard, s a paripa, mint valami kecske, előbb hátsó lábaira állt mérhetetlen fájdalomában és kirántotta így a zablát Pierre kezéből. Körbe táncolva elszakította zabláját a büszke állat, s a tömeg közé vágatott. A szörnyű seb fájdalma üzte őt oly hevesen, hogy utat tudott magának törni a tömegen keresztül. De a halál hamarosan megakadályozta futását: a földre rogyott és vele együtt Ottó is a porba dőlt.

Gerhard von Horstmar érkezik akkor oda gyors vágóban, földre ugrik, és azonnal átadja lovát urának, míg ő maga gyalogosan marad ott. Ó, mily bámulatos e lovag hűsége! Minden dicséretre méltó, ha a lovag, hogy királya el ne vesszen, kiszolgáltatja magát az ellenségnek, holott bizonyos lehet abban, hogy elfogják és vasat vernek rá, vagy talán halálra sújtják. Azután bátran des Barres lovag elé állt, meg-

állította vágatásában és megakadályozta, hogy útját állja Ottónak. Ez utóbbi nem ok nélkül féltette életét: erősen sarkantyúzta lovát, mert jól tudta, hogy csak a gyors futás mentheti meg. Nem nyugtalankodott barátai miatt, kiket veszély közepette hagyott ott, kiteve őket az ellenség sújtó csapásainak és halálnak, mert e pillanatban is saját személyére gondolt csupán, nem pedig arra, hogy hasztalan segítséget vigyen azoknak, kiket már úgymint legyőztek. Biztos volt benne, hogy ő maga is a legyőzöttek sorsára jutna. Guillaume azonban szünet és fáradtság nélkül üldözte tovább. A serény lovag már megragadta a császár páncélját a vállánál, kezét már a sisak és a nyakpáncél közé helyezte, és azon igyekezett, hogy lerántsa a sisakot fejéről és kardjával elvágja torkát. De íme, a gyors Gerhard gróf, Otto von Tecklemburg és a dortmundi lovag, valamint a szászok nagyobb csapata egyszerre érkeznek oda, társul szegődnek a menekülőhöz, és így megszabadítják őt. Így, társai is lévén, talán kisebb gyalázzal futott el. Egyesítették mindnyájan erejüket, és ellenálltak Guillaume-nak. Nem tudtak rajta győzedelmeskedni, míg lován ült, kardjukat tehát oldalába vágták, és csak így menthették meg nagy nehezen urukat, Ottót. Ez pedig tovább futott, és ismét csak hátát mutatta...

Ki tudná elmesélni, vagy akár csak elképzelni, tollal pergamenre írni, vagy viasztáblára karcolni a vidám ujjongást, a diadalénekeket, a nép boldog táncait, a klerikusok zengő énekét, a fegyverek most már kellemesen hangzó zaját, a templomok ékességeit kívül és belül, az utcákat, házakat, várakat és városok utait, melyeket szőnyegek és selyemszőttek borítottak, meg virágok, füvek és zöld gallyak. Minden rendű és rangú, mindkét nembéli meg különféle korú ember csődült össze mindenfelől, hogy lássa e nagy diadal-

menetet. A parasztok és az arató munkások megszakították munkájukat, vállukra akasztották a kaszát vagy a sarlót, és tömegesen igyekeztek ama utak felé, hogy lássák bilincsben azt a Ferrand-t,* kinek fegyverétől egykor annyira reszkettek. A parasztok, az öregasszonyok és a gyermekek sem féltek immár gúnyolódni rajta. Kiváló alkalmat találtak erre, meg lehetőséget nevének kettős értelmében, melyet éppúgy lehet emberre, mint lóra érteni. Ráadásul különös véletlen folytán a két ló is, mely azt a szekeret húzta, melyben ő utazott, olyan színű-[vasderes] volt, minő az ő neve . . .

Így folytatódott az utazás mindaddig, míg Párizsba nem értek. Párizs egész lakossága, azonfelül a diákok nagy sokasága, a klérus és a nép a király elébe ment, himnuszok és más énekek zengedezése közepette. Egész viselkedésük mutatta az örömet, mely lelküket eltöltötte. Nem volt elég a nappal, hogy eleget örüljenek, örvendezésük az éjszakába nyúlott. És ez egymás után hét éjszakán át tartott, számtalan fáklya világított úgy, hogy az éjszaka oly ragyogónak tűnt, mint a nappal. Különösen a diákok nem nyughattak a pompás lakomáktól, és szünet nélkül énekeltek meg táncoltak.

PIERRE DE VAUX-CERNAI

Az albiak elleni kereszteshad krónikása. A kereszties sereget vezérlő Simon de Montfort viselt dolgait írta meg III. Ince pápának ajánlott művében. Adatait közvetlen tapasztalásból, biztos tudomással gyűjtötte egybe. Bár fanatikus híve Montfort-nak, helyenként mégis igyekszik a valóságnak megfelelően tájékoztatni. Kiadása: *Migne*, Patrologia Latina, 213. köt.

* Ferrand de Portuga!, Flandria grófja.

Az „Istentől különösen szeretett Galliát” nem csupán határain túlról fenyegette veszedelem. A központi hatalomhoz még laza szálakkal kapcsolt Délen eretnekek támadtak a XI. század végén, kik albiak (főként Albi városa körül éltek), vagy katharok néven ismeretesek. Tanításuk a kereszténységet alapjaiban kezdte ki, radikális szegénységi programjuk pedig elsősorban a feudális egyházat, végeredményben pedig az egész hűbéri társadalmat veszélyeztette. III. Ince 1209-ben kereszteshadjáratot hirdetett az albiak ellen. A feudalizmus két ágának viszálykodásai teszik érthetővé, hogy a kisebb délfrancia tartományurak támogatták a számukra is terhes egyház ellen támadó katharokat. Viszont központi hatalmának megszilárdítása érdekében a királyság éppen ezt az ellenállást használta ki. A déli grófok, algrófok és bárók, kathar pártfogoltjaikkal együtt buktak el, és Simon de Montfort nagy rablóhadjáratai (1209—1213) után, a francia királyság első centralizálása, Fülöp és VIII. Lajos idejében be is fejeződött a párizsi szerződéssel (1229).

Albi eretnekjei és a francia király

Emez eretnekség híre lassanként a tiszteletre méltó Péternek, Párizs püspökének fülébe jutott, valamint Garin testvérének is, ki Fülöp király tanácsosa volt. Elküldtek tehát titokban egy klerikust, a namuri Raoul mestert, hogy gondosan tudakozódjék ez eretnekségről és követőiről. Az említett Raoul ügyes és ravasz ember, de hűséges katolikus, aki csodálatosan tudta színlelni, hogy ő is az eretnekek közé tartozik. Azok pedig minden titkukat elmondták neki, mint megbízható társuknak, aminthogy annak is hitték. Így tehát ehhez az eretnekséghez tartozó sok pap, klerikus, világi ember és asszony, ki sokáig rejtekben tudott maradni, vétkével napvilágra ke-

rült, mert Isten így akarta. Elfogták, aztán Párizsba vitték, és miután eretnekségük rájuk bizonyult, elítélték őket. Az egyházi rendből kitzasztotta ezeket a zsinat, melyet Párizs városában tartottak.

Fülöp király bírói széke elé vezették őket és ő, az igen keresztény és igen katolikus király, testőrségével elfogatta, kivezette Párizs kapuin kívül egy helyre, melyet Champeaux-nak neveznek, és ott megégettette valamennyit. Csupán a nőknek kegyelmeztek és az egyszerűbb embereknek, mert nyilvánvaló volt, hogy ezeket a főeretnekek rontották meg és vezették félre. Mivel pedig nyilvánvalóan megállapíthatták, hogy az eretnekség feje egy bizonyos Aimery volt, ki ugyan már meghalt és az egyházzal békességben temették el, mégis most, halála után kiközösítették. A temető megszentelt földjéből kivetették tehát a testét, csontjait elégették és hamvát szertesztét szórták. Áldott legyen az Úr minden cselekedetében.

ÉNEK AZ ALBIAK ELLENI KERESZTESHADRÓL

Két részből áll — az első 1213-ig tárgyalja az eseményeket. Szerzője egy navarrai klerikus, Guilhem, egykor trubadur, és erőteljesen bizonyítja a keresztések igazát. De általában biztos, jó információkra támaszkodik. A második rész szerzője névtelen, 1219 eseményeivel fejezi be mondanivalóját. Az előbbinél több érzéke van a drámai szemléltetéshez. Kiadása: *P. Meyer*, Paris 1875.

Béziers ostroma

Béziers algrófja* éjjel nappal azon igyekezett, hogy birtokát védelmi állapotba helyezze. Szíve bátorság-

* Raymond, az ifjabb. — Béziers a Pireneusok északi lejtőjén van.

gal volt tele. Széles e világon nem is volt nála különb lovag, bátrabb, bőkezűbb, udvariasabb és szeretetre méltóbb. Unokaöccse volt Raymond grófnak*, húga fia lévén. Ő maga katolikus volt. Bizonyítják ezt számosan klerikusok és szerzetes kanonokok. Tapasztalatlan fiatalságában azonban mindenkivel barátságot kötött és azok, kik birtokain éltek, bizalommal voltak irányában és nem is félték tőle. Játékaikban is úgy vett részt, mintha társuk lett volna. Márpedig ezek a lovagok és kisebb nemesek védelmezték az eretnekeket, befogadván őket kastélyaikba és védőtornyaikba. Ezért azután lerombolták ez építményeket, őket magukat pedig gyalázattal megölték. De ő is (az algróf) meghalt nagy bánatában, mert érezte, mennyire hibázott. Pedig milyen kár volt ez, és milyen veszteség! Csupán egyszer láttam őt, mikor Toulouse grófja feleségül vette az aragoniai Eleonóra úrhölgyet, a legjobb királyleányt és a legszebbet, kihez hasonló sem a keresztények, sem a pogányok földjén, Ázsia határáig, meddig a világ terjed, nem akadt. Nem tudnám őt eléggé dicsérni anélkül, hogy erénye és értékei felül ne múlnák szavaimat.

Visszatérek azonban elbeszélésemhez. Mikor Béziers algrófja híret vette, hogy a sereg [a keresztések] már elhagyta Montpellier-t, lóra ült és bevonult Béziers-be egy kora reggelen, még napkelte előtt. A város polgárai, fiatalok és öregek, kicsik és nagyok megtudták, hogy megérkezett. Azonnal és sietve eléje járultak tehát. Ő azt mondta nekik, hogy bátran védekezzenek, mert hamarosan segítség érkezik. „Én magam a köves úton Carcassonne-ba megyek — mondotta —, mert ott várnak reám.”

Ezután sietve távozott. A városban lakó zsidók is követték őt, a többiek azonban bánatosan és szomo-

* VI. Raymond, Toulouse grófja, az albiak pártfogója.

rúan ott maradtak. A város püspöke pedig, egy igen kitűnő férfiú, szintén bement Béziere-be, és székes-egyházába vonult (hol oly sok ereklyét őriznek). A város lakóit egybegyűjtötte, és mikor azok helyet foglaltak, előadta, hogy a keresztesek már úton vannak. És mielőtt legyőznék, foglyul ejtenék, megölnék a város lakóit, mielőtt elvonnék javaikat és minden holmijukat, azt tanácsolta, hogy adják át a várost a kereszteseknek. Biztosította őket, hogy kárpótlást nyernek azért, ami veszteséget esetleg szenvednének. Ha ezt nem teszik, mindenükből kifosztják majd őket, a város lakosságát kard élére hányják.

A püspök, beszédét befejezván, még egyszer kérte hallgatóit, egyezzenek meg a keresztesekkel, nehogy valóban kard élére kerüljenek. A nép nagyobb része azonban hallani sem akart erről. Kijelentették, inkább a tengerbe hagyják magukat veszejteni, de nem fogadják el e javaslatot. A keresztesek egy dénárt sem fognak kapni tőlük, és eddigi hűbéruruk helyett is más valakit akarnak. Egyébként sem tudják elképzelni, hogy a hadjárat sokáig tartana, és meggyőződésük, hogy tizenöt napon belül a sereg szerteszét szóródik. Hiszen vonulás közben is jó mérföldnyi hosszúságra nyúlik. A béziere-iek úgy vélték, városuk jól meg van erősítve: oly erős bástyák és falak veszik körül, meg kapuk, hogy a keresztesek egy hónap alatt sem lesznek képesek elfoglalni.

Salamon azonban azt mondta Sába királynőjének, e bölcs asszonynak, hogy egy bolond elképzeléséből nem sok szokott megvalósulni. Mikor tehát a püspök megtudta, hogy a keresztesek már megindultak, a lakosság meg az ő intelmeit annyiba sem veszi, mint egy rothadt almát, öszvérére szállt, melyen idejött és a már valóban úton levő sereg elébe ment. Azok, kik vele együtt távoztak a városból, megmentették életüket, a többiek azonban keservesen bűnhődtek.

A püspök minden késedelem nélkül előadta a történeteket a citeaux-i apátnak* [a pápai követnek] meg a többi bárónak, kik szívesen meghallgatták. A város lakóit azonban ostoba és esztelen népnek mondták. Jól tudták, hogy a gyötrelmes és kínos halál vár rájuk.

Magdolna ünnepnapján [június-22.] a citeaux-i apát a város elé vezette nagy seregét. A Béziers-t környező egész síkságot a tábor foglalta el. Nyilvánvalónak látszott, hogy a város lakóira iszonyú gyötrelmek és bajok várnak, mert azóta, hogy Menelaos, kitől Páris Helénát elragadta és aki Mykéne** falai alatt mérhetetlenül sok sátorát felütötte, ily nagy tábort még nem látott a világ . . .

De most halljátok, hogy mit csináltak ama hitványok, kik ostobábbak és együgyűbbek, mint a tenger halai. Durva vászonból készült fehér lobogójukkal száguldoztak a sereg előtt, nagy hangon kiáltoztak és azt képzelték, hogy meg tudják félemlíteni és szét tudják zavarni a kereszteseket, mint a madarakat szokták a gabonatóblákon. Kiáltoztak, üvöltöztek, zászlóikat lobogtatták már reggel és egész délelőtt. A koldusok királya² látta, hogyan zaklatják ezek a francia sereget, hogyan kiáltoznak, szaladgálnak; sőt megöltek és darabokra vagdaltak egy francia kereszttest, ki egy hídról leesett. Egybehívta hát embereit, kik össze is gyülekeztek. Mindegyikük csupán egy doronggal volt felfegyverkezve, semmi egyéb-
bel, de lehettek valami tizenötezren is, ezek a mezítlábasok. Egyszál ingben és nadrágban indultak el és körülvették a várost, ledöntötték a falakat, betöltötték az árkokat, egyesek meg a kapukat törték fel. A polgárok e látványra elszörnyedtek, a kereszt

* Aimery, a ciszterci rend feje.

** A krónikás Trója helyett tévesen Mykénét mond.

sereg azonban felkiáltott: „Ragadjunk fegyvert valamennyien!” És nagy sietséggel benyomultak a városba. Elzavarták a falakról a védőket, akik feleségükkel és gyermekeikkel a templomba vonultak, és meghúzták a harangokat. Nem volt más reményük a menekülésre.

A város polgárai látták a keresztések vezérét, és a csavargók királyát, ki embereivel megtámadta őket, meg azt, hogy ezek a garabonciások mindenfelől az árkokba özönlenek, ledöntik a falakat, megnyitják a kapukat, s a táborozó franciák sietve fegyverkezni kezdenek. Tisztában voltak most már vele, hogy nem képesek tartani magukat. Nagy sietve a monostoregyházba [székesegyház] menekültek; a papok és klerikusok felöltötték ruháikat, s a harangokat úgy zúgatták, mintha gyászmisére készülének. Nem tudták megakadályozni, hogy a csavargók benyomuljanak házaikba, s kedvükre fosztogassanak; mind-egyikre akár tíz ház is jutott, ha éppen akarta. E koldusok annyira fel voltak ajzva, hogy a halál sem rémítette őket, mert nem törődtek vele. Öldököltek és mészároltak mindent, kít csak előtaláltak, és hatalmas gazdagságot zsákmányoltak össze. Örökre meggazdagodtak volna így, ha megtarthatták volna a zsákmányt, de ki kellett adniuk a kezükből, mert Franciaország bárói követelték maguknak, bár ha a koldusok szerezték azt.

A francia bárók és azok, kik Párizs környékéről jöttek — klerikusok és világiak, hercegek és márkik —, megegyeztek egymás közt már jó előre, hogy minden városban, amely előtt a kereszties sereg megjelenik, és amely nem adja meg magát, a lakosságot kardélre hányják, megölnék mindenkit, hogy senkinek ne jusson eszébe ellenállni... Montreal, Fanjoux és más helyek valóban meg is adták magukat; de hitemre mondom, a keresztések nem is foglalták volna el azokat saját erejükből. Íme tehát az ok, amiért ki-

irtották Béziers lakóit. Mert valamennyiüket megölték, és gonoszabbul már nem is járhattak volna el. Lemészárolták azokat is, kik a monostoregyházba menekültek: semmi meg nem menthette őket, sem kereszt, sem oltár, sem feszület. S ezek az eszüket vesztett vásári népek és koldusok klerikusokat, nőket meg gyermekeket öltek halomra; azt hiszem, egy sem menekült meg közülük. S ha Istennek úgy tetszik, befogadja e lelkeket paradicsomába, hiszen a szaracénok ideje óta ily kegyetlen öldöklést sem el nem határoztak, sem végre nem hajtottak. Ezek a csavargók pedig betelepédtek az elfoglalt házakba, melyek szépen berendezettek és minden gazdagsággal teljesek voltak. A franciák azonban, mikor ezt látták, kis híja, hogy dühre nem gerjedtek. De ki is dobták amazokat, mint a szalmazsákokat, s a házakba lovaikat és csataménjeiket kötötték be . . .

A koldusok királyukkal együtt azt remélték, hogy az övék lesz mindaz, amit összeragadoztak, és most már örökre gazdagok lesznek. Mikor azonban elvették tőlük zsákmányukat, ezek a nyomorult és bűdös csavargók egyszerre így kiáltottak fel: „Tüzet, tüzet!” Hatalmas fáklyákat szedtek elő, felgyújtották a várost, és rémület töltött el mindenkit. Az egész város széltében-hosszában leégett. A házakban levők mikor látták a tüzet, mind kimenekültek. Le is égtek a házak meg a nagy paloták. Sok jó páncél veszett oda, meg sisak és ékes köntös, amelyeket Chartres-ban, Blois-ban vagy Edessában készítettek, és sok más jó és drága holmi, amit ott kellett hagyni. Leégett a nagy monostoregyház is, melyet egykor Gerváz mester épített. A hőségben kettérepedt, s a két főfal beomlott.

Bámulatosan nagy volt mégis a zsákmány, amit a franciák és a normannok Béziers-ben szereztek. Egész életükre gazdagok lettek, de semmi sem jutott a koldusoknak, királyuknak és mindama szerencsét-

CSATAJELENET

Miniatúra a Szent Dénes-krónikából, 1380 körül

Bécs, Nationalbibliothek, 2564.

I. EDWARD

Angol miniatúra,
1285 körül

*London, British
Museum, Cotton
MS. Vitellius A.
XIII.*

len csavargóknak, kik felégették a várost és benne az asszonyokat és gyermekeket, öregeket és fiatalokat, meg a papokat, kik a nagy monostorban ékes ruhákat öltöttek magukra.

A keresztések elfoglalják Lavaurt

Lavaur elfoglalása után kihozták a várból Aimeryt, Montreal urát, és más lovagokat, szám szerint nyolcvanatot. Montfort nemes grófja azonnal elrendelte, hogy valamennyiöket húzzák bitóra. Mikor azonban Aimeryt, ki a legnagyobb termetű volt valamennyiük között, felakasztották, az akasztófa eldőlt, mivel nagy sietségükben nem ásták elég mélyen a földbe. A gróf látva, hogy ez így nagyon lassan megy, elrendelte, hogy valamennyiüket fojtsák meg. A zarándokok [keresztések] e parancsot nagy készséggel teljesítették, és valamennyiüket egyazon helyen halomra ölték. A vár asszonyát, ki Aimery nővére volt, és kárhozatos eretnek, a gróf parancsára kútba dobták, s nagy követeket dobáltak rá. Azután a zarándokok egybegyűjtötték a várban tartózkodó számtalan sok eretnekeket, és nagy örömmel, elevenen megégették őket.

VIII. LAJOS ÉLETE

Névtelen szerző emlékiratszerű életrajza Fülöp Ágost rövid ideig uralkodott fiáról. Kiadása *Bouquet*, Recueil des historiens des Gaules et de la France, VII. köt.

A Földnélküli János uralkodásának éveiben meggyengült angol királyság zavarait használta fel VIII. Lajos, hogy megszerezze a Plantagenet franciaországi birtokait. Ez az utolsó angol vár, la Rochelle elfoglalásával (1224) meg is történt. A francia államterület egysége a karolingok óta most először megvalósult.

Keresztelő Szent János ünnepe táján Lajos király megszámlálhatatlanul sok püspök, báró, lovag és fegyvernök kíséretében Tours városába ment. Majd Montreuil-Bellai vára alá vonult, és ott Aimeryvel, Thouars algrófjával békét kötött egy év tartamára. Ezután Niort vára alatt jelent meg, és ezt ostrom alá vette Szent Márton nyári ünnepének [július 4.] vigiliáján. Felállította hajítógépeit, és oly nagy tömegben zúdította a köveket a várra, hogy a védők — Savary de Mauléon és mások — kénytelenek voltak megadni magukat, és átadni neki e hírneves erődítményt. Szabadon távozhattak onnét minden javukkal, de csak azután, hogy megesküdtek a szent evangéliumra, hogy a király ellen nem fognak többé harcolni semmi más erősségben, kivéve la Rochelle-t, egészen Mindszentek ünnepéig. Miután Lajos király Niort várát elfoglalta és megerősítette, gyors meneteléssel Saint-Jean-d'Angély alatt termett. E város lakói nem is próbálkoztak az ellenállással, hanem személyüket és minden vagyonukat kézreadták, s a királyt a legnagyobb tisztelettel fogadták.

Savary de Mauléon pedig közel háromszáz lovaggal és sok más fegyveressel bezárkózott la Rochelle bástyái mögé. A király, kit ennyi siker felbátorított, ostrom alá vette a várost augusztus havának idusán [13-án]. Létrákat támasztatott a falaknak, és azonnal elrendelte a támadást, melyet sűrűn megismételtetett. Végezetül Savary és az ostromlottak — kik [III.] Henrik angol királytól vártak támogatást, de a kapott ládákban állítólag csak követ és homokot találtak — összevesztek az angolokkal, kiket Anglia királya bátorításul hozzájuk küldött . .

Így azután . . . Lajos király az angoloknak menlevelet adott, birtokába vette la Rochelle-t, s fogadta a

lakosok hűségesküjét. Ezzel az angolok, kik már hosszú ideje Aquitania hercegségének csak egy zugában húzták meg magukat, végérvényesen elveszítették azt, és teljesen kiűzettek a francia királyságból. Limoges vidékének, Périgord-nak és Aquitaniának minden főnemese, kivéve a Garonne alatt lakó gasconokat, hűséget esküdtek Lajos királynak, biztosították alattvalói engedelmességükről, és a neki adott hitüket meg is tartották.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ANGLIA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az 1066. esztendőben üstökös tünt fel nyugat felől. E csillag a régiek szerint háborút, de mindenesetre nagy változást hoz az ország ügyeiben. Ez a változás ebben az évben Angliára volt érvényes: nem sokkal később a normann partokról megindultak a hódítónak mondott Vilmos herceg csapatait szállító hajók az angolszász királyság elfoglalására. Vilmos jogcíme az volt, hogy bár III. vagy Hitvalló Edward (1033—1066) őrá hagyta trónját, az angolszász főnemesek mégis Haroldot, Godwin fiát választották királyukká. Hastingsnél, 1066. október 14-én zajlott le a sorsdöntő ütközet, melyben a normann lovagság még töretlen harcikedvvel és a nagy zsákmány reményében példátlan lelkesedéssel vett részt, s a győzelem az utolsó normann hódítóé lett.

A normann kevélység ránehezedett az angolszászokra, az ország régi lakóira, akik társadalmilag is elkülönültek az elfranciásodott normann főnemességtől. Az ország hűbérurai ellen vívott elkeseredett, évtizedekig tartó küzdelmeik azonban sikertelenek voltak; a leigázott angolszászok közül sokan inkább választották a messzi Bizáncot, mint uraik kegyetlen zsarnokságát. A hódítók és a meghódítottak egybeolvadása végül (legalábbis nyelvileg és a közös népiesség kialakulása útján) a külső problémák ellenére is bekövetkezett, s végeredményben az angolszász feudaliz-

mus sok módosulással átalakult a középkor hűbéres Angliájává.

A francia ügyek, az angol király francia érdekeltségei okozta kül- és belpolitikai problémák lassanként elszakították a nyelvében francia főnemességet a kontinensen még meglevő kapcsolataitól. A sikeres küzdelmek, melyeket Anglia a tehetetlen francia királyokkal vívott a XII. században, nagyrészt hozzájárultak ahhoz, hogy létrejöjjön a különleges szokásaival feltűnő, az e korbéli Franciaországhoz képest erősebb központi hatalommal rendelkező feudális Anglia.

Az Ordericus Vitalis jellemzésében megjelenő I. Henrik, Hódító Vilmos leszármazottai közül az utolsó, jellegzetes alakja a XII. század angol uralkodóinak, kik általában fölötte állottak francia vetélytársaiknak. A szigetország királyai körültekintőbb, energikusabb, a hűbériségen uralkodni képes fejedelmek. Franciaország Fülöp Ágostig nélkülözi ezt a típust, De ugyanakkor a romantikus és értelmetlen lovagi gondolkodásban sem maradtak el a francia lovagkirályok mögött, mint ezt Oroszlánszívű Richard esete is mutatja.

ORDERICUS VITALIS

Műve, mely Bedáéhoz hasonlóan a *Historia Ecclesiastica* címet viseli, s szintén nem egyháztörténet, a középkor egyik legterjedelmesebb történeti műve. Kötelességszerűen előadja az egész történelmet Krisztus korától saját koráig. Nagyobb részében és természetesen az érdekesebben is, Normandia és Anglia dolgaival foglalkozik, Hódító Vilmos vállalkozásaival és utódainak történetével. Életét egy kolostorban töltötte (1075—1142). Nem a szemtanú beszél művében, hanem az igen jól értesült kortárs, kinek a műveltsége is figyelemre méltó, meg az az egyéni sajátossága, hogy a klasszikus irodalmat és a lovagi költeményeket egyaránt szívesen idézi.

Kiadása: *A. Leprévost—L. Delisle*, I—V. köt. Paris 1838—1855., továbbá *Migne*, *Patrologia Latina*, 188. köt.

A normannok hódításra készülnek

Az Úr megtestesülésének 1066., az indictio* negyedik évében, április 15-e körül egy üstökös csillag tűnt fel nyugat felől. Az észlelő csillagászok, kik a természet titkait fürkészik, komolyan azt állították, hogy ez változást jelent az ország ügyében. Edward angol király ugyanis, Ethelrednek s Emmának, az idősebb Richard normann herceg leányának a fia, kevéssel előbb halt meg, és Harold, Godwin gróf fia bitorolta az angolok országát, már három hónapja tartván kezében az uralmat törvénytelenül és kegyetlenül, mindenféle gonoszsággal telve, sokak romlására. A törvénytelen önkény visszatetszést keltett egyes nemzetségekben, mert sok anya fiának, meg sok feleség férjének halálát s gyászát okozta. Edward ugyanis rokonára, Vilmos normann hercegre hagyta egész Anglia trónját, s annak örökségi jogát, először Rodbert canterbury-i érsek, majd éppen ugyanezen Harold által. Harold Rouenban, Normandia előkelői előtt hűséget fogadott Vilmos hercegnek, s megesküdött a legszentebb ereklyékre, hogy kívánságainak engedelmes végrehajtója lesz, mint alattvaló. A herceg erre magával vitte a britek grófja, Conan elleni hadjáratba, s kitüntette ékes fegyverekkel, lovakkal, meg más jelvényekkel. Ez az angol kitűnt természetével, jó megjelenésével, testi erejével, vakmerő bátorságával, előadókészségével, elmés humorával, csodálatos képességeivel. De mit értek mind e kiválóságok a cél

* A 15 évből álló római adó-, később időszámítási ciklus elnevezése.

nélkül, amely minden jónak alapja? Alighogy visszatért hazájába, hatalomvágyból hűtlen lett urához. Edward királyt ugyanis, ki a betegségből elnehezdedve már közel volt a halálhoz, rávette, hogy őt küldje át Normandiába követe gyanánt. Azt hazudta, hogy Vilmos neki adta feleségül leányát, s mint vejének, neki engedte át az angol trónt. Ezt hallván, a beteg király, elcsodálkozott ugyan, de elhitte, s beleegyezett, hogy a cselszövő bitorló lehessen . . .

Mindazok, kiket a herceg parancsa általános gyűlésbe hívott, e nagyjelentőségű dolgot hallván, ahányan voltak, annyféléképp érkeztek. A hevesebbek, a hercegnek tetszeni akarván, harcba hívták társaikat is, s azt hangoztatták, hogy halogatás nélkül bele kell vágni. Mások viszont húzódoztak ily fárasztó vállalkozástól, mentségül hozták fel a sokféle nehézséget, halálos veszedelmeket, a tengeri út kiszámíthatatlanságát, a hajóhad gyengeségét, s azzal érveltek, hogy a maréknyi normann nem győzheti le az angolok sokaságát. Végül is Rómába küldték Gislebert-t, a lisieux-i főesperest, hogy a történetek ügyében kérjen tanácsot [II.] Sándor pápától. A pápa pedig, meghallgatván a történeteket, a herceg ügyét jogosnak ítélte, s felhatalmazta, hogy fogjon fegyvert bátran az esküszegő ellen. Elküldte neki Szent Péter zászlaját, hogy annak érdemei védjék meg minden veszedelemtől.

Közben Tostig* is engedélyt kapott a hercegtől, hogy Angliába visszatérjen, s erősen ígérte, hogy ő is, barátai is segítségére lesznek a herceg ügyének. De miként írva van: „Ember tervez, isten végez”, minden másképp történt, mint ahogy remélhető volt. Cotentinnél szállt tengerre, de Angliába sehogy sem tudott eljutni. Harold ugyanis hadihajókkal megerősítette a tengert, nehogy az ellenség a védelmet

* Harold angolszász király bátyja.

kijátszva észrevétlen partra léphessen. Tostig nehéz helyzetbe került: kevesedmagával a túlerő ellenében nem kísérhette meg a partraszállást, de Normandiába sem tudott visszatérni a kedvezőtlen széljárás miatt. Ellentétes irányú széltől hányatva halálveszedelembe került, s a tengeri viharoktól agyongyötörve végső erőfeszítéssel Herafaghba jutott, Haraldhoz*, a norvégek királyához. Az tisztességesen fogadta, ő pedig, látván, hogy Vilmos hercegnek tett ígérését úgysem tudja teljesíteni, tervét megváltoztatta és így szólt: „Felségedet, nagylelkű király, arra kérem, kegyeskedjél engem szolgálatodba fogadni, felajánlom szolgálatomat, hogy felségedet atyai örökségemhez segíthessem. Mert az én Harold testvérem, ki nekem az elsőszülöttnek engedelmességgel tartozott volna, alatomosan ellenem támadt, s álnokul elfoglalta tőlem az angol trónt. Tőled kérek embert és fegyvert, hisz mindkettőben bővelkedsz, komoly segítséget, mint a Te hűbéresed. Ha álnok testvérem arcátlanságát hadal megdöntöd, legyen Tied Anglia fele, a másik felével megelégszem, s azzal is Téged foglak szolgálni, míg csak élek.”

Ezt hallván, nagyon megörült a nagyravágyó király! Parancsot adott sereggyűjtésre, hadiszerek készítésére, s arra, hogy a hajóhad hat hónap alatt útra-készen álljon. A hazátlan bolyongó ily nagy feladatra vette rá a zsarnokot, s ilyen ravasz furfanggal érte el, hogy őt, mint országának kikémlelőjét foglyul ne ejtse, sőt száműzetésének okozóján, álnok testvérén ő általa vegyen bosszút.

A normannok örgrófja is megtette kötelességét, bár mit sem tudott futárjának szerencsétlen sorsáról, s a megbeszélrt idő előtt északra sietett. Neustriában sok hajó épült minden szükségessel felszerelve, egyháziak

* III. Harald (Hardranda) a norvég főváros, Osló alapítója.

s világiak együttes költségén és munkájával; uralkodói parancsra a harcosok szép számmal gyűltek Normandiából; a szomszédságból is jöttek a vállalkozás hírére a harcra vágyók, s készítették a fegyvereket, hadiszereket: gallok, bretonok, piktavok, burgundok, sőt az Alpokon túliak is készültek a tengerentúli háborúra, s az angol zsákmányra áhítózó lovagok vállalták a szárazföldi és tengeri veszedelmet egyaránt.

H a s t i n g s

A másik oldalon mindenfelől sereglettek az angolok csapatai arra a helyre, amelyet ősidők óta Senlacnak neveznek, nem is annyira Harold megsegítésére, mint inkább azért, hogy megoltalmazzák hazájukat az idegenektől. A lovak segítségéről nyomban lemondottak, mind gyalogosan sűrű tömegben álltak fel. Rollo fia, Turstin vitte a normannok zászlaját. Mindkét oldalon csatára hívott a harcikürtök velőtrázó hangja. A normannok fürge vakmerőséggel indították meg a támadást, s az angolok közelébe jutva hajítódárdáikkal sebeket s halált okoztak. Ellenfeleik bátran ellenálltak, ki-ki ahogy tudott, tehetsége szerint. Jó darabig mindkét fél a legnagyobb erővel küzdött. Az angolok kemény ellenállása megrendítette a gyalogosokat is, a breton lovasokat is, s a segédcsapatokból álló balszárny, sőt szinte a herceg egész csatasora megingott, mert a herceget már halottnak vélték. Ő azonban, észrevéve, hogy az ellenfél nagy része előretör, s üldözi övéit, a megfutamodók elé ugrott, s dárdájával fenyegetve és ütlegetve útjukat állta. Hátradobva sisakját, fedetlen fővel így kiáltott rájuk: „Reám nézzetek, élek, s győzni fogok Isten segítségével!” A herceg bátor szavai erőt öntöttek a csüggedőkbe, s az üldözők közül néhány ezret azonnal kiirtottak. Hasonló módon még

kétszer színleltek futást a normannok, s az üldöző angolokat lóháton körülfogva, megölték, levágták. Így estek kelepcébe az angolok, s elszakítva övéiktől, elpusztultak. A megmaradtak hevesen támadtak, de nekik estek a cenomanok, frankok, bretonok, aquitánok, és irgalmatlanul lemészárolták őket.

Kitűntek ebben az ütközetben: Eustache, Boulogne grófja; Guillaume, Richard Evreux-i gróf fia; Goifred, Mortain grófjának fia; Guillaume, Osbern fia; a fiatal Rodbert, Roger de Beaumont fia; Aimeriy Tours-i előljáró; Hugo lovászmester; Gauthier de Toenit; Giphard és Radulph; Hugo de Grandmaisnil; Guillaume de Varrenes s még sokan mások, akiknek nevét a szóbeszéd megőrizte, s az évkönyvek mint legbátrabbakét megörökítették.

Reggel kilenc órától folyt a rettentő harc. Harold király mindjárt az első összecsapásnál elesett, aztán testvére, Leofwin gróf is, sok ezer mással együtt. Estefelé aztán az angolok, akik észrevették, hogy királyuk s az ország előkelői is annyi sokan elpusztultak, a normannok pedig kihívóan állnak és rémületesen öldöklük a még ellenszegülőket, futásnak eredtek, s különböző végre jutottak; egyesek lovat szereztek, mások csak úgy gyalogosan menekültek, a legtöbben az utakat is kerülve igyekeztek magukat megmenteni. A normannok pedig egész vasárnapra virradó éjjel üldözték a menekülő angolokat. Egy régi sáncot, amelyet a növényzet eltakart, a normannok lovon és gyalog is hiába támadtak: itt a menekülő angolokba visszatért az önbizalom. Látván az omlatag sánc alkalmasságát, mind odagyűltek s reménytelenül bár, de ellenálltak, nagy veszteségeket okozva a normannoknak. Itt esett el a Laigle-i Engenulf s sokan mások, s azt mondják, a normannokból közel tizenötezen pusztultak el itt. Így a mindenható Isten számos bűnöst büntetett meg mindkét részről október 14-én,

szombaton; sok ezret büntetett meg az angolok közül, akik azelőtt Alfredot és követőit ölték meg ártatlanul. Harold király és Tostig gróf s még sok más szenvedett kegyetlen halált. Éjjel pedig ugyane bíró a tolvaj normannokat döntötte vak pusztulásba. Ezek ugyanis a törvény parancsa ellenére más javaira áhítoztak, s miként a zsoltáros írja: „gyorsak voltak a vérontásban, ennél fogva szerencsétlenül jártak útjukban.”

Vilmos herceg, az angolok váratlan csoportosulását látva, nem támadott tovább, sőt Eustache grófot is, ki ötvened magával támadásra adott jelet, fennhangon figyelmeztette, hogy ne erőlködjék, s mikor az a barátságos figyelmeztetés ellenére is csökönyösködött, előre megmondta halálát. E szavak közben érte zúgó ütés Eustache-ot a két válla között, minek súlyosságát az orrán-száján elötörő vér jelezte, úgy, hogy haldokolva menekült kísérei segítségével.

A herceg pedig a győzelem után visszatért a csata színhelyére, hol a pusztulást nem minden meghatódás nélkül vette szemügyre. Ott feküdt földre terülve Anglia nemességének és ifjúságának színe-virága vérbe fagyva, szerteszét. Felismerhető volt Harold, arcáról ugyan nem, de jelvényeiről; s a győző Vilmos parancsára Maledictus [átkozott] melléknévvel illetve, eltemették a tengerparton, amelyet oly sokáig védett fegyverrel.

Hódítók és meghódítottak

A normann kevélység ránehezedett az angolokra, s a gögös vezérek fittyet hányva a királyi intelmeknek, visszaéltek hatalmukkal. Az alacsonyabbrangú tisztek meg, kik az erődöket őrizték, az előkelőket és a közrendűeket egyaránt jogtalan követelésekkel, mindenféle megaláztatással gyötörték. Még Odo püspök

és Osbern fia, Guillaume is szerfeletti nyakassággal megvetették a részrehajlatlan ítélkezést. Fegyvereseik pedig mérhetetlen zsákmányolást, szemérmetlen rablást műveltek, s kik e súlyos gyalázatosságot szenvedvén, panaszra mentek, azokra még jobban dühöngtek. Az angolok minden szabadsága semmivé lett. Az elviselhetetlen, még sohasem tapasztalt járom alól szabadulást keresvén, Svendhez*, a dánok királyához fordultak, hogy követelje vissza Angliát, melyet ősei, Svend és Kanut** fegyverrel foglaltak el. Egyesek meg számkivetésbe mentek, hogy a normannok hatalma alól szabaduljanak, s esetleg idegen segítséggel új harcot kezdhessenek ellenük. Megint mások, a fiatalság színe-java, messzire távoztak, s Alexios konstantinápolyi császár*** hadseregébe szegődtek, ki ellen a bölcs s vendégszerető Guiscard Rodbert, Apulia (normann) hercege minden erejével küzdött ama Mihály**** érdekében, akit a görögök elűztek a trónról, mert megakarta törni a senatus hatalmát. Az angol menekülteket ennél fogva gyanakvással fogadták a görögök, hiszen harcban álltak a normann sereggel.

Alexios császár, Bizáncon túl külön várost — Chevetot nevűt — alapított az angolok számára, de mivel ez ki volt téve az állandó normann támadásnak, visszaengedte az angolokat fővárosába, s átadta nekik az egyik uralkodói palotát minden királyi kincsel együtt.

Ettől kezdve az angolszászok állandóan szállingóztak Görögországba; ők és utódaik hűségesen szolgálták a császári hatalmat s nagy megbecsülésben álltak és állnak ma is a császárok, a senatus meg a nép előtt egyaránt.

* Svend Esthridson dán király (1047—1076).

** Svend a „Villaszakállú” és unokája Nagy Kanut (1014—1035).

*** I. Alexios Komnenos (1081—1118).

**** VI. Mihály (Stratitikos — hadvezér) (1056—1057).

A normannok különféle kegyetlenségei által lázadásra kényszerített angolok Boulogne-ba is követeket küldtek Eustache grófhhoz, hogy jól felszerelt hajóhaddal foglalja el Dovert, pedig vele régebben nagyon ellenséges viszonyban voltak. Most azonban, mert közte és a király között ellentétek támadtak, továbbá mert a harcban járatosnak és szerencsésnek ismerték, békét kötöttek vele, s kezére akarták játszani Dover erősségét, saját királyuk ellenében.

Eustache pedig, elfogadva a kentiek felhívását, hajóhadát mozgósítva az éjszaka csendjében sietve kihajózott, hogy a nem remélt várost megkaparintsa. Sok katonát vitt magával, de lovat csak igen keveset. A környék mind fegyverre kelt, főleg a kentiek, kik minden erejükkel Eustache-t támogatták. A Bayonne-i püspök és Hugo de Montfort, kik a vár kapitányai voltak, éppen a Temzén túl tartózkodtak seregük nagyobb részével. A támadók, nagyobb számuk miatt, legfeljebb kétnapos ostromra számítottak. De mikor hirtelen megrohanták a várost, váratlanul erős ellenállásra találtak az örök részéről, kik vitézül szembeszálltak velük, bárhol támadtak. Jó pár órán át elkeseredett harc folyt mindkét részről, míg végül Eustache már attól kezdett tartani, hogy a védők hirtelen kitörnek. Jelt adott tehát a hajókhoz való visszatérésre. A menekülők pedig, azt vélvén, hogy a Bayonne-i püspök érkezik vissza seregével, ijedtségükben eszüket vesztve levetették magukat a sziklákról, s így többen veszték el, mint kard által. Sokan pusztultak el a sziklaéleken, mások egymást mészárolták, s a sebesültek közül is sokan lelték halálukat a tengerben. Akik pedig megrohanták az elérhető első hajót, hogy megmeneküljenek, úgy megterhelték azt, hogy velük együtt elsüllyedt. A normann lovasok pedig, kiket csak elértek, legázoltak és lemészároltak. Eustache-t is csak lova gyorsasága, az út ismerete s

készenlétben levő hajója mentette meg, de ifjú unokája fogságba esett. Az angolok meg ezerfelé futottak, hogy a várbeliek ne üldözhesék őket...

Ők pedig [az új normann vazallusok], mint mondják, rendes angliai jövedelmeikből 1600 fontsterlinget fizettek a királynak ezüstpénzben, és 30 solidust meg 3 obulust, nem számítva a királynak járó ajándékokat, bírságpénzeket és még sok minden másféle jövedelmet, mely a királyi kincstárt napról napra gyarapította. Vilmos király buzgón felülvizsgálta egész országát, s feljegyeztetett minden királyi birtokot úgy, ahogy az Edward király idejében fennállott.* A birtokokat pedig úgy osztotta szét lovagjai között, s azok kötelezettségét úgy szabta meg, hogy Angolországnak 60 000, a király parancsára gyorsan fegyverbe hívható katonája legyen, ha a szükség úgy hozza.

Elnyerve tehát a nagy hűbéreket, melyek másokéi voltak, a normannok nyakló nélkül harácsolnak, s kegyetlenül öldösték a bűneik miatt már megbűnhődött bennszülötteket. A mantuai Maro verse illik ide: „Az emberi ész nem tudja az emberek eljövendő sorsát, és nem tud mértéket tartani kedvező körülmények között.”** A nemes leányzók a megvetett fegyveresek kénye-kedvét szenvedték el, mocskos kamaszoktól tönkretéve siratták szegényüket. Előkelő tisztas családanyák magukra maradvá sóhajtoztak, megfosztva férjeik s minden jóbarátjuk vigasztalásától, s meghalni szerettek volna inkább, mint élni. Tudatlan tányérnyalók bámultatták magukat, a góg valósággal elvette az eszüket, hogy ily nagy hatalom adatott nekik. Egyszerűen úgy vélték, hogy amit akarnak, az szabad is nekik. Esztelenül és gonoszul elfeledték, hogy nem önerejükkel, hanem Isten akara-

* Ez az országos összeírás a Domesday Book.

** Vergilius *Aeneis*, X. ének 501—502. sor.

tából győzték le ellenségüket: egy olyan nagyobb, gazdagabb s régibb nemzetet, amelynek soraiban egykor sok szent, sok bölcs és hatalmas király tündökölt, akik otthon is, a harcban is nemesen viselkedtek. Szívükbe kellett volna vésnüök az evangelista bölcs szavait: „Ugyanazzal a mértékkel fognak megmérni benneteket, amellyel ti mértetek másokat.”

Hajótörés a Csatornán

Miután elkészült a hatalmas hajóhad Barbaflot kikötőjében, s összegyűlt a nemes sereg, megerősödött a déli szél. November 25-én [1120-ban], az első éjszakai őrváltáskor hajóira szállt a király a grófok kíséretében, s szélnek állítva a vitorlákat, nekivágott a tengernek, hogy reggel, ha Isten megengedni, Angliába érkezzon. Ennél az átkelésnél azonban szomorú szerencsétlenség történt, amely nagy gyásznak s megszámlálhatatlan könnynek lett okozójává. A király elé járult ugyanis István fia Tamás, s felajánlva egy márka aranyat, így szólt:

„Airard fia István volt az én atyám, ki egész életén át a te atyádat szolgálta a tengeren, ő vitte hajóján Angliába, amikor a Harold elleni hadjáratba indult. Mindhalálíg ebben a minőségben szolgált királya kedvére, sok ajándékot is kapott tőle, mert kitűnt honfitársai közül. Az ő hivatalát kérem tőled — óh király — s felajánlom erre a célra hajómat, mely királyi szolgálatra is alkalmasnak készült.”

A király így felelt: „Kérésedet tetszéssel fogadom, s fiaimat, Vilmost és Richardot, kiket legjobban szerettek, bízom reád, meg országom nemességét.”

Ezt hallván örvendezni kezdtek a hajósok, hízelegtek a királyfinak, hogy bort adjon nekik, s az engedélyezett is három mérő bort. Mihelyt azt megkapták,

inni kezdtek, társaikat is bőségesen itatták, s a kelle-
ténél többet nyakaltak. A király rendelkezése szerint
kijelölt bárók, fiaikkal együtt mintegy háromezren
szálltak fel erre a szerencsétlen hajóra. A királyfi két
szerzetese, István gróf két szolgájával, Guillaume de
Raumare, Rabell kamarás, Edward of Salesbury, s
mások, elhagyták a hajót, miután látták, hogy telve
van vidám és könnyűvérű fiatalsággal. Hivatásos eve-
zősből ötven volt a hajón, mind nyers tengerészek,
kik úgy önérzeteskedtek, mintha a hajón születtek
volna, s a részegségtől magukról megfélemlítve már
semmit-senkit sem tiszteltek. Ó, hogy megfélemlítettek
a köteles tiszteletről Isten iránt, „Aki pedig mérsékli
a tenger veszélyeit s a szelek haragját”.

Így történt, hogy a papokat, kik megáldásukra ér-
keztek, szolgálóikkal együtt, kik a szentelt vizet hoz-
ták, gúnyolódva és röhögve elkergették; gúnyolódá-
sukért azonban hamarosan elérte őket a büntetés.
Tamást és hajósnépét a király kincseit s poggyászát
berakó emberek is intették, hogy a királyi hajónak jó
példával kellene elől járni. Ő azonban tovább bohóc-
kodott részegségében, és saját maga meg társai ere-
jében bízva, vakmerően fogadkozott, hogy elkerül s
megelőz minden más, már úton levő hajót. Végül
jelt is adott az indulásra; erre serényen megragadták a
hajó evezőit, s nem nézve, mi van a szemük előtt, a
hajót nagy erővel a tengerre vitték. A részeg evezősök
teljes erejükből dolgoztak, de a kormányos rossz
irányban indult a tenger felé, s egy hatalmas szikla,
melyet a tenger hullámai hol elborítottak, hol fel-
fedtek, a „Fehér Hajó” bal oldalát úgy felsértette
hogy két bordája betört, s — fájdalom — rögtön el-
süllyedt. E szerencsétlenségben mind szinte egyszerre
kiáltottak fel, de rögtön tele lett a szájuk vízzel, s el-
pusztultak. Csak ketten maradtak életben, kik egy
vitorlarúd roncsába tudtak kapaszkodni, s egész éjjel

azon függve, végre segítséget kaptak; az egyik egy Berold nevű roueni mészáros volt, a másik egy nemes ifjú, Goisfred, Gislebert de Laigle fia.

A hold épp tizenkilenc napos volt a Bika jegyében, s kilenc óra felé sugaraival megvilágítván a látóhatárt, csillogóvá tette a hajósok részére a tengert. Tamás, a hajóskapitány, az első alámerülés után visszanyerte eszméletét és emlékezetét, kiemelte fejét a hullámok fölé, s megpillantván azokat, kik a rúdba kapaszkodtak, megkérdezte tőlük: „Mi történt a királyfival?” A hajótöröttek azt felelték, hogy elpusztult a többiekkel együtt. „Nem érdemes akkor nekem sem életben maradnom” — szólott kétségbeesve, és inkább akart ő is meghalni, mint a királynak gyermeke elvesztése miatti haragját elviselni vagy bilincsek között hosszú büntetést elszenvedni. A hajótöröttek pedig Istenhez fohászkodtak, egymást kölcsönösen bátorították és reszketve várták a nekik szánt sorsot. Fagyosan hideg éjszaka volt, a halotthalovány ifjú a hosszan tartó hideg miatt erejét mindinkább elvesztette, és társát Istennek ajánlva, visszahanyatlott a tengerbe; meghalt és nem is bukkant fel többé. Egyedül Berold, aki mindegyiküknél szegényebb volt, érte meg a nappalt, az egész társaságból. Három halász találta meg reggel félholtan, s így jutott partra. Mikor pedig már kissé magához tért, előadta a kíváncsiskodóknak az egész szomorú történetet, s ezután még húsz esztendeig élt jó egészségben. A coutances-i püspök, aki fiát, Guillaume-ot, kit pedig a király már négy főkáplánja közé vett fel, továbbá testvérét s három kiváló unokáját vesztette el az Istentől megbüntetett hajón — őket is, sorstársait is, bár azok nem sokban vették ezt, főpapi áldásában részesítette. Ő is, meg a parton álló társai, valamint a király és kísérete a habokon messze járván, hallották a szerencsétlenek rémületkeltő jajongását, de mert okát más-

napig meg nem tudták, csodálkoztak, s egymás közt kérdezősködve találgatták a történeteket.

A gyász hír, szárnyakon járván, szájról szájra terjedt az egész tengerparton, fülébe jutott Tedbald grófnak és más udvari előkelőknek. De aznap még senki sem merte az állandóan kérdezősködő királynak tudomására hozni. A főurak osztozkodtak egymás gyászában, s vigasztalhatatlanul siratták a drága rokonokat és barátokat. Ám a király előtt nem árulták el fájdaljuk okát, könnyet is alig mertek ejteni. Végül másnap, Tedbald gróf biztatására, fia a király lába elé vetette magát. Így tudta meg a király, hogy a hajótörés neki is ok a gyászra. A királyt a bánat oly módfelett leverte, hogy összerogyott; barátai emelték fel és szobájába vitték. Fájdalma panaszait itt kesereghette el.

Egy angol király a XII. században

Henrik végezetül, a Mindenható segedelmével, minden ellenségét megalázta. Azóta, hogy fejére helyezték Anglia koronáját és birtokolta Normandia hercegségét is, e két országot bölcsességgel kormányozta, és vigyázatosságának hála, állandó siker kísérte tetteit. Azért volt ez, mert soha semmit sem enyhített a törvények szigorán és erején. Féken tudta tartani a nyughatatlan nemességet, megakadályozta a polgárság mozgolódásait, megtörte a kis zsarnokok merészségét, kik vele egyenrangúvá tették magukat. Azokat azonban, kik természetüknél fogva békességesek, mint az egyházi személyek és az alsó néprétegek, mindig kegyelmesen istápolta, és nem szűnt meg oltalmazni őket. Miután sikerült megerősítenie országának a tengeren inneni és a tengeren túli birtokait, minden igyekezete arra irányult, hogy békét szerezzen népeinek és szigo-

rúan megbüntette azokat, akik azt zavarni merészték.

Mindazonáltal a bőség és a gyönyörúségek, melyekben valósággal úszott, megrontották erkölcsének tisztaságát. Minden gátlás nélkül átadta magát a test gyönyöreinek, és ez a bűn öregségéig uralkodott rajta. Minthogy értett a meggazdagodáshoz, hatalmasan megnövelte jövedelmeit és mérhetetlen kincseket gyűjtött egybe. Atyjának példájára a vadászat kizárólagos jogát ő is fenntartotta magának, egész Angliában. Az erdőségek szomszédságában minden kutyának levágatta körmét, és csupán néhány kedvencének engedte meg, hogy saját birtokán vadászhasson. Kíváncsian tudni akart mindent, és nem is volt semmi, miről tudomást ne szerzett volna. Biztos emlékezőtehetsége pedig hűségesen megőrizte számára mindazt, amit megtudott. Az ország főtisztviselőinek és nagyjainak minden ügyét részletesen ismerte. Alattvalóinak összes vitás ügyiben ő volt az egyetemes bíró. Az összesküvéseket, melyeket pedig a legnagyobb titokban akartak tartani, szintén felfedezte, mert figyelmét semmi nem kerülte el. S az összeesküvők igen csodálkozhattak azon, mily ügyes e fejedelem, hogy képes felfedni a titkokat, melyeket pedig oly gondosan rejtegettek előle. Egyszóval, miután gondosan átnéztem minden históriás könyvünket, nem félek azt állítani, hogy Angliának soha nem volt még gazdagabb királya, mint Henrik, sem hatalmasabb, de olyan sem, ki ékeőbb lett volna mindazokkal, mik a világ szerint, egy uralkodó díszére szolgálnak.

BENEDICT OF PETERBOROUGH

A canterbury székesegyház (Christ-Church) perjele, majd peterborough-i apát, II. Henrik bizalmasa és kancellárja. Jól értesült és kritikus krónikása korának.

Kiadása: *Stubbs, Rerum Brittanicarum Scriptores*, (1867). 49/I—II. köt.

Oroszlánszívű Richard párbaja

Richard király és [II.] Fülöp király Vézelay-be jött, hol Szent Mária Magdolna igen szent teste nyugszik. Keresztelő Szent János nyolcadában két napot töltöttek itt. Anglia királya e helyen vette fel a zarándoktarisznyát és botot.* Franciaország királya, mielőtt birtokáról távozott volna, átvette már ezeket Szent Dénes egyházában. Ezután a két király együtt útnak indult. Amikor a Rhône melletti Lyonba érkeztek, és alighogy a sereg nagyobb részével áthaladtak a Rhône hídján, a híd összeroskadt, s ez számos férfi és nő halálát okozta.

A királyok itt elváltak egymástól. Kíséretük ugyanis oly nagyra növekedett, hogy egy helyen nem voltak képesek elegendő élelmet szerezni. Franciaország királya övével Genuába ment, hol hajóra szállt Jeruzsálem felé. Anglia királya pedig Marseille felé indult, ahol már igen sok zarándokot talált együtt, kik, hosszú ideje tartózkodván ebben a városban, és minden pénzüket elköltvén, felajánlották, hogy szolgálatába állanak. Sokat közülük fel is fogadott. Tíz napig várakozott itt, abban a reményben, hogy hajóhada meg fog érkezni, ámde várakozásában csalódott. Három nagy hajót és húsz gályát jól felfegyverzve bérbe vett tehát és környezetével meg kíséretével ezekre szállott.

Richard király a maga és a francia király udvarából több lovaggal együtt, miként ez szokás, Messina falai alatt egybegyülekezett, hogy különféle játékokkal fog-

* Az eset 1190-ben, a III. kereszteshadjárat alkalmával történt

lalatoskodják. Éppen szállására tért vissza, mikor a városon áthaladva találkozott egy paraszttal, kinek számára ama hosszú nádszálakkal volt megrakva, melyeket cannáknak neveznek. Anglia királya és a kíséretében levő lovagok elragadták ezeket, és viaskodni kezdtek egymással. Ekkor történt az, hogy az angol király és Guillaume des Barres — ez volt a francia király egyik legderekabb vitéze — oly hevesen rontottak egymásnak, hogy eltörték a cannákat, s a király köpenye el is szakadt. A király erre méregbe jött, s Guillaume-ra vetette magát, és el akarta őt meg a lovát buktatni, hogy így a földre terítse. De ez nem sikerült. Guillaume lován maradt, és fenyegette a királyt. Breteuil-i Róbert, az elhunyt leicesteri grófnak, Robertnek fia, kinek a király éppen akkor adta hűbérbe atyja birtokát, Guillaume-ra vetette magát, hogy a király segítségére legyen. „Állj, kiáltotta a király, és hagyj minket magunkra!” A küzdelem újra kezdődött szóval és tettel még hevesebben, mindaddig, míg a király haragtól lángolva így nem szólt ellenfeléhez: „Menj innét és óvakodj attól, hogy элем kerülj, mert örökös ellenséged leszek neked és tiednek.”

Guillaume, a király haragja és rosszindulata miatt elkeseredve és szomorúan felkereste urát, a francia királyt, s segítségét és tanácsát kérte a történetek után. Másnap a francia király Guillaume nevében kérte Richardot, hogy béküljön meg, és bocsásson meg neki. A király azonban nem hallgatta meg őt. A következő nap a chartres-i gróf, Burgundia hercege, a nevers-i gróf és Franciaország bárói közül más főbbek, Richard lábai elé borultak, s a legalázatosabban kérelték őt, hogy hallgassa meg kérésüket. A király azonban őket sem hallgatta meg. A harmadik napon azután Guillaume des Barres-nak el kellett hagynia Messinát, mert a francia király nem akarta

őt Anglia királya akarata ellenére tovább kíséretében tartani. Később azután, mikor már a hajóraszállítás ideje elérkezett, a francia király, az összes érsekek, és püspökök, a seregben levő összes grófok és bárók Anglia királya elé járultak, lábai elé omlottak és kérték, hogy béküljön ki Guillaume-mal és bocsásson meg neki, hiszen ilyen kitűnő lovag elmaradása nagy veszteség volna. Csak a legnagyobb nehézséggel tudták elérni az angol királynál, hogy Guillaume des Barres-al kibéküljön. Richard megígérte, hogy ő és övéi semmi rosszat nem tesznek ellene, míg az Isten szolgálatában* marad.

GUILLAUME LE BRETON

Az angol királyok francia hűbérei miatt folytatott sok évtizedes küzdelmek különös élességgel mutatják a feudális viszonyok okozta jogbizonytalanságot. Ezt érzékelteti János angol király szerepe Arthur bretagne-i hercegnek, az utolsó breton uralkodó, IV. Conan unokájának meggyilkolásában. Valójában nem János ölte meg a herceget, de alighanem ő volt a fő értelmi szerző.

Arthur bretagne-i herceg meggyilkolása

János király hirtelen elhagyta udvarát és híveit, három napig távol maradt, és egy erdős völgybe húzódott, hol Moulineau nevű kis falucska van. A negyedik éjszaka egy kis csónakban átkelt a folyón. Rouenban annál a csatornánál kötött ki, mely a kikötő nagy tornyához vezet és melyet a Szajna naponta kétszer, a dagály alkalmával megtölt. A csónakban felállva

* Azaz a kereszteshadban.

megparancsolta, hogy unokaöccse* jöjjön ki a toronyból, és szálljon be csónakjába. Egy apród kísérte Arthurt, kit a király a csónakba vett, aztán egy kissé eltávolodott a parttól. A szerencsétlen gyermek most megértette, hogy eljött az utolsó órája. A király lábához borult, és így kiáltott fel: „Nagybátyám, könyörülj a te fiatal unokaöcséden, nagybátyám, jó bátyám, könyörülj rajtam, könyörülj rokonodon, kíméld meg tulajdon véredet, kíméld meg testvéred fiát.” Hiábavaló volt a siránkozása. A zsarnok hajánál fogva megragadta, s kardját belévágta egészen markolatig, aztán e drága vértől nedvesen kirántotta, és a halántékán a fejébe szúrta. Miután a gyilkosságot így elkövette, kissé távolabb evezett, s az élettelen testet a hullámok közé vetette.

MATTHAEUS PARIS

A London melletti St. Albans szerzetese (1200—1259), IX. Lajos francia királynak éppen úgy bizalmasa, mint III. Henriknek (1216—1272), az angol királynak. Pontos és részletes értesülései így magyarázhatók. Egy régebbi krónikát dolgozott át a *Historia maiorban*, és csak a saját korának eseményeit adja önállóan elő, éles kritikával a római Kúria és a kolduló szerzetesek ellenében. Kiadása *H. R. Luard*, I—VII. köt. London 1872—1883.

Franciaország pairjei ítélkeznek Földnélküli János fölött

A francia királyság szokása szerint, mondották Franciaország küldöttei, a királynak teljes joghatósága van a neki hűségesküvel lekötött személyek

* Arthur apja, Geoffrey, János testvére volt.

fölött. Márpedig mint gróf és herceg*, Anglia királya az ő hűbérese. Így tehát, ámbár János koronázott és felszentelt király, grófi és hercegi minőségben mégis alá van vetve hűbérura, a franciák királya joghatóságának. Ha pedig, mint herceg és gróf, Franciaországban büntettet követett el, a vele egyenrangú főurak [pairek], halálra ítéltetik. De ha nem lenne is herceg vagy gróf, csupán Franciaország királyának hűbérese, a bárók e büntett miatt halálraítélhetik, minthogy Franciaországban követte azt el. Vagy talán Anglia uralkodója, mert koronázott és felszentelt király, büntetlenül elmehet Franciaországba, és megölhet ott bármely bárót, amint megölte Arthurt? . . .

Íme az igazság ebben a dologban. Valójában János királyt igazság és törvény szerint nem fosztották meg Normandiához való jogától, miután azt nem ítélettel, hanem erőszakkal ragadták el tőle. János követeket küldött Fülöphöz, a francia királyhoz, mégpedig tekintélyes, bölcs, megfontolt beszédű, ékesszóló embereket. Eustache Elyi püspököt és Bourgot-i Hubertet, hogy birtokába való visszahelyezését elérjék. Megbízta őket, adják elő Fülöpnek, hogy szívesen elmenne udvarába, felelne is a bíróság előtt és engedelmeskedne neki ebben az ügyben, de mindehhez menlevelet kell előbb kapnia.

Fülöp király erre azt válaszolta nem éppen szívélyesen, sem derűs orcával: „Nagyon szívesen, csak jöjjön el békén és nyugodtan.” Mire a püspök: „És vissza is fog innét térni, Uram?” A király: „Igen, ha a főurak ítélete ezt lehetővé teszi.” Mivel pedig Anglia királyának követei kérték őt, hogy biztosítsa az angol király számára a biztonságos jövés-menést, a francia király felindulva, szokott esküdözésével ezt felelte: „Nem, Franciaország minden szentjére mondom ezt, kivéve, ha az ítélet mást nem rendel.”

* Mint Anjou grófja és Normandia hercege.

A püspök azután elősorolta mindazokat a veszélyeket, melyek János királyra várnak, ha eljön és hozzáfűzte: „Király Uram, Normandia hercege nem jöhet el ide anélkül, hogy ugyanakkor Anglia királya ne jönne, lévén a herceg és a király egy és ugyanazon személy. Anglia bárói nem fogják ezt neki megengedni, s ha a király mégis el akarna jönni, mint Ön jól tudja, a börtön és halál veszélye várna rá.” Fülöp király ezt felelte: „Mit számít ez, püspök Úr! Nagyon jól tudjuk, hogy Normandia hercege az én hűbéresem, és erőszakkal jutott Anglia birtokába. Az következik ebből, hogy ha egy hűbéres tisztességben és hatalomban levőnek hiszi magát, hűbérura és uralkodója minden jogát elveszti fölötte? Ez lehetetlenség.”

A követek látták, hogy mit sem tudnak elérni, és új érveket ésszerűen fel nem hozhatnak, visszatértek tehát Anglia királyához, és elmesélték neki mindazt, amit láttak és hallottak. A király nem merte magát a véletlenre és a francia bíraskodásra bízni, mert tudta, hogy a franciák nem szeretik őt, és különösen attól félt, hogy Arthur gyalázatos meggyilkoltatását is szemére vetik. Franciaország nagyjai mégis ítéletet hoztak, amit törvényesen véghez nem vihettek, mint-hogy az, aki fölött ítéleztek, távol volt, ámbár eljött volna, ha megteheti. Így tehát az, hogy János királyt ellenségei elítélték és hűbérétől megfosztották, nem törvényesen történt.

A KERESZTESHADJÁRATOK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Kelet kincsei, a szelid éghajlat alatt dús jólétben élő népek és városok létezéséről szóló hírek meg mesék évszázadok óta izgatták a nyugati ember képzeletét. És amikor Európa dolgai az ezredik év után valamennyire megnyugodtak, a kaland, a meggazdagodás, a szolgaságból való szabadulás vágya meg a vallásos rajongás ezreket és tízezreket indított útra, Kelet boldogsága felé. Az első zarándoklók még kordéken, az éhenhalás veszélye közepette keltek útra a frankok országának földjéről. A kereszteshadak mint a termelési viszonyok akkori állása szerint túlnépesedett Európa népfölöslegének elhelyezésére irányuló mozgalmak is jelentkeznek, s még inkább úgy, mint a középkori társadalomban elhatalmasodó magánháborúk levezetése. A XI. század utolsó évtizedeiben a népvándorlás utolsó hullámainak, a normanok, a magyarok és szlávok hadakozásainak elcsendesedésével erősen megszaporodott európai lakosságot több év rossz termése az éhhalál szélére sodorta, különösen a Rajnán túl. Raoul Glaber nem túloz. E végveszély elől menekül elsősorban a föld népe, megindítván az első kereszteshadjárat (1096—1099) első hullámát, az ún. „szegénység hadjáratát”. Vezérük Péter, a Remete lett s ennek alvezérei két szegény lovag: Nincstelen Valter és Emicho. Keletre vonulásuk közben Magyarországon, a

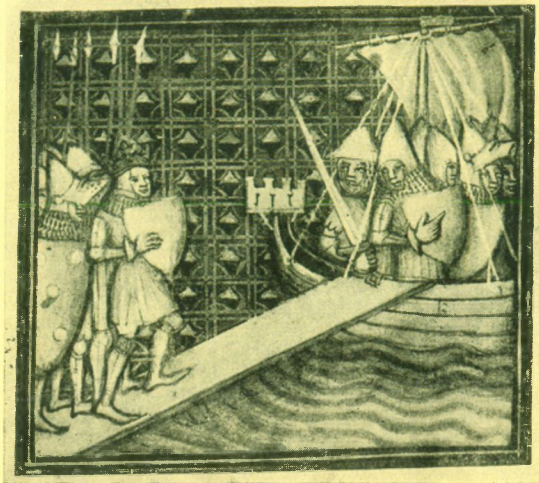
Balkánon, magában Konstantinápolyban is támadták és üldözték a szervezetlen és katonailag értéktelen, fosztogató tömeget, mely a pogánysággal — a szeldzsuk törökökkel — vívott első ütközetében teljesen tönkrement (1096. októberében).

Akik utánuk következtek, már páncélba voltak öltözve, és csatlósok meg poggyászos szekerek sora kísérte őket, de miként amaz elsők, ők is a kereszt jelével harci öltözküikön indultak el, most már azért, hogy a nyugat vágyainak célját, a távoli Keletet és a „szent várost” hatalmukba kerítsék. A nyugati nemesség a „lovagság virágainak”: Raymond-nak, Saint-Gilles és Toulouse grófjának vezetésével egy déli, továbbá a francia király testvérének, Hugónak, Vermandois grófjának, azonkívül Róbert normandiai grófnak és Bouillon Gottfriednek, Alsó-Lotharingia hercegének vezérsége alatt egy északi hadsereget szervezett; és ez utóbbi Magyarországon keresztül vonult Bizáncig. Dél-Itália normannjai meg Boemond-nak, Taranto hercegének és Tankrédnak, a „lovagok legjobbjának” kardja alatt keltek útra. Találkozásuk a Boszporusz partján volt, 1096 őszén. A következő év elején kezdődött a frank seregek lovaglása a Szent Város, Jeruzsálem felé. Két és fél évig tartott, míg a hitetlenekkel vívott folytonos csaták után 1099. július 7-én végre megpillantották Jeruzsálemet. Megszállták a várost és a falak körül vezetett ünnepélyes körmenet végeztével megkezdődött az ostrom, amely a város elfoglalásával fejeződött be, július 15-én. Ezután egy örökké szegyenletes emlékezetű fosztogató, tömeggyilkosság és gyűjtogatás következett.

A Kelet problémái ettől kezdve két évszázadig nem kerültek le az európai történelem elvégzendő dolgainak listájáról. A kereszteshadjáratok egymást követték. A másodiknak csak az ígélet és a harcok földjének kapujáig vezető leírását adjuk; a harmadik a lovagi kalandvágy nyilván nem túlságosan komoly indokaiból született,

ZARÁNDOKOK, ÚTBAN JERUZSÁLEM FELÉ
Francia miniatúra a XIV. század elejéről
Bécs, Nationalbibliothek, 2590.

IX. LAJOS KERESZTESEIVEL HAJÓRA SZÁLL
Miniatúra a Szent Dénes-krónikából, 1380 körül
Bécs, Nationalbibliothek, 2564.

s az eredménytelenség a romantikus elképzeléseknek és a komoly szervezés hiányának tudható be. A negyedik kereszteshadjárat már nem is tartotta szükségesnek, hogy Jeruzsálem visszahódításának ürügyét hánytorgassa fel a hadrakelés céljául. A zsákmányszerzésnek közvetlenebb és gazdagabb lehetőségét nyújtotta Bizánc. A kereszteslovagok céljukat itt is elérhették és el is érték: kelet kincseiből sok nyugati hűbérúr gazdagodott meg. Az utolsó kereszteshadjárat hőse IX. Lajos király, de valójában inkább Joinville, a király hűséges udvari embere és keleti dolgainak megírója, ki nagyon is emberi szándékoktól vezetve kelt útra urának kíséretében. A király sem arra nem volt képes, hogy lelkesedését átöntse seregébe, sem pedig, hogy számításokkal ellensúlyozza a szaracén hadvezetés ügyességét. Rabságba került ő is és vele a fényes lovagsereg. Szabadulásukat már csak a pénzszerzésben igen járatos szerzetes lovagok segítségének, nem pedig ingyen hozott áldozatának köszönhették.

RAOUL GLABER

Európa kereszteshadjáratra indul

Hogy az Isten útjára kelhessen, mindenki rokonainak, szomszédainak és barátainak segítségét vette igénybe. A grófok még csak készülődni kezdtek, a lovagok még éppen csak hogy gondolkoztak az úton, midőn a nép már oly hévvel indult a távoli földekre, hogy senki meg nem állíthatta őket. A legszegényebbek közt sem akadt egy sem, ki vagyonának elégtelenségére, s az ilyesfajta utazás nehézségeire gondolt volna. Elhagyták házukat, el a szőlőt, atyai örökségüket csekély áron eladták, és vígan útnak indultak. Akkoriban a franciák éhínségtől szenvedtek, egymást érték a rossz termések, s a búza ára mérhe-

tetlenül megnövekedett. Nyereség-hajhászó kereskedők szokásuk szerint az általános nyomorra spekuláltak. Kevés kenyér volt csak és az is drága. A szegények úgy segítettek magukon, hogy gyökereket és vadon növő füveket ettek.

És ekkor hirtelen, mintha ama szél támadt volna fel, „mely Tharsos hajóit összetöri”, egyszerre hangzott fel a kiáltás, mely a kereszteshadra hívott. Összetörte a magtárakat óvó zárat és láncokat. S az élelmiszerkészleteket, melyeket midőn még nem mozgult senki, elképzeltetlen áron adták el, hihetetlenül olcsón bocsátották áruba most, mikor mindenki felkerekedett és útnak indult. Ezt bizonyítja az a valóban hallatlan eset, hogy egy vásárban hét birkát adtak el öt dénárért. Az éhség eltűnt, s bőség költözött a helyébe.

Minthogy mindenki sietve indult az Isten útjára, igyekezett pénzzé tenni mindazt, amire az úton nem volt szüksége. Az eladási árakat azonban nem az eladó, hanem a vevő állapította meg. Különös és csodálatos dolog. Akkoriban azt lehetett látni, hogy drágán vásárolnak és alacsony áron adnak el. Ami magas áron kelt el, csak az utazáshoz szükséges felszerelés volt, de minden más szinte ingyen cserélt gazdát. Ezek a kiárusítások eleinte a szomszédok gúnyos nevetése és megjegyzései között mentek végbe, de hamarosan ezek is felkerekedtek, mint a többiek. Este még azt mondták, hogy bolondok amazok: „Mily szerencsétlenek vagytok ti; ha nem estek is áldozatul az út viszontagságainak, hazatérve semmit sem lesz.” És másnap íme ők is eladták minden javukat, és azok társaivá lettek, kiket tegnap még gúnyoltak. Lehetetlen előszámolni a gyerekek seregét, a fiatal lányokét, az évek terhe alatt roskadozó, mindkét nembeli öregeket, kik e szent háborúba indultak. Kétségtelen, sem szándékuk, sem erejük

nem volt ahhoz, hogy harcoljanak, csupán a mártíromságot ígérték maguknak, melyet a hitetlenek kardja vagy tömlőcei hoznak majd számukra. Így szóltak a harcosokhoz: „Ti bátrak vagytok és erősek, ti fogtok harcolni, mi meg Krisztus szenvedéseiben vesszük ki részünket, a mennyet hódítjuk meg...” Nem volt meghatóbb dolog, mint e szegény kereszteseket szemlélni, amint ökreiket lovak módjára megpatkolták, kétkerekű kordéba fogták, erre rakták szegényes poggyászukat és kicsiny gyermekeiket. Minden várban és minden városban, mit útközben érintettek, megkérdezték, hogy az nem Jeruzsálem-e már?

CHARTRES-I FOUCHER

I. Balduin későbbi jeruzsálemi király kíséretének tagjaként részt vett az első keresztes hadjáratban és Jeruzsálem elfoglalásában (1059—1128). Műve erről számol be *Gesta Francorum cum armis Jherusalem peregrinantium* címmel (A fegyverrel Jeruzsálembe zárándokló frankok tettei). Kiadása: *Migne*, Patrologia Latina, 155. köt.

A keresztesek elfoglalják Jeruzsálemet

Négynapig késedelem után, mely alatt Szent György bazilikája élére püspököt állítottak, és a város* védelmére őrséget helyeztek a várba, Jeruzsálem felé vették útjukat. Azon a napon az Emmausnak nevezett helységig haladtak. Éjjel pedig százan vitézeink közül, nagy okosan, tettvágytól égve lóra szálltak, és hajnalhasadáskor Jeruzsálem mellett elhaladva, Bet-

* Názáretről van szó.

lehemig hatoltak előre. Közülük az egyik Tankréd, a másik meg burgói Balduin volt. Amint ezt az ott tartózkodó keresztények, görögök és szíriaiak észrevették, igen nagyon megörültek. Míg meg nem tudták, hogy mifélek lehetnek, törököknek vagy araboknak vélték őket. Amint azonban közelebről szemügyre véve kétségkívül megállapították, hogy frankok, azonnal örvendezve, keresztekkel és lobogókkal kezükben, sírva eléjük mentek, és szent éneket énekelve kísérték őket. Sírtak, mert féltek attól, hogy a földjükön tudott tengernyi pogányság könnyen megöli ezt a maroknyi népet; énekeltek, mert együtt örvendezhettek azokkal, kiknek jöttét már régóta várva várták, hogy az istentelenek által elnyomott kereszténységet régi dicsőségébe visszaállítsák.

Miután tüstént Istenhez fordultak alázatos könyörgéssel a Boldogságos Szűz bazilikájában, és miután meglátogatták a helyet, ahol Krisztus született, békecsókot adtak a szíreknek, és sietve visszavonultak a szent város felé. A mi hátrahagyott seregünk akkor közeledett a városhoz, balról hagyván Gabaont, amely Jeruzsálemtől ötven stadiumra* fekszik. Amint előőrseink felemelt zászlóikat megmutatták a lakosoknak, az ellenség belülről haladéktalanul ellenük indult. De akik ilyen sietve kirohantak, még gyorsabban tértek vissza a várba, a mieinktől visszaüzetve:

*Hét nappal június idusa előtt állott az esztendő,
Már hetedik napja süttött a júniusi meleg,
Mikor ostrom alá fogták a frankok Jeruzsálemet.*

Maga a város dombos vidéken fekszik, folyóvizei, erdői, forrásai nincsenek, kivéve Siloé forrását, amely néha elegendő vizet ad, néha alig valamit. Ez a kis forrás a völgy mélyén, Sion hegye lábánál fakad,

* Antik mérték, kb. 150—180 m.

a Cedron-pataktól, mely téli időben Josaphát völgyén szokott keresztül folyni, távolabb. Van azonban a városban sok eléggé bő vízü ciszterna. Ezek, ha jól gondozzák őket, az összegyűlt téli esővízből az egész lakosságnak, embereknek, barmoknak egyaránt, elegendő ivóvizet szolgáltatnak. Maga a város megfelelő nagyságú, körben terül el, úgyhogy sem kicsinysége, sem nagysága miatt nem kellemetlen látvány. A város napnyugati részén áll Dávid tornya, amely mindkét oldalról összefogja a város falait. A torony maga, lábától a közepéig rendkívül szilárd, négyszögletes nyers kőtömbökből van építve, és olvasztott ólommal kiöntve. Ha ebben elegendő élelem és csak tizenöt-húsz személy van, erőszakkal sereg azt be nem vehette volna.

Ugyanebben a városban emelkedik az Úrnak egy temploma: kerek építésű, mely ugyanazon a helyen áll, ahol Salamon építette a másik csodálatos templomot. Ez, bár tervrajzában semmiképpen sem hasonlítható össze a régivel, mégis csodálatos munkával és a legkülönlegesebb alakban épült. A templom közepén hatalmas, természetes szikla van, mely eléggé elcsúfítja a templomot . . . Nem tudom miért szánták egyáltalán ezt a helyet templom számára anélkül, hogy a sziklát előbb kivésték volna. De azt mondják, ezen állott a sújtó angyal, kire Dávid nagyon megrémülten rátekintve mondá: „én ugyan az vagyok, aki vétkezett, de ők, a bárányok, mit cselekedtek?” Még azt is mondják, hogy abban a sziklában van jól elrejtve, lepecsételve az Úr frigyszekrénye, a vesszővel meg az ószövetség kőtablójával, mert Josiás, Juda királya azt parancsolta, hogy helyezték azt a templom szentélyébe, mondván: „Sohse hordozzátok azt arról a helyről.” Előre látta ugyanis az elkövetkezendő fogságot. Ennek azonban ellentmond az, amit Jeremiás leírásában olvasunk, hogy maga Jeremiás

rejtette el azt Arábiában mondván, hogy ne találtassék meg addig, míg a nemzetségek össze nem gyülekeznek. Ő ugyanis kortársa volt ennek a Josiás királynak, aki azonban előbb halt meg, mint Jeremiás. Nem tudom, nem is merem elmondani azokat a szent dolgokat, amelyek ott vannak, nehogy a hallgatókat valamivel is megcsaljam. De mások közlései alapján, Isten tiszteletére és szeretetére emlékeztem meg kissé ezekről a dolgokról. Bizonyára ez az az Isten háza, melyről írva vagyon: „Jól van megépítve, mert kösziklára van alapozva.” Ebben intézte Salamon ájtatos könyörgését az Istenhez, hogy tekintsen éjjel-nappal erre a házra, és hallgassa meg azokat, akik itt igaz szívvel imádkoznak. Ezt az Úr meg is ígérte, miként Salamon kérte. Ezt a házat, az Úrnak ezt a templomát, a szaracének nagy tiszteletben tartották, míg el nem vettük tőlük. Ebben tartották, szívesebben mint másutt, istentiszteletüket. Bár bálványt tiszteltek ott Mohamed nevében¹, a templomot díszeitől megfosztották, és nem engedték, hogy keresztény oda beléphessen.

A másik, Salamonénak mondott templom szintén nagy és csodálatos, de mégsem ugyanaz, mint amelyiket Salamon épített. Most eléggé fájjaljuk, hogy a szükségtől szorongatva [e templom] tetőszerkezetét nem tudtuk helyreállítani, miután Balduin király és a mi birtokunkba jutott. De ő még az ólmot is, mely leesett a tetőről, vagy amelynek lebontását elrendelte, eladta a kereskedőknek.

Van még ezenkívül az Úr sírja fölött egy méltó kerek templom, amelynek kupolája oly művészi módon nyitott, hogy azon a nyíláson át a ragyogó napfény mindig szabadon behatol. Nem hiányoznak a város utcáin a csatornák sem, amelyeken keresztül esős időben a szenny eltisztul. Helius Adrianus császár*

* Publ us Aelius Hadrianus (117—138).

ezt a várost is csodálatosan díszítette, utcáit és tereit illő módon kikövezte. Az ő nevéből nevezték el a várost Hierusalem Heliának. Ezért meg sok más okból tiszteletre méltó és dicső város.

Mikor a frankok megszemlélték a várost és látták, milyen nehéz lesz bevenni, parancsot kaptak vezéreiktől, hogy falétrákat készítsenek, melyekre felhágva heves rohammal a fal tetejéről talán Isten segítségével a várba hatolhatnak. Midőn ezzel elkészültek a hetedik napon, vezetőik intésére, kürtök hangjai mellett pusztá kézzel, csodálatos rohammal mindenfelől megindultak. Midőn már a nap hatodik órájáig támadtak a falnak támasztott létrákon, kevesen lévén, behatolni nem tudtak, s így szomorúan abbahagyták az ostromot. Ekkor, tanácskozás után, megparancsolták a mesterembereknek, hogy olyan alkalmasabb szerkezeteket építsenek, amelyeket ugyancsak nekitámasztanak a falnak, s így Isten segítségével reményük valóra válhatik. Így is történt. Közben sem kenyérben, sem húsban nem szűkölködtek.

Minthogy azonban a hely, amint ezt fentebb említettem, víztelen, és folyói sincsenek, embereink és állataink ivóvíz hiányában szenvedtek. Ezért a süketől kényszerítve messze kerestek vizet, és azt négy vagy öt mérföldről cipelték nagy fáradsággal tömlőkben az ostrom helyére. Amint elkészültek az ostromgépek, faltörő kosok és kötőrők, újból rohamra indultak. A többi hadigép között, minthogy nagy volt az anyaghiány, kis fából állítottak össze egy tornyot; a fadarabokat éjjel a város sarkához vitték észrevétlenül, és reggel kövekkel és egyéb védelmi eszközökkel ellátva, nem messze a faltól felállították. Azután bőrökkel kívülről jól betakarták, s lassacskán a falhoz tolták. Majd néhány merész katona a kürt jelére felszállt reá, s onnan azonnal köveket meg nyilakat kezdett hajítani. A szaracénok hasonló módon véde-

keztek ellenük, olajba meg zsírba mártott égő fáklyákat vetettek parittyából a toronyba, és a benne levő katonákra. Az így hadakozók között mindkét részen bőven aratott a halál. Onnan, hol Raymond comes* és emberei álltak, vagyis a Sion hegye felől hadigépeikkel nagy támadás indult. Ott meg, ahol [Bouillon] Gottfried herceg, Robert, Normandia comese és flandriai Robert álltak, még szilajabb volt a fal elleni támadás. Így cselekedtek azon a napon. A következőn kürtök harsogása közepette még keményebben fáradoztak, s faltörő kosokkal vervén a falat, azt egy helyütt át is törték. A fal mellvédjén kötelekkel odaerősített két fatörzs függött, melyett a szaracénok azért készítettek maguknak, hogy a támadókat, kik köveket és nyilakat hajítanak, akadályozzák. De amit hasznukra készítettek, az kárukra vált az Úr segítségével. Mikor ugyanis az előbb említett tornyot a falhoz tolták, elvágták a fatörzseket tartó vastag kötelet és ugyanazokból a gerendákból hidat építettek, melyet aztán a toronyból kidugva, ügyesen a falra fektettek.

Már-már égett a kőfal egyik erődítménye, amelyre a hadigépeken harcoló mieink lángoló üszköket hajgáltak. Közben a faanyag táplálta tűz, a füst meg a láng annyira elharapózott, hogy senki a vár védői közül tovább ott maradni nem tudott. Alighogy a frankok — pénteki napon történt ez — a déli órában a várba hatoltak, újra megharsantak a kürtök, s „Isten segíts!”-et kiáltva valamennyien vitézül támadtak. Mikor lobogójuk felemelkedett a fal ormára, a teljesen megszegyenített pogányok merészségüket gyors meneküléssel cserélték fel, s valamennyien futni kezdtek a város utcáinak szűk sikátorain. Minél gyorsabban menekültek, annál gyorsabban űzték őket.

* Saint-Gilles és Toulouse grófja.

Raymond comes, aki más oldalról támadott, ezt még nem tudta, sem az emberei nem tudták, míg észre nem vették, hogy a szaracénok leugráltak előttük a falról. Ennek láttára annál nagyobb örömmel rohantak a városba és a többiekkel együtt üldözni, és ölni kezdték a gonosz ellenséget. Akkor aztán más szaracénok, arabok és ethiópok Dávid tornyába menekülve elrejtőztek, ismét mások az Úr és Salamon templomába zárkóztak. Heves harc indult ellenük ezeknek a templomoknak csarnokaiban, ahonnan sehová sem tudtak a mieink elől elbújni. Sokat közülük Salamon templomának tetején, hová futottak, nyilaztak halálra, sokat menthetetlenül lehajítottak onnan. Magában a templomban tízezer körül volt a megöltek száma. Ha a templomban lettünk volna, bokáig gázoltunk volna a megöltek vérében. Mit mondjak még? Senki közülük nem maradt életben. De nem irgalmaztak az asszonyoknak, gyermekeknek sem. Csoda dolgot láthattatok volna, amikor a mi pajzshordozóink és szegényebb gyalogosaink, ismervén a szaracénok ravaszságát, felvágták a már megöltek hasát, hogy beleikben rábukkanjanak azokra az aranyakra, melyeket még életükben lenyeltek. Ezért néhány nap múlva, amikor nagy halommá nőtt a holttestek tömege, elégették azokat, hogy az említett ércet könnyebben találhassák meg a hamuban.

Tankréd pedig az Úr templomába sietett, és onnan sok aranyat, ezüstöt és drágaköveket ragadott el (amit nem lett volna szabad megtennie). De utóbb jóvátette ezt a hibáját: mindent visszaadott a legszentebb helynek.

*Kivont karddal rohan népünk a városban.
Nem kegyelmeznek az irgalmat kérőnek sem.
Hullott a nép, mint romlott gyümölcs a fáról,
Ha ágát rázzák, és mint makk a mozgatott tölgyről.*

A nagy mézszárlás után a házakba hatoltak be és elragadtak mindent, amit csak találtak; azt, aki elsőnek hatolt be valamely házba, akár szegény volt, akár gazdag, más meg nem károsította, bárki elvehette magának a házat vagy a palotát, és mindent, amit abban talált, elvihette és birtokolhatta. Megállapodtak abban, hogy ezt a jogot kölcsönösen tiszteletben tartják. Így lett sok ínségesből gazdag ember.

Akkor aztán az Úr sírjához és dicsőséges templomához menve, egyháziak és világiak egyaránt hangosan ujjongva az Úr énekét zengték, és az olyan régen áhított szent helyeket, áldozatok felajánlása és aláza-
tos könyörgések közepette örvendezve mind végiglátogatták. Óh annyira áhított idő! Óh minden idők legemlékezetesebbje! Ó minden eseménynél nagyobb esemény! Valóban az, mert a katolikus hitet vallók mindegyike szíve mélyén mindig azt áhította, hogy az a hely, ahol minden teremtmény Teremtője, Isten, emberré lévén, az emberi nem számára sokrétű kegyességgel — születésével, halálával és feltámadásával — elvégezte az üdvözítő megváltás művét, az ott lakó pogányok szennyétől megtisztuljon, és hogy a hely, melyet annyi ideig fertőzött a babona, a hívők és a magukban bízók révén régi méltóságába helyeztessék vissza. Valóban emlékezetes és joggal emlékezésre méltó volt ez, mert újból felidézett és visszahozott mindent, amit a mi urunk Jézus Krisztus a földön, mint ember, az emberekért cselekedett és tanított. És örökké emlékezetes lesz, s az idők végeztéig hangzik majd minden nép hangján, amit ugyanaz a mi Urunk ezzel az általa szeretett, kedves és tiszt-
ságra kiválasztott néppel el akart végeztetni.

*Háromszor öt ízben ragyogott a tízes júliusi nap;
Ha tizenegyszer százból elveszel egyet, az Úr évei
Úgymond, akkor teljesedtek, mikor mi —*

*Gallia népe — megvettük Jeruzsálem városát.
Háromszor öt ízben ragyogott július erősen,
Mikor mi frankok bevettük a várost vitézen,
Ezeregyszáz volt az év egynek a híjával,
Mikor a Szűz szülte mindenek urát.*

Július idusa [15-e]. Nagy Károly halála óta kétszáznyolcvanöt, [Hódító] Vilmosnak, Anglia királyának halála óta tizenkét esztendő telt el. Hamarosan Gottfried lett e haza fejedelme*, akit előkelő nemessége, katonai derekassága, szerény türelmesége, erkölcseinek finomsága miatt az Úr seregének egész népe a szent város fejedelmévé, a város őrzőjévé és urává megválasztott. Ugyanakkor az Úr sírjának templomába kanonokokat helyeztek, hogy ott az istentiszteletet elvégezzék. Úgy határoztak akkor, hogy pátriárka** ott mindaddig ne legyen, míg a római pápától nem kérnek valakit, kinek kinevezését ő is helyesli.

Közben körülbelül ötszáz török, arab és fekete ethiop, kik Dávid tornyába vették be magukat, azt kérték Raymond comestől, aki ama torony mellett táborozott, hogy vagyonukat a várban hagyva, élve eltávozhassanak. Ő ezt megengedte, mire ők Ascalonba mentek. Úgy tetszett akkor az Istennek, hogy egy rejtkehelyen megtalálják az Úr keresztjének egy darabját, amelyet papi személyek már régi időkben elrejtettek. Most azonban Isten akaratából egy szír ember elmondotta, hogy azt a darabot atyja tudtával szorgosan itt őrizte. Ezt a darabot kereszt formájúvá alakítva, először arany, utána ezüst burkolatba foglalva, magasba tartva mindenki szeme láttára az Úr sírjához, innen a templomba

* Bouillon Gottfried nem királynak, hanem a Szentsír védelmezőjének nevezte magát.

** Több érsek fölé helyezett egyházi méltóság (főleg Keleten).

vitték, együtt énekelve zsoltárokat és hálát adva az Istennek, hogy ezt az ő és mi kincünket magának és nekünk ennyi ideig megtartotta.

KÖLNI KIRÁLYKRÓNIKA

A második kereszteshadjáratban (1147—1149) két nagy sereg vett részt, a francia király (VII. Lajos) és a német-római császár (III. Konrád) vezetésével. A kölni királykrónika szűkszavú összefoglalása a sikertelenül végződött vállalkozásról teljesen elfogadható. Ügyetlen volt a katonai vezetés, rossz a sereg ellátása; a keresztény fejedelmek, Mánuel keleti császárnak csakúgy mint a kis szíriai hűbéres frank fejedelmeknek sorozatos árulásai — szinte minden a pogány kezére játszott. Az erősen megtizedelt kereszties seregnek, de az egész nyugati kereszténységnek is szégyenteljesen kellett Keletről visszafordulnia.

Konrád császár és keresztesei

Abban az évben tehát, mely harmadik Konrád római császár uralkodásának tizedik éve volt, megmozdult a nyugat minden országa; felgyúlt bennük a vágy, hogy Jeruzsálembe menjenek, meglátogassák az Úr sírját és megküzdjenek azokkal a népekkel, amelyek nem ismerik az Urat, meg hogy kiterjessék a keleti keresztény birtokok határait. Ennek az útnak értelmi szerzője Bernát Clairvaux-i apát* és egy bizonyos Ruodolf nevű szerzetes volt. Amint mondtuk tehát, erre a hadjáratra nemcsak a köznép és a lovagok, hanem sok egyháznak a feje, hercegek, grófok, fejedelmek, sőt királyok is össze-

* Szent Bernát, a ciszterci rend feje († 1153).

gyülekeztek. Konrád király is és Frankföld királya, Lajos is a harcosok seregének megszámlálhatatlan sokaságával indult neki ennek az útnak. Senki nem hihetné, az emberek milyen tömege gyűlt össze szavukra. A görögök nem küldtek ekkora hadat Trója elpusztítására, soha Cyrus királyt* ekkora sereg nem védte, és óh jaj, óh fájdalom, minél többen és minél bátrabbak voltak, vitézségüknek annál kevesebb nyoma lelhető. Nem történt ezen az úton semmi, mit méltó lenne a királyi krónikában feljegyezni, csak olyan, ami tele van római szégyenpírral és balszerencsével . . .

DEUIL-I ODO

Szent Dénes monostorának szerzetese Suger apát idejében, kinek ajánlatára VII. Lajost elkísérte kereszties hadjáratára. A szemtanú igen érdekes, részletekben bővelkedő elbeszélése az a mű, melyet a keresztieshad Németországon, Magyarországon és Görögországon át vezető útján írt. A palesztinai dolgok már nem szerepelnek benne. Kiadása: *H. Waquet*, Eudes de Deuil, *La croisade de Louis VII roi de France*, Paris 1949.

VII. Lajossal Metztől Bulgáriáig

Mindig unalmasan hat a nagy bőbeszédűség az igen elfoglalt emberre. Ezért tartok attól, hogy a mi beszédünk is túlságosan bőven, pihenés nélkül hömpölyög majd. De adassék meg nekem, kérlek Atyám**, ez a szemrehányás! Sok örvendetes dolog-

* Kyros perzsa király (i. e. 559—529).

** Suger, Szent Dénes apátja, a király távollétében Franciaország kormányzója.

ban vettem részt, és miközben hazám nagy neveiről és viselt dolgairól emlékezem meg, hosszabban időzöm, unalom nélkül az olyan eseménynél, melyet örvendetesnek láttam. Mert nem terhes ám, ha kellemes dolgokra emlékszünk. Annál inkább neki-
gyürkőzöm az új részben a keserű dolgok előadásának, hiszen idegen országokat fogok bejárni most szóban úgy, ahogy azt a valóságban meg is tettük. Ezekkel a fáradsalmakkal majd gyorsabban végzek.

Miután dicső királyunk elhagyta boldog Dénes egyházát [1147. június 11.] országában semmi említésre méltó nem történt, hacsak azt nem akarjátok megírni, hogy az uralkodás gondjában a reimsi érseket adta nektek társul. Nem tudom, ki kellene-e hagynom az elbeszélésből Rodulf comest, ki akkor ki volt közösítve², s ki azért adatott nektek kettőtöknek harmadikul, hogy a világi fegyver ne hiányozzék nálatok. Nehezebben szakad a háromfonatú kötél. Fordítsuk tehát a szót Metzre, mert ott gyülekeztünk. A király hatalma erejéből semmit sem ért el, de a kegyelem erejéből mindenkiben szolgájára talált. Miután a város mellett sátrakat veretett, napokon belül várta a sereg érkezését. Itt törvényeket hozott a békés együttműködés és az úton szükséges egyéb dolgok biztosítására. Ezeket a fejedelmek esküvel és szavukkal elfogadták, de mivel úgysem tartották meg, magam sem időzöm leírásukkal. Innen bölcs egyházi férfiakat küldött előre Wormasiába [Worms]: Alvisust, Atrebatum [Arras] püspökét és Leót, Szent Bertin apátját, hogy a Rajnán, amely arra folyik, a sereg számára hajókról gondoskodjanak. Ezt a feladatot kiválóan teljesítették; mindenünnen annyi sok hajót gyűjtöttek össze, hogy hídra nem is volt szükség. E város papsága és lakossága Péter és Pál apostolok ünnepén a királyt nagy ünnepléssel fogadta. Itt tapasztaltuk először a mi népünk ostoba

dölyfösségét. Amikor a katonák átkeltek a folyón, egy eléggé tágas mezőségre jutottak, amelyen a király úr várta Arnulfot, Luxovium [Lisieux] tiszteleltre méltó püspökét normannjaival és angoljaival. A folyón keresztül áramlott hozzánk a városból az élelem, és folytonos volt a közlekedés a mieink meg a helybeliek között. Végül is civakodás keletkezett. A keresztések a folyóba taszítottak néhány hajóst. Ezt látva, a polgárok fegyvert ragadtak, és néhányat megsebesítettek közülük, egyet meg ott helyben megöltek. Ezen a gaztetten felháborodtak a keresztések . . . Veszedelmes károkat okozott ez a polgároknak, de nálunk is néhány gazdag kereskedőnek meg pénzváltónak. Végül mindkét rész ostobáit Isten segítségével elnyomták mindkét fél bölcsei. A polgárság azonban még félt, és elvívén mindkét partról a hajókat, megszüntette a közlekedést. De Arras püspöke nagy nehezen talált egy hajót, amelyen néhány báróval átkelt a folyón, lecsillapította a zavargó tömeget, és nyugalmat ígért a polgárságnak. Ezután visszahozták a hajókat, s a szokott módon közlekedvén a mieinket a szükséges dolgokkal ellátták.

Itt lehetett először tapasztalni azt, amit rossz előjelnek tartott eddig a nép. Ettől fogva a seregből sokan leszakadtak az Alpoknál, minthogy mindent csak nagyon drágán lehetett megvásárolni. A király is tábort bontott és előre küldte Regensburgba a tisztelendő arrasi püspököt a kancellárral és Szent Bertin apátjával együtt a konstantinápolyi császár követeihez, kik a királyt már jó ideje ott várták. Kitűnő hídon át mentek valamennyien ebbe a városba; nagy mennyiségű hajót találtak, amelyek poggyászunkat és a mieink sokaságát egészen Bulgáriáig szállították. Néhányan kétlovas és négylovas szekereket is raktak a hajókra, hogy a Bulgária pusztaságaiban keletkező veszteséget pótolják. De

most is, utóbb is csak több reményt nyújtottak ezek a járművek, mint hasznot. Az utódok okulására mondjuk el mindezeket. Mert amikor nagyobb mennyiségben voltak négylovas szekerek, ha csak egy sérült is meg, valamennyi egyformán késlekedett, ha pedig több találkozott az úton, akkor mind egyformán rekedt el, ha pedig kikerülték egymást, akárhányszor még nagyobb akadályba bonyolódtak bele. Emiatt pusztultak el gyakran a lovak, és emiatt volt sokak panasa. Ennek a városnak lakossága igen fényesen fogadta a királyt. De nem lehet mindannyiszor megismételni, hogyan mutatták be a népek lelkük hódolatát a királynak, ezért csak egyszer mondom el, hogy valamennyi község, erődítmény és város, egészen Konstantinápolyig, amennyire ez erejéből telt, többé-kevésbé hódolt a királynak. Azért mondom, hogy többé-kevésbé, mert bár egyforma volt az akaratuk, különböző volt a tehetségük.*

Mihelyt a sátrat felverték, megérkeztek a [bizánci] császár követei, akiket a király meghívott. Miután a királyt üdvözölték, és ajándékaikat kicserélték, állva vártak a válaszra. Nem ültek le ugyanis mindaddig, míg erre fel nem szólították őket. Amint erre parancsot kaptak, leültek a magukkal hozott kis ülésekre. Itt láttuk azt az utóbb megtanult görög szokást, hogy amikor az urak ülnek, a védencek valamennyien állnak. Láthatsz ifjakat, kik mereven állva, lehajtott fővel, csöndben tekintenek uraikra, egyetlen intésükre készen. Nincsen köpenyük, hanem selyemből készült rövid, mindenfelől zárt ruhát viselnek a gazdagok, szűkreszabott ruhaujjakkal mindig ökölvívók módjára járnak. Hasonlóképpen öltözködnek a szegények is, csak szerényebben. Leveleiket meg teljesen

* VII. Lajos „Magyarország kapujából” írt Sugernak a kedvező fogadtatásról.

tolmácsolni részint nem illik, részint nem is tudom. Ezek első és legnagyobb része annyira túlzott módon igyekezett elnyerni a király jóindulatát, és a túlzottan érzelmes szavak annyira nem szívből fakadtak, hogy nemcsak a császárnak, de még a legalacsonyabb rangú embernek sem illettek a szájába. Ezért szégyenli az, ki máshoz szokott, az ilyesmiket. De azért sem tudom tolmácsolni a leveleket, mert a francia hízelgők, ha akarnák sem tudnák a görög hízelgőket utolérni. Kezdetben, bár ha szégyenpírral az arcán, de elviselte a király ezeket a szavakat, mert nem tudta, hogy minő forrásból fakadtak azok. Később azonban, midőn Görögországban a követek gyakran és mindig ilyen módon kezdték a mondanivalójukat, már alig bírta kiállani. Godefrid, langres-i püspök, ez a lelkes és jámbor férfiú, aki együttértett a királlyal, egy alkalommal, mikor a szónok és a tolmács köntörfalazásait már nem bírta, így szólt: „Testvérek, ne ismételtessétek annyiszor az ő [a király] dicsőségét, felségét, bölcsességét és jámborságát. Jól ismeri ő magát, mi is jól ismerjük őt; inkább mondjátok el hamarabb és nyíltabban, mit akartok.” Mert még a tanulatlanok közül is ismerték néhányan a szállóigét: „Tartok a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is.”

A levelek második része, mely az ügyre tartozott, két dolgot foglalt magában: nevezetesen, hogy a király ne ragadjon el a császár országából semmiféle várost, vagy erősséget, sőt, hogy inkább adja vissza az ilyent a császárnak, ha ezekből a törököket kiűzte és ezt a vállalást az előkelők esküjükkal erősítsék meg. Az első kívánságot a mi bölcseink eléggé elfogadhatónak találták, de a másodiknak jogos voltát sokáig hánytorgatták. Egyesek azt mondták: „Ami az övé, azt szerezzé vissza pénzzel, ésszel vagy fegyveres erővel a törököktől. Miért kívánja ezt tőlünk, ha azt

látja, hogy valamelyik alkalommal mi szereztük meg?” Mások azt mondták, el kell fogadni ezt a követelést, nehogy a jövőben végnélküli pörösködés származzék belőle.

Közben sok nap telt el, és a görögök késedelmet okoztak. Félték, úgymond, hogy az óvatos császár felégeti a takarmányt, lerombolja a meg nem védett helyeket. Azt mondták, a császár előre jelezte, hogy ezt megteszi, ha mi késlekedünk, „mintha tudná, hogy ti nem békés szándékkal jöttök. Ha pedig ezt megcselekszi, akkor utána, még ha akarná sem találhatnátok meg egyáltalán azt, amire szükségtek van.”

Más, olyan ügyet, melyben ők maguk dönteni nem tudtak, kölcsönösen a királyok együttlétének idejére halasztották. Ezek után a követek egyike, Demetrios nevű, sietve eltávozott, a másik meg, kit Maurusnak hívtak, velünk maradt. Ezután kiválasztották azokat, akiket ugyanezzel a Maurusszal Konstantinápolyba kellett előre küldeni. (A levél ugyanis többek között ezt is megkövetelte.) Ezek a következők voltak: az arrasi Alvisus, Bartholomeus kancellár, a bourboni Archenbald és néhányan mások. Miután megkapták megbízásukat, sietve előre indultak. Lassabban követte őket a király, amennyire a nagyszámú, összeszorult sokaság engedte.

Abban, amit a most következőkben írunk, benne van példának a használható dolgok leírása, az útirány megállapítása céljából a városok neve, az utazás biztonsága érdekében az országok milyensége. Hiszen mindig lesznek majd a szent sírhoz zarándoklók, akik, ha úgy tetszik, okulhatnak a velünk történt eseményekből. Így tehát: Mettis, Wormasia, Wirceburgis, Ratisbona, Batavia [Metz, Worms, Würzburg, Regensburg, Passau] gazdag városok három-három napi járásra vannak egymástól. A legutolsónak

említett várostól öt napnyira van az Újváros [Wiener-Neustadt] ettől egy napi járásra van Hungária kapuja*. Közöttük erdős vidék terül el, amely nem lenne elegendő a hadsereg táplálására, ha a városokból nem hozhatnának élelmet. Bővelkedik azonban ez a vidék patakokban, forrásokban és rétekben. Amikor áthaladtam azon a földön, a hegyek miatt kietlennek tartottam, most meg Romániához [Görögország] viszonyítva, rónaságnak tűnik. Hungáriát ezen a részen iszapos víz övezi körül, más részről pedig, Bulgária felől tiszta vízű folyó határolja.³ Közepén van a Drva [Dráva] folyó. Ennek, mint valami tónak, egyik partja lejtős, a másik meg meredek. Mivel kevés eső folyik el belőle és szomszédságában mocsarak vannak, még a kissé távolabbi környéke is ingoványos. Hallottuk, hogy ez a folyó sok előttünk járó normannt hirtelen elnyelt. Mi alig tudtunk átgázolni ott, ahol az ő táboruk volt. Lévén csak kevés és kisebb méretű hajónk, kénytelenek voltunk lovainkat átúsztatni. Minthogy a lejárát ugyan könnyű, de a kikapaszkodás keserves, nehezen boldogultunk, de Isten akaratából veszteség nélkül túlestünk a dolgon. Egyébként ennek a földnek minden vize tó, mocsár és folyó (ha ugyan folyó az, amelyet nyáron is átlábalhatni), kivéve a Dunát, amely ezen a földön eléggé egyenesen folyik keresztül, és amelyen hajón áramlik sok vidék gazdagsága Estrigun [Esztergom] nemes városába. E föld annyira gazdag takarmányban, hogy azt mondják, ez volt Julius Caesar éléstára. Ilyen vonatkozásban piac és beszerzőhely gyanánt szolgált nekünk ez a terület. Tizenöt napi járóföld ez az ország.

Bulgária kapujánál egy vár magasodik, melyet bolgár Bellegravának neveznek, megkülönböztetésül

* Metztől a magyar határig 18 napi járás, naponként 35—40 km.

az azonos nevű, Hungáriában levő várostól.* Innen, valamilyen közbeeső folyón túl, egy napi járásra van a szegényes Brundusium [Branica] városka. Ami ebből megmaradt — az, hogy úgy mondjam —, csak erdős rét és mocsaras liget. Maguktól termő javakban bővelkedik, és egyebek termelésére is jó lenne, ha telepések lalnának itten. Nem fekszik síkságon, hegyek sem teszik zorddá, hanem szőlőnek és gabonának alkalmas lankák között terül el, melyeket kristálytisza patakok és források öntöznek. Folyók itt nincsenek, és innen Konstantinápolyig nem is volt szükségünk hajókra. Ötnapi járóföldre mutatkozik az első szerény görög város: Nit [Nis]. Nis, Hesternit, Philippopolis, Andronopolis városok [Szófia, Plovdiv, Drinápoly] négy-négy napi járásra fekszenek egymástól. Az utolsótól Konstantinápolyig öt nap az út. Közül falvakkal, erődítményekkel teli síkságok vannak, amelyek mindenféle jóban bővelkednek. Jobbról-balról hegyek emelkednek, oly közel, hogy látszanak, mégis oly távol, hogy gazdag, dús síkságot zárnak be. Ennyit ezekről.

Szükséges azonban, hogy hol előre ugorjunk, hol meg visszakanyarodjunk. Sok írivaló kínálkozik, de nem szabad a dolgok elbeszélését a sokféleséggel összezavarni. Bár párhuzamosan haladnak az események, mégis rendet kell tartani az elbeszélésben. Íme, emlékezetemben a király és a császár egyszerre értek Regensburgba. De, bár az én elbeszélésemben főként a király szerepel, mégis kénytelen vagyok néhány közös esemény kapcsán egy keveset a császárról is közbeiktatni. A mi királyunkat időben is, helyben is megelőzte az alemann. A mienk pünkösdkor kelt útra, amaz húsvétkor.** A mienk Szent Dénestől

* Belgrád — Bolgárfehérvár, vele szemben a magyar Fehérvár (Zimony) szintén Belgrád.

** III. Konrád 1147 májusában indult útnak.

indult el, amaz Regensburgból. A mienknek csak javára szolgált, hogy amaz előrement, ugyanis az ő földjén sok a folyó, ezeken a mi királyunk fáradság és költség nélkül új hidakat talált. Hogy őszintén szóljak, nagyon is császári módon indult neki, hajós felszereléssel és gyalogos hadsereggel. És jól tette. A magyarok ugyanis akkor ellenségei voltak. A bátor császár tehát hajókon és gyalogosan, a hajókon bőséges katonasággal, a szárazföldön meg lovassággal és gyalogsággal, amint az kellett és illett a császárhoz, behatolt Hungáriába.

Volt pedig valamilyen Borics nevű*, aki örökségi jogát hangoztatván e királyságra, pecsétetes levelet küldött erről a mi királyunknak, amelyben panaszát részletesen kifejtette és alázatosan kérte sérelmei orvoslását. Ez, amikor királyunk elé ment, követve levelét, összetalálkozott a császárral, akiben megbízhatott. Elmondta tehát ügyét a császárnak, sok mindent ígért, sőt, mint hallottuk, adott is, és a császár reményt ébresztett benne, hogy jogát elnyeri. A magyar király azonban, tudva, hogy könnyebben győz pénzzel, mint fegyverrel, sok pénzt szórt az alemannok közé, és így elkerülte azok támadását. Borics meg, hiú reménységében csalatkozva, bújkált, ahogy csak tudott, és várta a király áthaladását. Közben — nem tudom, milyen szándékkal — a frankok közé keveredett. Azt mondják azonban, hogy a két uralkodó tudott erről, és a konstantinápolyi császár kedvéért, kinek ez unokaöccse** volt, eléggé barátságosan kezelte őt.

Biztosan ment előre seregével [a király] Hungáriában. Közben a magyar király tartván a mienktől és

* A trónkövetelő Borics II. Gézával és előbb II. Vak Bélával való viszályát a magyar történelemből ismerjük.

** Csak rokona: Mánuel császár nagyapja I. László magyar király volt.

tisztelve őt, követek és ajándékok révén kereste kegyét, de közbül lévén a Duna, a személyes találkozást elkerülte. De mégis kívánt királyunkkal beszélni, amit a szóbeszéd javasolt és a tény igazolt is. Félt azonban attól, hogy a mi partunkra áthajózzon, és ezért alázatosan kérte a mi királyunkat, hogy az kegyeskedjék átjönni az ő partjára. A mi királyunk tehát, kit a szeretet és az alázatosság könnyen le szokott venni a lábáról, magával vívén néhány püspököt és herceget, eleget tett a másik akaratának. Ezután csókok és ölelések után békét kötöttek, szeretetüket megerősítették, hogy a mi zarándokaink ezentúl biztonságban haladhassanak át Hungárián. Ennek megtörténte után a mi királyunk boldogan bocsátotta el a magyar [II. Gézát]. Ezt követték a királyi ajándékok: lovak, edények, ruhák.

A magyar király, miközben készülődött, hogy a mienket és annak előkelőségeit megtisztelje, megtudta, hogy a frankok között van Borics. Elküldte tehát megbízottait, akik hivatkozva a szeretet és béke újonnan megkötött szövetségére, alázatosan kérték, hogy ellenségük, aki a seregben rejtőzik, nekik adassék ki. Mindez éjjel történt. A király azonban, aki erről a kétszínűségről mit sem tudott, ezt nem is hitte el. Ámde mikor a küldöttek állandóan hangoztatták ezt a dolgot és kérésüket megismételték, megnyugodott. A küldöttek inkább örömmel, mint okosan, behatoltak a sátorba, mire az [Borics] a keresők lármájának hallatára ágyából felriadva, ruhátlanul elmenekült. Erre ezek megzavarodottan visszatértek. A menekülő meg, aki nem volt ostoba, midőn a sátorból kilépve a folyó felé tartott, találkozott egy kitűnő lovon ülő fegyveressel. Merészen nekiment hát annak, hogy a lovat elvegye tőle. A fegyveres nagy lármásan ellenállt, és inkább hanggal, mint erővel, de felülkerekedett.

Összeszaladtak ekkor mindenünnen, s Boricsot, mint valami latort, elfogták, bántalmazták, és amúgy sárosan, ruhátlanul — csak ágyéköv volt rajta — a király elé vitték. Rablónak vélték őt valamennyien. Az pedig a király lábaihoz borult, és noha nem tudott a mi nyelvünkön, és bár a királynak sem volt akkor tolmácsa, mégis néhány ismert szót kevert a barbár szavak közé, gyakran ismételte a nevét, felfedvén, hogy ő ki. Azonban illő módon felöltöztették, és másnapra halasztották a továbbiakat. A magyar király meg — ki a mi közelünkben veregett sátrat, és aki ismervén Boricsot, félt tőle, mivel közel volt és az aggodalom is kíváncsivá tette, azonnal megtudta a történeteket. A királytól, mint barátjától, de a szeretet-szövetség alapján kötelességként is követelte Borics kiszolgáltatását, és ennek fejében sok alig hihető dolgot ígért. Hasonló módon zaklatta a kéréssel és ajándékkal az előkelők lelkét is. De sem kérésekkel, sem ajándékokkal nem tudta kicsikarni a mi királyunktól óhaja teljesítését mindaddig, amíg azt bölcseink határozata meg nem engedi. Barátjának minősítette a menekülőt, és nem akart miatta olyasmit cselekedni, ami zarándokhoz méltatlan. A püspökök és az előkelők azután összehívva, megtárgyalták az esetet, és úgy ítélték, hogy a király a királynak ígért békét őrizze meg, a nemes férfiú életét — bár fogoly az — szintén őrizze meg, mert bűnös dolog lenne mindkét dolog: eladni egy embert a halálra, és baráti szövetségek nélkül megszegni. Mire a magyar király, aki nem hitt a mieinknek, szomorúan eltávozott, és országa biztonságosabb, távolabbi helyeire vonult vissza. A mi királyunk meg, Boricsot eléggé tisztesen magánál tartva, Hungáriából kivitte.

*Bizánci nyereszség — szaracén
veszélyek*

Közben a tél pótolta, amit elmulasztott: esett, havazott. A szél is, amit pedig hamarosan reméltünk az Úrtól, elmaradt vagy öt hétig, akárcsak a görögök hajói, miket ígéretük alapján még jobban vártunk. A görögök meg, tudván, hogy csak kevés idejük van már, minden tőlük telhető gazságot elkövettek⁴. Megfosztottak bennünket a piacon az áruktól, és amennyire tőlük tellett, tanácsaikkal az életünktől is. Egészséges és beteg megtalált mindent, mit csak keresett, és amire szüksége volt — de az ár nagysága mindenkit sújtott. Tíz solidusért kaptak egy tyúkot, és öt vagy hat dénárért egy tojást. Egy hagymát vagy fokhagymát meg hétért vagy nyolcért; a nagysághoz igazodott az ár. Két diót kaptunk egy dénárért. Akiknek maradt lovuk vagy öszvérük, azt becserélték kenyérre, vagy úgy adták el a húspiacon, mint a barmokat. Köztünk és a görögök között az volt a helyzet, hogy ár nélküladtunk el, és végtelenül drágán vásároltunk be.

A törökök, megtudván a görögök közléseiből, hogy katonáinknak nincs lovuk, ebben a biztonságban ringatózva, egy akarattal készültek hadseregünk megtámadására. Ez tudomására jutott a királynak, és ezért elrejtette maga körül a templom testvéreit* és az olyan hatalmas férfiakat, akik hűséges csapatjukat, mintha családjukról gondoskodtak volna, eddig megőrizték. Amikor aztán jöttek a támadók, ezek hirtelen előbukkantak, és öldökölve visszakergették őket, elhitetvén velük, hogy seregünkben bőven vannak kitűnő lovak. Időközben a görögök hajókat kerítették elő, de ezeket is, mint a többi dolgot, hallatlan áron. Négy márkát fizetett

* A templomos lovagrend tagjait.

egy ember Antiochiáig, ahová — amint ők mondták — három nap alatt fogunk elérni. Mint valami ingyen ajándékot nyújtotta át a herceg és a [bizánci] császár követe azt a kevés és kicsiny hajót, melyeket a király a püspökök és bárók között osztott szét. Lajos akarta ezeket, de nehezen fizette ki az árukat. A haszontalan panaszokat csendben elhallgatva, hátralevő serege részére továbbiakat kért, amint azt neki ígérték. Amazok meg [a görögök], miközben a gazdagok a szegényekre vártak, a hajók szállítását egyre halogatták, és ily módon mindkét részt gazul mindenéből kifosztották. Azt hiszem drágábban fizettük meg ennek a városnak* a nyugalmát, mint az egész út fáradalmait.

Azt mondják majd a hozzá nem értők, hogy ezt a várost el kellett volna foglalni, és meg kellett volna bosszulni a polgárság komizságát. De ezek gondoljanak arra, hogy mindentől megfosztva, élelmiszerek nélkül, külső ellenségtől ostromolva lehetetlen lett volna hadigépek hiányában a magas tornyokat lerombolnunk, vagy a kettős falakat aláásnunk.⁵ El lehetett volna fogni a herceget és a császár követét, mikor azok a királyhoz jöttek, de a polgárok ennek a kettőnek felakasztása miatt aligha adták volna fel a várost.

Attól meg irtózott a király, hisz lényével ellenkezett, hogy árulással vegye be a várost, és e közös bajt ilyen módon veszteség nélkül orvosolja. Bocsásson meg az Isten az alemann császárnak, kinek oktan tanácsára hallgatva ekkora bajba jutottunk. De hogyan bocsáthat meg a görögnek az igazságosan bíraskodó Isten vagy ember, annak a görögnek, kinek alattomos kegyetlensége mindkét seregből oly sok keresztényt gyilkolt meg?

* Tharsos a kisázsiai Ciliciában.

Az új szegények népe, fáradtságtól elcsigázva, pénzétől megfosztva, betegségtől elgyengülve, a görögök hazudozásában bizakodva a király elé járult, és szándékát, valamint szegénységét ezekkel és hasonló szavakkal ecsetelte: „Urunk, királyunk, felséged jelenlétében joggal állunk itt megzavarodottan, mégis a te jószágodban bízva merészkedünk erre. Amikor hívén a görögöknek, nem akartunk veled e földre jönni, ebben tudatlanok, amabban megcsaltak voltunk. Most azonban, szegénységtől kényszerítve, már akarjuk ezt, vezér nélkül is. Inkább a halált választjuk, hisz ha Isten is úgy akarja, megmenekülünk, és elkerülhetjük a jelen veszedelmet. Talán elviselhetőbb a törökök fegyvere, mint a te távozásod után amazok ármánya.” Szokott könyörületességével annyira együttértett velük a király, és ínségüket oly bőkezűen enyhítette, hogy azt hinnéd, eddig mit sem költött, vagy saját háza gondját már semmibe sem veszi. Azután, mivel azt akarta, hogy útjuk biztonságos legyen, megegyezett a császár követével és a herceggel, hogy tőle ötven márkát kapnak, minek fejében övéit a közeli két folyón biztonságosan átvezetik, és megfelelő kíséretet adnak nekik. A városba pedig fogadják be a gyengéket és betegeket, akik felépülésük után hajón követik majd a többieket. A herceg és a követ pénzéhesen, de félve a törököktől, először ez utóbbiakkal beszéltek, és, mint sejtettük, a pénzt megosztották velük. Utána visszatértek, magukkal hozták a város vagyonos polgárait, és megesküdtek azokkal ez előbb említett egyezsége. Megkapták a pénzt, mire megparancsolták, hogy a gyengélkedők lépjenek be a városba, a többiek pedig készüljenek másnapi útra. A király még gondoskodott az embereiről, összegyűjtött annyi lovat, amennyit csak találni tudott, s szétosztotta meghitt katonái között. Félvén a

már többször tapasztalt cselvetéstől, a flandriai comest* és Archembaut de Bourbont a katonák elindulásáig elbocsátotta, ő maga meg a visszamaradtak áldásától kísérve hajóra szállott.

Másnap a gyalogos sereg várta az úti vezetőket, és íme a törökök népe, akiket a görögök értesítettek a király távozásáról, biztos zsákmányt látva bennük, ellenük jött. A flandriai comes és Archembaut de Bourbon csatarendbe állította ellenük vitéz, de kedvetlen embereit, akiknek csak kevés és gyenge lovuk volt. Az ellenség elé rohantak, összecsaptak vele. A zsákmányra jött ellenség meghátrált, de mivel nem volt, ki azokat gyorsan üldözhetné volna, csak keveset öltek meg közülük. Ezek után szemükre hányták a hercegnek, a császár követének és a polgároknak a királlyal kötött megállapodás megszegését. Azok mentegetőztek, hivatkozva a lehetlenségre, a törökökre és a télre. Közben néhány napot és sok szót vesztegettek el, de amazokat sem joggal, sem érvekkkel, sem tiszteccsel meggyőzni nem tudták. Végül, abbahagyván a siránkozást, még azt is alig engedték, hogy a mieink az erődítmény falain belül helyezkedjenek el, és ott időzzenek a hajók érkezéséig. Ennek megtörténte után, a királyi emberek a hajókhoz vonultak, sajnálván, hogy nem boszszulhatták meg a rajtuk esett jogtalanságokat. Ezután a törökök a városhoz közeledtek, ki-be jártak, és nyíltan közösködtek a görögökkel. Látták a kettős ellenség és a kettős fal között, szűk akolba zárt juhokként szorongó kereszteseket, akik sem ki-, sem bemenni nem mertek, s elkezdtek ugyanott nyilakkal lődözni őket. A fal alacsony és lejtős volt, ahhoz nem lapulhatott úgy ez a tömérdek nép, hogy elkerülje a nyílzáport. A törökök tehát alkal-

* Thierry d'Alsace (1128—1168).

mas helyekről nyilakat lőttek, és néhányat megsebesítettek vagy megöltek. Ekkor harcedzett fiatalok ijjal a kezükben leugráltak a falról, hogy a maguk és társaik életét megmentseék, vagy halált osszanak, és ahogy teljes erejükből a békét keresték, messzire megfutamították az ellenséget. Meg is lették volna a békét, de most a görögök pusztították őket: az egészségeseket és betegeket együtt bezárták egy szűk, tisztátalan helyre. Egy részüket, mivel pénzüik elfogyott, az éhség ölte meg, másokat a holttestek közelsége miatt dögvész pusztította el. Közben a görögök nem tettek semmit, csak várták ezek halálát. Emiatt azután a halálba rohant a vitéz férfiak két csapata: az egyik három-, a másik négyezernyi volt. Úgy vélték, hogy kint meghalni vagy bent élni, egyre megy. Ezek tehát fegyvert ragadtak, kimentek, hogy átkeljenek két közeli, nagyságra nagyon különböző folyón. Az elsőt könnyen átkeltek, de a másodiknál kettős akadályba ütköztek. Ezen ugyanis csak úszva és az ott összegyűlt ellenség miatt csak harcolva lehetett átkelni, de mindkettőt egyszerre nem lehetett megtenni, és ezért menekülve visszatértek, vagy fogságba kerültek, vagy elestek.

Ezek vére a törökök szomját csillapította ugyan, de a görögök alattomoságát erőszakká változtatta. A törökök ugyanis visszatértek, hogy lássák a megmaradottakat, és a betegek és szegények között bőséges alamizsnát osztottak szét. A görögök meg az erőteljesebbeket szolgálatukra kényszerítették, és bér helyett bottal fizettek. Néhány török saját társaitól vásárolta a mi pénzdarabjainkat, és azokat bő kézzel osztogatta a szegényeknek. A görögök meg elvették még azt is, ami egyeseknek megmaradt. A mieink tehát inkább elkerülték kegyetlen hitsorsosaikat, mert az irántuk résztvevő hitetlenek társaságában biztonságban voltak, és amint hallot-

tuk, háromezernél több fiatal csatlakozott az elvonuló pogányokhoz. Óh, minden árulásnál kegyetlenebb könyörület! Kenyeret adtak, de a hitet elvették, bár bizonyos, hogy megelégedtek a szolgálattal, és senkit sem kényszerítettek hite megtagadására. Az Isten azonban átokkal sújtván a várost, annyira szigorúan büntette hirtelen halállal a polgárokat, hogy sok ház lakatlanná vált, az élők pedig csodálkozva és rettegve arra gondoltak, hogy a várost végképpen elhagyják. A [bizánci] császár meg, amiatt, hogy ez a város volt a király gyülekező és kikötőhelye, a várost minden aranyától, ezüstjétől megfosztotta. Így bár Isten és a császár ellenkezőt gondoltak, mégis mindketten ugyanazt büntették.

A király meg öt hét múltán, miután a többi hajója összetörött, és kiürült, de Isten akaratából el nem süllyedt, három hajóval mégis csak eljutott Antiochiába. Súlyosak a veszteségek és veszélyek, amiket elszenvedett, oh Suger atya, de vigasztaljon a tudat, hogy ő sértetlen maradt...

FREISINGI OTTÓ

A császár kereszteshadjárata

Amikor Rómában [III.] Jenő mint pápa és Konrád mint király székelt, nyugati Frankországban pedig [VII.] Lajos, Bizáncban Mánuel, Jeruzsálemben Folco uralkodott, Lajosban élt a vágy, hogy Jeruzsálembé menjen, s miután testvérét, Fülöpöt, ugyanezen fogadalmának teljesítésében a halál megakadályozta, nem akarván tovább halogatni szándékát, közölte ezt országa előkelőivel.

Ebben az időben élt Galliában, a Clairvaux-i monostorban a tiszteletre méltó életű és erkölcsű,

bölcs és tudós Bernát apát, aki rendkívüli és csodás tetteiről volt közismert.

A fejedelmek [a főurak] őt is meghívták a tanácskozásra, mintegy tőle várták az isteni akarat megnyilatkozását, hogy mit tegyenek a király szándékát illetőleg. Ő azonban ily nagy dolog eldöntésére nem tartotta méltónak a maga tekintélyét, s úgy vélte, hogy legjobb lesz, ha a római pápa elé terjesztik. Tehát követek mentek Jenő pápához, s feltárták az egész tervet, aki elődeinek, nevezetesen [II.] Orbánnak a példájára, aki az egész tengerentúli kereszténységet, a Rómától elszakadt antiochiai és jeruzsálemi patriarchátust összebékítette, helyeselte a francia királynak a kereszténység terjesztésére tett fogadalmát, s Bernát apátnak, akit Galliában és Germániában egyformán prófétaként s apostolként tiszteltek, felhatalmazást adott a kereszteshadjárát hirdetésére, s a tömegek fellelkesítésére. Ezt tartalmazza a francia királyhoz, s fejedelmeihez intézett levele . . .

Tehát, hogy elbeszélésünk fonalát újra felvegyük, ez a tisztelendő Bernát apát az apostoli szentszék felhatalmazásából magára övezte az igehirdetés kardját, hogy minél többeknek lelkét feltűzelje a tengerentúli vállalkozásra, s végül is Vézelay-be hirdetett általános gyűlést, Galliának abba a városába, ahol Szent Mária Magdolna csontjai őriztetnek. Ide hívta Gallia különböző tartományaiából az előkelőket s kiválóakat. Itt vette az apát kezéből a keresztet nagy lelkesedéssel Lajos francia király, fogadalmat téve a tengerentúli hadjáratra, aztán Thierry, Flandria grófja, Henri, Thibaut de Blois fia s még sokan mások az ország grófjai, bárói, nemesei közül . . .

Radolf szerzetes, ruhájához illően vallásos szigorúságot sugározva, de tudományos felkészültséggel is,

Galliának Rajna melléki részén hirdette a keresztes hadat, s sok ezer embert buzdított a kereszt felvételére Köln, Mainz, Worms, Speyer, Strassburg s más városok, mezővárosok és falvak lakói közül. Azt is beleszótta azonban előadásába, felelőtlenül, a következőképpen nem vigyázva, hogy a keresztény városokban szétszórtan élő zsidókat, mint a keresztény vallás ellenségeit, el kellene pusztítani. S tanításának e magja oly erős gyökeret vert Gallia és Germania városaiban, hogy a zsidók közül a népfelháborodás rengeteget legyilkolt. Sokan pedig biztonság okáért a birodalmi fejedelmek védőszárnyai alá menekültek. Így történt az is, hogy e szörnyűség elől menekülők a fejedelmi Nürnberg városába s más kiváltságos területekre vették be magukat, hogy életüket megmenthessék.

A Clairvaux-i apát, elejét akarván venni az ilyenféle tévtanoknak, Gallia és Germania népeihez ígehirdetőket s olyan leveleket küldött, amelyekben a Szentírás tekintélyére hivatkozva bebizonyította, hogy a zsidók, vétkük büntetésekképpen nem kipusztulnak, hanem szétszóródva elterjednek. Idézte az 57-ik zsoltárt: „Isten azt követelte tőlem, ellenségeimre nézve, hogy ne öljem meg őket.” És: „Szórd szét őket hatalmadnál fogva.”

Miután megszámlálhatatlan tömeget mozgatott meg Bernát gyűjtő szava nyugati Frankországban a tengerentúli hadjáratra, a keleti Frankország területére indult, egyrészt azért, hogy a német-római fejedelem lelkét is rábírja a kereszt felvételére, másrészt, hogy a Radolf által okozott, s a zsidóüldözések közben földesuraik ellen fordult lázongó tömeget a városokban lecsendesítse. Ezt hallva az uralkodó, karácsonyra országgyűlést hirdetett Speyerbe. Ide érkezett az apát is, Frigyes fejedelemmel, testvérének fiával, meg más fejedelmekkel és elő-

kelőkkel. Őket is rávette a kereszt felvételére, miután sok csodát tett titokban is, nyilvánosan is.

Mainzba érkezve Radolfot a nép rajongásától körülvéve találta. Maga elé rendelte, megintette, hogy ne merjen többé a szerzetesi fegyelem ellenére szerteszét kóborolva a maga feje után prédikálni, s rábírta, engedelmességi fogadalmát hangsúlyozva, hogy vonuljon vissza monostorába. A nép úgy felháborodott, hogy ha nem tekintette volna Bernát élet-szentségét, kitört volna a lázadás . . .

Nemcsak a német-római császárságból, de a szomszédságból is, nyugati Frankországból, Angliából, Pannóniából, rengeteg nemzet és megszámlálhatatlan nép tódult a vállalkozás hírére a kereszt felvételére, szinte az egész Nyugat hirtelen lecsendesült, nem illett nemcsak háborúskodni, de még nyilvánosan fegyvert viselni sem.

Konrád német-római király, összehíván fejedelmeit Frankfurtba, keleti Frankország városába, amelynek latin neve: a frankok gázlója. Ezt az átkelőt (itt vonult keresztül Károly a frankokkal a szászok leverésére) Mainznál lehet meglelni, ahol a Majna folyó a Rajnába ömlik. Itt, Henrik nevű fiát, ki ugyan még gyermek volt, de máris királlyá választva, böjtközép vasárnapján királlyá kenette, s az uralkodásban részessé tette. Ide érkezett Henrik fia Henrik . . . már felserdült ifjú, s kérte öröksége jogán Noricum [osztrák] hercegségét, amelytől atyját, nem törvényesen bár, de megfosztották. Kinek a király erre nézve, látva okosságát s tehetségét, biztató reményt nyújtott, visszatérése utánra ígérve a teljesítést.

Mihelyt enyhült a tél szigora, s a tavasz leheletére előbújt a növényzet, s a virágok, meg a kopasz mezők üde zöldje mosolygóra változtatta a föld képét, Konrád király a noricum-i táborból megindulva,

Regensburgnál behajózott, miután addig a Duna mellett vonult; áldozócsütörtökön az Ardagger melletti váracskánál tábort ütve, megszemlélte ama sereg-részeket, amelyek már két-három napja megérkeztek. Ezután országa határa irányában, nem messze a Fizha folyó torkolatától ütött tábort, szentmisével ünnepeelve pünkösd napját, majd csaknem minden csapatával átkelve a Lajtán, Pannóniában verte fel sátrait. Ezután részben a Dunán hajózott tovább, részben szárazföldön vonult. Olyan nagy volt azonban serege, hogy sem a folyó nem volt elég széles, sem a mezők elég terjedelmesek a vonulásra. Nemsokára utána jött Lajos, a frankok királya, magával hozva a lotharingiaiakat, kiknek fejedelmei illetve előkelői között volt István metzi, Henrik touli püspök, Reginald moussoni, Hugo vaudemont-i gróf és Itáliából a turini Amadeus, testvérével, Vilmos a monteferratói őrgróffal, unokafivéréivel, és sokan mások.

Tudjuk jól mindnyájan, hogy bűneink következtében milyen vége lett ennek a hadjáratnak, mi azonban — minthogy ez alkalommal nem a tragikus árnyoldalt, hanem a vidámabb részét akarjuk e történetnek megírni — másoknak hagyjuk a szomorúságokat . . . Élnek még azok, akik minderre jól emlékeznek.

Mindazonáltal, nehogy Frigyesnek, a jelenlegi királynak jó szerencséje, amely őt ifjú korától kezdve mind a mai napig a legnehezebb helyzetekben sem hagyta el, elhallgattassék, egyet-mást a sok közül, s a többi helyett, amely velünk ez útban történt, el akarok mondani. Legyőzve nagy fáradalmakkal az utazás kellemetlenségeit, Pannónia után Bulgáriába, majd felső Thraciába, a Hebro völgyébe* jutottunk, s miután pár napig a termékeny alsó Thracia üdítő

* A Vardar völgye Makedóniában.

vidékein vonulunk, a császári székhely elé érkeztünk szeptember 7-én, azaz kisasszony ünnepe előtti napon. Choroebachica nevű városka mellett, egy völgyben zöldellő mezőn az azt átszelő folyócskát értük el, és lenyűgözve a hely varázsától, valamennyien sátrat vertünk és jókedvűen készültünk Isten anyja: a boldogságos Szűz születésnapjának ünneplésére; az egész napot pihenésre szántuk. Egyedül Frigyes herceg* az övéivel s unokájával Welffel — mert a lotharingiaiak még nem érkeztek hozzánk — ütött tábort külön, a hegy oldalában. Szomszédságunkban volt a Propontis-tenger**, amelyet az idegenek Szent György karjának neveznek, partján két várossal: Selymbriával és Atyrával, ahonnét árukat vártunk. Ennek a tengernek hajdan Hellespontus volt a neve, Prixos és Helle regéjéből, vagy Propontis, azaz tenger előtti, mert a Fekete-tengerhez képest, amelybe két nagy folyó: a Tanais [Don] és Duna vize ömlik, nyugodt vizű s az adriai, vagyis Tyrrén tengerrel az ősi Trójánál egyesül. Állítom, hogy az egész hadjárat során nem volt örvendetesebb táborunk, sem pedig — amint megítélhettem — nagyobb kiterjedésű. És íme, éjféli ima idején egy kis felhőcskéből szelíd zápor hullott, majd ezt hirtelen olyan fergeteges felhőszakadás követte, hogy felkapva, széttépve, földhözverve a sátrakat, mindent összezavart, különösen minket, akik az éjféli ima után, ágyainkon pihentünk. A folyócska pedig, nem tudni, vajon a visszaáramló tengerviztől, a felhőszakadástól, vagy gátszakadástól-e, az isteni fölség büntetéseképpen úgy megdagadt, megáradt és kiöntött, hogy elborította az egész sereget. Mit tehattunk? Isteni megnyilatkozást érezve inkább, mintsem természetes árvizet, szinte megdermedtünk: a lovak erejére hagyat-

* Frigyes sváb herceg, a császár fia, a későbbi I. Frigyes császár.

** A Márvány-tenger egyik része.

kozva, ki hogy tudott, próbált az áradaton áthatolni; úszni láthatóan egyeseket, vagy a lovakba kapaszkodni, de sokakat a kötelek vonszoltak, mások meg rendetlenül a folyónak rohantak, s meggondolatlanul az úszókba kapaszkodtak, s úgy merültek el, ismét másokat, akik azt hitték, hogy át tudnak úszni, az ár sodra kapott el, fatörzsek nyomtak agyon; volt aki örvénybe kerülve lelte halálát. Az úszni nem tudók, akik az úszókat rábírták, hogy vigyék át őket, a görcsös kapaszkodással úgy kifárasztották amazokat, hogy elfogyván karjuk ereje, hanyatt dőlve társukkal együtt elmerültek és megfulladtak. Néhányan Frigyes herceg sátorába, amelyik egyedül maradt mentes e szörnyű szerencsétlenségtől, menekültünk, s ott hallgattuk az ünnepi misét, de nem örömmel, hanem szívünk minden keserűségével, a mieink jajongása és nyögése közt énekeltük a „Gaudeamus”-t*. Végezetül egyesek nagy fáradság és ijedtség árán mégiscsak átjutottak a folyón, mások szekerekkel, meg bármilyen eszköz segítségével, ami éppen akadt, próbálták kétségbeesve megakadályozni az ár sodrát, s megvárni elmúlását. De azt meg sem lehet mondani, hogy seregünk milyen szörnyű kárt szenvedett emberekben is, meg mindenféle felszerelésben is, ami az ily hosszú úton kell. Láthatóan másnap, amikor lecsendesült a vízáradat, s láthatóvá lett a föld felszíne, magunkat is szanaszét szóródva, meg sátraink szomorú látványát, ami pedig mind oly vidám volt tegnap. Napnál világosabban nyilvánvalóvá lett, mekkora az isteni fölség hatalma, s milyen pillanatnyi, elröppenő valami az emberi jókedv.

De elég erről ennyi . . .

* Mária születésnapja (szeptember 8.) miséjének kezdete.

A negyedik kereszteshadjárat krónikása, egy picardiai szegény lovag volt. Francia nyelvű krónikájának címe: „Azoknak a története, akik Konstantinápolyt elfoglalták.” Villehardouinnel ellentétben az érdemet a sereg közembereinek, a szegény lovagoknak, a fegyvernököknek, kis nemeseknek tulajdonítja. Az érdem valóban az övék volt, a haszon az arisztokrata kereszteseké. Nézeteinek szenvedélyesen ad hangot; különösen élesen ítéli el Bizánc kifosztását, az akkor elkövetett kegyetlenkedéseket, melyeknek büntetése — szerinte — nem is maradt el. Kiadása: *M. Riant, Exuviae Sacrae Constantinopolitanae* I. köt., Genève 1868.

A negyedik kereszteshadjárat (1202—1204) nem volt egyéb, mint egy nagy feudális birtokszerző vállalkozás: a hűbéres társadalom nagy rablóhadjárata. Ebbe már Velence is bekapcsolódott, s nagy hasznot húzott belőle, mert a keresztések velencei hajókon mentek át Bizáncba. A dózse továbbá elfoglaltatta a keresztésekkel Zárát, mint erről szövegeinkben is történik említés.

I. Mánuel császárnak (1143—1180) a nyugatiak lovagi életformája iránti rajongása sem tudta legyőzni a frankok — így neveztek minden nyugatit — elleni gyűlöletét. Halála után Bizánc a történelemben alig ismert borzalmak és politikai zavarok között hanyódott egy negyedszázadig. Végül rossz megoldásként megjelent a keleti latin császárság. Krónikásaink, Villehardouin és Robert de Clari, a keleti Róma e viharos éveiről is beszámolnak. Mánuel halála után kiskorú fia, II. Alexios (Elek) lépett a bizánci uralkodók aranytrónjára (1180—1183). Gyámja és nagybátyja, Andronikos, meggyilkoltatta a gyermek uralkodót. Két esztendő múlva azonban — így olvastuk a krónikában — ő maga is áldozatul esett Angelos Izsák s az általa vezetett nép haragjának. II. Angelos Izsák trónralépésével a zavarok nem szűntek meg. Az új császárt fivére, III. Alexios megvakíttatta, és magának szerezte meg a trónt. Izsák Nyugaton keresett támaszt, s Balduin, a negyedik kereszteshad vezére ismét trónra segítette fiával, IV. Alexiosszal együtt.

Erre hivatkoznak a dózse és a keresztesvezérek, amikor a törvényes uralkodóról és fiáról beszélnek. Alig került azonban vissza a velenceiek segítségével császárságába Angelos Izsák, mikor fiát, IV. Alexiost, egyik udvari főemberük, Alexios Dukas Mursuphlos, megölte. A fiatal társcsászár sorsában hamarosan atyja is osztozott: börtönben halt meg. Ezután szállták meg a keresztesek a várost, 1204. április 14-én.

Bizánci dolgok

Volt Konstantinápolyban egy császár, kit Mánuelnek neveztek. Igen derék ember volt ez a császár, és minden keresztények között a leggazdagabb, ki valaha is létezett. De nagyon bőkezű is volt. És soha senki (az övéi közül, ki Róma törvényei szerint élt, s ki tudott vele beszélni) nem kérhetett tőle bármit is anélkül, hogy ne kapott volna tőle száz márkát. Ezt hiteles tanúságból hallottuk. Ez a császár igen szerette a franciákat, és nagyon bízott bennük. Egy nap az történt, hogy országának népe, de tanácsosai is igen megrótták (mint ahogyan ezt már ismételten is megtették), amiért annyira bőkezű volt, és annyira szerette a franciákat. A császár pedig így válaszolt: „Csupán két valaki képes ajándékot adni: az Úristen és én. De ha ti úgy látjátok jónak, elbocsátom a franciákat és mindazokat, kik környezetemben a római törvény szerint élnek, és ez idő szerint hatalmam alá tartoznak.” A görögök igen megörvendeztek ezen és ezt mondták: „Felséges Urunk, nagyon is jól tennéd ezt.” A császár elrendelte, hogy minden francia távozzék, a görögök pedig ezen módfelett örvendeztek. A császár aztán még azt is megparancsolta, hogy az összes franciák és mindazok, kiket most elbocsátott, jöjjenek el hozzá beszélgetni, és ez meg is történt. Mikor ezek el jöttek hozzá, a császár ezt mondta:

„Urak, embereim nem hagynak békén, váltig kérnek, hogy titeket földemről és országaimból kizavarjalak, semmit nektek ne adjak. De távozzatok csak együttesen, és én is követni foglak titeket . . . Legyetek egy megadott helyen (ezt megnevezte), és én elküldöm hozzátok hírnökeimet, hogy hová menjete, de ígérjétek meg, hogy nem fogtok reám neheztelni, sem pedig népemre . . .”

Azok pedig eszerint cselekedtek, és mikor eltávoztak, a császár egész seregével együtt követte őket. Midőn utolérte a kiutasítottakat, meghagyta nekik, hogy haladjanak gyorsabban és hagyják el országát. Azok, kik dicsérték a császárt, mert a franciákat kikergette birodalmából, nagyon örvendeztek ezen és így szóltak a császárhoz: „Urunk, ha azok nem haladnának elég gyorsan, engedje meg nekünk, hogy valamennyiüket megöljük.” A császár pedig készségesen beleegyezett. Ezután a császár követei megérkeztek a franciákhoz s igen gőgösen adták tudtukra az üzenetet, mely úgy szólt, hogy lehetőleg azonnal induljanak tovább. A franciák meg azt felelték a követségben járóknak, hogy ők bizony sem a császár kedvéért, sem emberei kedvéért el nem indulnak, bárha nem haragszanak rájuk. A követek visszatértek és elmondták, milyen választ kaptak a franciáktól. Erre a császár megparancsolta seregének, hogy fegyverkezzék fel, és rohanja meg a franciákat. Valamennyien fegyverbe öltöztek, és a franciák ellen indultak. A franciák meg szembeszálltak velük, igen jól rendezett csatasorban. Mikor a császár látta, hogy elébe indultak és serege elé, hogy megvívjanak, így szólt embereihez: „Urak, gondoljátok meg jól, mit tesztek. De most bosszút állhattok rajtuk.” Mint ahogyan erről már volt is szó, a görögök igen félték a latinoktól (latinoknak mondták mindazokat, kik Róma törvénye szerint éltek), és íme ezek a latinok közeledtek most feléjük. A latinok-

nak pedig nagy kedvük lett volna reájuk rontani. Mikor ezt a görögök meglátták, elfutottak, és a császárt egyedül hagyták. A császár ezt látván, így szólt a franciákhoz: „Urak, forduljatok vissza, s én annyi ajándékot adok nektek, amennyit még soha nem látatok.” Sikerült is elérnie ezt a franciáknál, és mikor ezek visszavonultak, visszahívta seregét és ezt mondta nekik: „Urak, nagyon kevés olyan ember akad, kiben meg lehet bízni. Ti is elfutottatok, mikor pedig segítségemre kellett volna lennetek. Annyira magamra maradtam, hogy ha a latinok akarták volna, nyugodtan levághattak volna. Most azonban meghagyom nektek, hogy senki többé ne merjen arról beszélni, hogy milyen pazarló vagyok, és hogy mennyire szeretem a franciákat. Mert igenis szeretem őket, és jobban megbízom bennük, mint bennetek. És még több adományban részesítem őket ezután, mint eddig.” A görögök meg sohasem voltak annyira bátrak, hogy ellene mertek volna szólani.

Mánuel utódai — a bizánci politika

Midőn az áruló Andronikos híret vette, hogy Mánuel császár meghalt, elküldte embereit a császár fiához, ki akkor már maga is császár volt, s az Istenre kérte őt, bocsássa meg gonoszságait. Igyekezett vele elhíttetni, hogy amit vele kapcsolatban beszélnek, merő hazugság. Így azután a császár, aki még gyermek volt (tizennégy éves), megbocsátotta neki minden gáztettét. Maga mellé hívatta Andronikost, aki valóban vissza is tért, s a gyermek császár környezetében maradt. Ez viszont egész birodalmának kormányzójául választotta, mitől ő csak még büszkébb és gőgösebb lett. De ezután sem tudott nyugodni, s egy éjszaka elfogatta a császárt és meggyilkoltatta az

anyjával együtt. Miután pedig ez megtörtént, nagy követ köttetett a nyakukra, s a tengerbe dobatta a holttesteket. Ezek után császárrá koronáztatta magát. Alighogy megkoronázták, elfogatta mindazokat, kikről gyanította, hogy császárságának ellene vannak, kivájta szemüket és gonosz halállal vesztette el őket. Minden szép nőt, ki csak szeme elé került, megszerzett magának. Császárnévá viszont a francia király egyik nővérét kérte. Oly nagy gazságokat követett el, hogy soha még áruló, sem gyilkos ily borzasztó dolgokat véghez nem vitt. Majd megkérdezte egyik főemberétől, ki mindezen gazságok elkövetésében hűséges segítőtársa volt, akad-e még valaki, kinek az ő császársága nem tetszik. Ez azt felelte, hogy tudomása szerint már nincs senki, kivéve három fiatalembert, kik egy nemzetségből származnak, s ezt az előkelő családot Angelos nemzetségnek mondják. Előkelő emberek voltak ezek, bár már nem gazdagok, hanem szegények, s így különösebb befolyásuk sem volt. Midőn Andronikos császár látta, hogy a dolog valóban így áll, említett főemberének, ki nagyon gonosz volt és őhöz hasonlóképpen álnok és kegyetlen, megparancsolta, hogy akasztassa fel azokat, és így gonosz halállal vesztse el.

Ez a főember valóban el akarta fogatni a három fivét, ámde csak az egyik került a kezébe, a másik kettő elfutott. Annak, kit elfogatott, kivájta szemét, a másik kettő azonban megmenekedett. Az egyik Havasalföldre került. Ennek a neve: Izsák úr volt. A másik viszont Antiochiába ment, hol a szaracénok fogságába esett egy portyázás alkalmával, melyben a keresztények oldalán vett részt. Az, aki Havasalföldre menekült, oly nagy szegénységre jutott, hogy betevő falatra sem telt már. Visszatért tehát Konstantinápolyba, és elrejtőzött egy özvegyasszony házában. Az égvilágon semmi egyebe nem volt egy öszvéren

meg egy szolgán kívül. A szolgája tartotta el őt, ki az öszvérrel bort meg egyéb portékát szállítgatott. Izsák úr tehát így éldegélt, míg Andronikos császár híret nem vette, hogy visszatért a városba. Megparancsolta tehát a már többször emlegetett főembernek, kit gonoszságaiért, miket naponként véghezvitt, mindenki gyűlölt, hogy fogassa el ezt az Izsák urat, és akassza is fel. Egy napon azután lóra is szállt ez a főtiszt. Elegendő embert vett maga mellé, és ama jó asszonynak a házához ment, kinél Izsák úr meghúzódott.

Mikor megérkezett, kiáltozni kezdett, és ama jó asszony előjött. Kívánságukon fölöttébb csodálkozott. De a főtiszt megparancsolta az asszonynak hogy hívja elő azt, aki a házában rejtőzik. Az asszony azonban így felelt: „Ó Uram, Isten könyörüljön rajtad, nincs itt elrejtve senki.” Erre ismét megparancsolta, hogy hívassa elő azt az embert, ha pedig ezt nem tenné, mindkettőjüket felakasztatja. Az asszony e szavak hallatára igen megrémült ettől a sátánfajzattól, ki annyi gaztettet követett már el. Bement tehát házába és így szólt: „Ó jó Izsák uram, Önt halálra keresik. Íme a császár főembere és vele sok fegyveres nép, kik azért jöttek, hogy Önt elfogják és megöljék.” Az pedig igen meglepődött e híren. De azután belátta, hogy el nem menekülhet. Kiment tehát a császár embere elé. Mindazonáltal magával vitte kardját köpenye alá rejtve. Kilépett hát a házból, a főember elé állott és így szólt hozzá: „Uram, mi tetszik?” Ez nagy göggel válaszolt, mondván: „Büdös csavargó, itt nyomban felakasztatlak.” Mikor Izsák úr látta, hogy mi készül és el akarják őt vinni magukkal, nagy kedve támadt, hogy legalább egyikükön bosszút álljon. Közel lépett tehát a főtiszthez, és fejére sújtott úgy, hogy azt kettévágta egészen az álláig.

Mikor aztán az altiszt, meg a többi fegyveres látta, hogy mi történt vezérükkel és hogy e legény kivégezte

az említett főembert, szétszaladtak. A fiatalember pedig látván, hogy ezek elfutnak, a meggyilkolt lovára ült és magasra emelve a kardot, mely még véres volt, késedelem nélkül a Szent Bölcsesség templomába ment. Útközben azt kiáltozta mindazoknak, kik az utcán kíváncsian összegyűltek az események hírének hallatára: „Urak, az Isten szerelmére engem meg ne öljetek, hiszen én pusztítottam el ezt a sátánfajzatot, ezt a gyilkost, ki annyi gyalázatot követett el ebben a városban és mindenfelé.” Mikor azután a Szent Bölcsesség egyházába érkezett, az oltárhoz ment, és megcsókolta a keresztet, amiért sikerült megmenteni életét. Hírek kergették egymást a városban, nagy volt az izgalom, ide-oda járkáltak az emberek, és mindenfelé beszéltek, hogyan ölte meg Izsák úr ezt a gyilkos gonosztevőt. Mikor a város polgárai megtudták az eseményeket, nagyon megörvendeztek, és a Szent Bölcsesség templomába siettek, hogy lássák azt az ifjút, ki oly bátran cselekedett. S mikor már valamennyien egybegyülekeztek, így szóltak egymáshoz: „Bátor és merész ember ez, hogy ily nagy dologra mert vállalkozni.” Meg azután a görögök még ezt is mondták: „Jó dolgot cselekszünk, ha ezt az ifjút császárrá tesszük.” Ebben aztán valamennyien meg is egyeztek. Elküldtek a pátriárkáért, aki palotájában tartózkodott, hogy jöjjön el, és koronázza meg az új császárt, kit választottak. Mikor a pátriárka ezt meghallotta, kijelentette, hogy nem megy, és ezt mondta: „Urak, nem jó az, amit tesztek. Maradjatok békében; helytelenül jártak el azok, kik ezt kitervelték. Ha én megkoronázom azt az embert, Andronikos császár megölet majd és darabokra vágat.” A görögök meg azt felelték, hogy ha meg nem koronázza az ifjút, levágják a fejét, hiába ő a pátriárka. Erre az inkább kényszerűségből, meg félelemből eljött palotájából a Székesegyházba, hol Izsák úr tartózkodott, még

nagyon szegényes öltözékben. Így történt azután, hogy még ugyanazon a napon, melyen Andronikos császár elküldte főemberét a fegyveresekkel, hogy elfogják őt és megöljék, a pátriárka díszbe öltöztette és megkoronázta, bár nem szívesen.

Izsák úr megkoronáztatásának egyszeriben híre terjedt: Andronikos is megtudta és azt is, hogy fő-tisztjét megölték. De nem hitt a fülének. Elküldte hát embereit, hogy tudakozzák meg az igazságot. És mikor e hírnökök visszatértek, mindenről megbizonyosodván, az eseményeket közölték a császárral: „Urunk, ez mind igaz.”

Mikor pedig a császár megtudta, hogy mi az igazság, felkerekedett sok fegyveressel együtt és a Szent Bölcsesség Székesegyházába ment egy folyosón át, mely palotájából a bazilikába vitt. Midőn megérkezett az egyházba, s meglátván azt, kit már meg is koronáztak, igen elbúsult, és egyik katonájától íjat meg nyilat kért. Andronikos megfeszítette az íjat, hogy Izsák urat, ki koronával fején állott ott, halálra sebezze. Midőn azonban megfeszítette, a húr elpattant, s emiatt ő igen megzavarodott és elkeseredett. Visszavért tehát a palotába, és meghagyta embereinek, hogy csukják be a kapukat, fegyverkezzenek fel, és védjék meg a palotát, amit ezek meg is tettek. Ő pedig eltávozott a palotából és a városból is. Gályára szállt, és emberei vele együtt. Elhajózott a tengeren, mert nem akarta, hogy a város lakóinak hatalmába essék. A város lakói pedig a palotába mentek, és magukkal vitték az új császárt is. Erőszakkal elfoglalták, s bevezették oda a császárt. Konstantin trónjára ültették, és miután helyet foglalt ott, valamennyien mint császárukat üdvözölték. A császár pedig igen megörvendezett ama nagy tisztességen, mely őt Isten kegyelméből ezen a napon érte. Így szólt a néphez: „Urak, látjátok, mily csodálatos nagy tisztességben részesített engem

ma az Isten. Hiszen még ugyanezen a napon fogságba akartak engem vinni és kivégezni. Íme, ugyanezen a napon koronáztak meg császárrá is. S e nagy tisztetség viszonzásául, melyben részesítettetek, nektek adom ennek a palotának és a Blakerna palotának minden kincsét. Midőn a nép hallotta ezt, örömmel telt el a dús ajándék miatt, mit a császár neki juttatott. Fel-törték a kincseskamrát, és bámulatosan sok aranyat és ezüstöt találtak. Felosztották azt egymás közt és távoztak.

Ugyanezen az éjszakán, midőn Andronikos elmene-kült, hatalmas vihar támadt a tengeren, olyan szél-vész, mennydörgés, villámlás, hogy sem ő, sem emberei nem tudták, merre forduljanak. Oly nagy volt a vihar és a szélvész is, hogy visszafelé hajtotta őket, Kon-stantinápoly irányába. A rémülettől elállt a szavuk, midőn látták, hogy a parthoz közelednek, és nem tudnak előbbre jutni. Andronikos így szólt embereihez: „Urak, nézzétek, hová jutottunk.” Körültekintettek, és látták, hogy visszaértek Konstantinápolyba, így szól-tak tehát Andronikoszhoz: „Uram, a halál fiai vagyunk, mert visszajutottunk Konstantinápolyba.” Midőn Andronikos ezt hallotta, úgy megzavarodott, hogy nem tudta, mihez kezdjen. Így szólt tehát embereihez: „Urak, az Istenért, távozzunk innét.” Ezek meg azt felelték, hogy képtelenek előbbrejutni, még ha fejüket veszik is. És mikor látták, hogy semmiképpen sem tudnak továbbhajózni, Andronikos császárt egy kocsmába vezették és a hordók mögött elrejtették. A kocsmáros és felesége nagyon megnézte ezt a népséget, és arra a véleményre jutott, hogy csak Andronikos császár kíséretéből lehetnek. Mikor pedig a kocsmáros felesége véletlenül utánanézett, hogy a helyiség, hol a hordók vannak, jól be van-e zárva, és szétekintett, meglátta Andronikost a hordók mögött kuporogva, császári díszöltözetében. Azonnal felismerte, urához

ment, és ezt mondotta neki: „Uram, Andronikos császár itt rejtőzött el.” A kocsmáros ennek hallatára elküldött valakit a hírel egy előkelő emberhez, ki a közelben lakott egy nagy palotában, melyet Andronikos elvett atyjától, és ennek az előkelő embernek a feleségét is elragadta. Az az ember, ki a hírel járt, elmondta, hogy Andronikos a kocsmáros házában van. Midőn a főember meghallotta ezt, igen megörvendezett, maga mellé vette embereit és a kocsmáros házába ment. Elfogta Andronikost és tulajdon palotájába vezette. Másnap reggel azután Izsák császár elébe vitte a császári palotába. Midőn Izsák meglátta őt, így szólt hozzá: „Andronikos, miért árultad el a te uradat, Mánuel császárt, miért gyilkoltad meg feleségét és fiát, miért tettél annyi rosszat azokkal, kiknek nem tetszett az, hogy te lettél a császár, és miért akartál engem felakasztani?” Andronikos így felelt: „Hallgass, nem válaszolok neked.” Mikor pedig Izsák császár látta, hogy ez nem akar neki válaszolni, sokakat előhívatott a városból, hogy jelenjenek meg előtte. S midőn ezek megjelentek, a császár ezt mondta nekik: „Urak, íme itt van Andronikos, ki annyi rosszat cselekedett nektek és másoknak. Nem akarok nálatok nélkül ítélni az ügyében, sőt kiszolgáltatom őt nektek, csináljatok vele, amit akartok.” A város lakói nagyon megörültek és megragadták őt. Egyesek azt mondták, hogy égessék el, mások meg, hogy főzzék meg egy nagy katlanban, mert így tovább él és többet szenved. Mások ismét azt vélték, hogy kínpadra kell vonni. Sehogyan sem tudtak megegyezni, hogy milyen halállal végezzék ki. Végezetül azután egy bölcs ember ezt mondá: „Uraim, ha rám hallgattok, elmondom nektek, hogyan tudunk rajta legjobban bosszút állni. Van házamnál egy teve, mely a legszörnyűbb és legdühösebb állat a világon és a legcsúnyább is. Andronikost vetköztessük le és kössük a teve hátára fejjel lefelé és

így vezessük a város egyik végétől a másikig. Így aztán bosszút állhatnak rajta mindazok, kikkel roszsztat tett." Ebben valamennyien megegyeztek, megragadták tehát Andronikost, a tevé hátára kötözték. Aztán így vezették ide-oda a városban, jött pedig mindenki, kikkel gonoszlat cselekedett: vágták, tépték és ütlegelték, ahol érték. Az egyik a kését vágta belé, másik a kardját és így szóltak: „Te akasztattad fel atyámat, te követtél el a feleségemen erőszakot.” És mire a város másik végére értek, már nem volt hús a testén. A csontokat aztán egy csatornába dobták. Ily módon állottak bosszút ezen az árulón. Ettől a naptól kezdve pedig Izsák úr volt a császár, s a Székesegyház egyik kapuján megörökítették, hogyan lett — mintegy csoda folytán — Izsákból császár, a képen Urunk és Miasszonyunk helyezik fejére a koronát, s egy angyal vágja el azt a kötelet, mivel Andronikos fel akarta őt akasztani. Ez pedig azért volt így, mert nemzetsége az angyalról vette nevét.

VILLEHARDOUIN

A XII—XIII. század fordulóján élt. Champagne főnemességéhez tartozott, melynek nagy része volt a negyedik kereszteshadjárat megszervezésében. Osztálya érdekében még középkori mértékkel mérve is túlságosan elfogult, és műve: *De la conquête de Constantinople* tulajdonképpen a konstantinápolyi vállalkozásnak, a latin császárság megalapításának védőirata. A kereszteshad által elkövetett hallatlan botrányokat és fosztogatást vagy elhallgatja, vagy megértően kezeli, hiszen maga is annak az arisztokráciának a tagja, mely Bizánc kincseiből gazdagodott meg. Megbízhatósága azért is kétséges, mert évekkal az események után írt. Nyelve már francia és nem latin, stílusán azonban meglátszik a latin iskolázás. Kiadása: *N. de Wailly*, Paris 1882.³

Akkor így szólott a dózse embereihez, mondván: „Urak, ez a népség [a keresztések] nem tud nekünk többet fizetni, mint amennyit már fizetett. Minden nyereség nélkül való a szerződés is, amit velünk kötöttek. Kétségtelen, hogy a szállításért minket illető fizetés soha kezünkbe nem kerül, magunk és az egész ország gyalázatára. Próbáljunk tehát ezen segíteni.

Magyarország királya [III. Béla] elvette tőlünk Zárát a szlávok földjén [Dalmáciában], mely a világ egyik legerősebb városa. És soha hatalmunkba nem fogjuk azt keríthetni, csak ennek a seregnek a segítségével. Próbáljuk rávenni őket, hogy ennek elérésében segítsenek minket, mi viszont elengedjük nekik azt a 34 000 ezüst márkát, mivel nekünk tartoznak. Hiszen Isten úgysis módot fog adni arra, hogy megszerezzük mi azt a pénzt, de ők is.” Az ajánlatot így el is fogadták. Sokan ugyan elleneztek, hogy a sereg ilyen kerülővel induljon el, de az egyezséget mégis megkötötték és kötelezőnek jelentették ki.

Vasárnap volt éppen, és Szent Márk egyházában sokan gyülekeztek össze. Nagy ünnepség volt. Ott volt ama föld népe, továbbá a bárók és a zarándokok többsége. Mielőtt pedig a nagymise megkezdődött volna, Velence dózséja, kinek neve Dandolo Henrik volt, a szószékre lépett, és a néphez így szólt, mondván: „Urak, a világ legjobb embereinek társaságába jutotunk, kik olyan feladatra vállalkoztak, amelynél nagyobbat még soha meg nem próbáltak. Én magam már öreg ember vagyok és gyenge is, dolgom már csak a nyugalom lenne, testi gyengeségem, betegségem miatt is. De mégis úgy látom, hogy közületek most senki sem tudna még úgy kormányozni és uralkodni, mint én, ki uratok vagyok. Ha úgy látjátok jónak, hogy magam is felvegyem a keresztet, hogy így őrizze-

lek titeket és okulásul szolgáljak, s fiam legyen a helytartó és őrizze földünket, elmegyek, hogy veletek és ezekkel a zarándokokkal éljek, vagy meghaljak.” S mikor ezeket hallotta a nép, egy akarattal így kiáltott fel: „Az Istenre kérjük Önt, hogy tegye meg ezt, intézkedjen így, és jöjjön velünk.”

Nagy volt ama föld népének, de a zarándokoknak is a megindulása; sok könnyet hullattak, mert e derék embernek ugyan nagy oka lett volna arra, hogy otthon maradjon, hiszen igen öreg volt már . . . Leszállt azután a szószékről, az oltár elé járult, és sűrű könnyhullatás közepette térdre bocsátkozott. Ruhájára varrták a keresztet, és azt akarta, hogy mindenki lássa. A velenceiek nagy számmal csatlakoztak akkor a zarándokokhoz. Előzőleg azonban csak kevesen voltak közöttük a kereszteshadban. Zarándokaink nagyon örvendeztek, és igen megindultak a kereszt jelének felvételén, de különösen azért, mert ő [a dózse] bölcsességével és bátorságával annyira kitűnt.

A dózse úgy vette fel tehát a keresztet, miként most hallottátok. Ezután a hajókat, gályákat és szállítóhajókat a bárók rendelkezésére bocsátották, hogy elindulhassanak. De ideje is volt már, mert szeptember hava közeledett.

ROBERT DE CLARI

A hajóút kezdete

A bárók és más főemberek a keresztések seregéből helyeselték azt, amit a dózse mondott. A sereg a maga egészében nem tudta, hogy mi készül; leszámítva az előbb említett főembereket. Ennek utána a flotta és a többi hajó is kifutott a tengerre; az előkelőbbek mindegyikének külön hajója volt a maga és kísérete szá-

mára, és Velence dózséjának külön gálya állt rendelkezésére. Ez a gálya egészen piros színű volt, s egy piros posztóval sátor volt rajta felállítva. Négy szolga fújta ezüst harsonáját . . . Az induláson a sereg főbbjei, klerikusok és világi emberek, kicsik és nagyok oly annyira örvendeztek, hogy ekkora örömujjongásról a történelem könyveiben sehol nem olvashattunk, s valóban ilyet még senki sem hallott. A zarándokok tehát hajókra szálltak, papok és klerikusok is mind, s a „Veni Creator Spiritus”-t* énekelték. Valamennyien, nagyok és kicsinyek sírtak örömükben. Mikor pedig a flotta Velence kikötőjéből elindult és ezek a gazdag hajók, a gályák, és más kísérő hajók kifutottak a nyílt tengerre, a világ kezdete óta szebb látvány még nem volt. Száz pár ezüst- és rézharsona zengett, és annyi dob és más zeneeszköz szólott, hogy ez már maga is csoda volt. Midőn már a nyílt tengeren jártak, kibontották vitorláikat, és lobogni kezdtek a zászlók, a hajók fedélzetén meg messzire látszottak a címerek. Úgy látszott, mintha a tenger egészen forrásba jött volna, szinte egymást érték rajta a hajók. Addig vitorláztak, míg egy város nem tűnt eléjük: Pola. Amint megérkeztek, felüdültek kissé és ott is maradtak, míg kipihenték magukat, és friss húst vásároltak. Aztán ismét tengerre szálltak, és nagy volt az öröm, és csupa ünnepség volt az egész sereg élete . . . S a város lakói igen csodálkoztak a nagy örömujjongáson és a hatalmas hajóhadon, meg az előkelő nemeseken, és azt mondták (és ez igaz is volt), hogy soha még ilyen szép hajóhad és ennyire gazdag egyetlenegy országban össze nem gyűlt . . .

* „Teremtő Lélek szállj le ránk . . .” — himnusz a Szentlélekről.

*A keresztések Konstantinápoly
ellen indulnak*

Egybehívták a sereg minden főurát, és a velencéseket is, és mikor már valamennyien egybegyülekeztek, felemelkedett Velence dózséja, és így szólt hozzájuk: „Urak, jó okunk van arra, hogy Konstantinápoly ellen menjünk, ha ti is úgy látjátok jónak.” De mégis akadtak egyesek, kik nem helyeselték, hogy Konstantinápoly ellen induljanak. Ezek így szóltak: „Mit csináljunk mi Konstantinápolyban? Mi zarándokúton vagyunk, és a szándékunk az, hogy Babilonba [Kairó] vagy Alexandriába jussunk el, meg azután a hajóink csak egy évig vannak szolgálatunkra, s az év fele már letelt.” Mások meg azt mondták: „Mit csináljunk mi Babilonban vagy Alexandriában, mikor ott sem hús-hoz, sem más számunkra szükséges dologhoz nem jutunk? Sokkal okosabb, ha mielőtt még oda indulnánk, hússal és más szükségesekkel ellátjuk magunkat, mert különben éhen veszünk.” A dózse elmondotta, hogy miképpen juthatunk hozzá e dolgokhoz, és azt is, hogy a hajókat, és az egész hajóhadat még egy esztendeig az ő költségére megtarthatjuk . . .

Három hétig tartózkodtak ezen a szigeten [Korfu], mely igen gazdag és termékeny. Itt azonban kellemetlen és kínos esemény történt. Azok ugyanis, kik azon voltak, hogy a sereg szétszóródjon és kezdettől fogva a kereszteshad ellen izgattak, most összebeszéltek és úgy vélték, ez a dolog már túlságosan is elhúzódik és nagyon is veszélyes. Inkább a szigeten maradnak — mondták —, hadd menjen a sereg, ahová akar. Ha pedig a sereg már eltávozott, Korfuból embereket küldenek Gauthier de Brienne grófhoz, ki Brindisi ura, hogy küldjön értük hajókat Brindisiből . . .

Midón e dolgokat Montferrat örgrófja meghallotta, meg Baudouin, a flandriai gróf, továbbá Saint-Paul grófja és azok a bárók, kik velük egyetértettek, igen felindultak és ezt mondták: „Urak, rosszul állnak a dolgaink. Ha ugyanis ezek az emberek eltávoznak tőlünk, számba véve azokat, kik már korábban elhagytak minket, seregünk annyira megfogyatkozik, hogy nem fogunk tudni semmi hódítást tenni. Menjünk el hát hozzájuk, és kérjük meg őket, könyörüljenek rajtunk és saját magukon, hogy gyalázatba ne essenek, minket pedig ne fosszanak meg attól a lehetőségtől, hogy a tengerentúli földeket felszabadítsuk.”

Ezt el is fogadták, és valamennyien elindultak ama völgybe, hol azok tartották megbeszélésüket, és magukkal vitték a konstantinápolyi császár fiát*, meg az összes püspököket, apátokat is a seregből. És odaérkezvén leszálltak a lóról. Midón pedig amazok látták, hogy közelednek, szintén lóról szállottak és elejük mentek. És a bárók siránkozva lábuk elé vetették magukat, és azt mondták, el nem mozdulnak onnét, míg meg nem ígérik, hogy nem távoznak. Mindezek láttán nagy szánakozás fogta el amazokat, és könnyezni kezdtek, hogy uraik és rokonaik meg barátaik az ő lábuk elé borultak. Azt felelték, megbeszélik a dolgot. Aztán félrevonultak, és tovább tanácskoztak. Végül úgy határoztak, hogy együtt maradnak Szent Mihály napjáig, ha minden szentekre megesküsznek, hogy attól kezdve tizenöt napon belül hajókat bocsátanak rendelkezésükre minden habozás és hátsó gondolat nélkül, hogy Szíriába mehessenek. Ebben megállapodtak, és meg is esküdtek rá. Nagy volt az öröm az egész seregben . . .

A velencei dózse pedig a bárókhoz fordult, mondván, most van a jó alkalom, hogy Konstantinápolyba

* IV. Alexiost.

eljussanak, és igen helyes lenne, ha ebben megegyeznének. Azok pedig megkérdezték a püspököket, vajon nem bűn-e az, ha Konstantinápolyba mennek? A püspökök azt felelték, hogy ez éppen nem bűn, sőt nagy jótétemény, mert hiszen velük van a törvényes örökös [IV. Alexios], kit örökségéből kiforgattak. Itt az alkalom, hogy őt jogaiba visszasegítsék, és ellenségein bosszút álljanak. Amaz ifjút [a trónörökös] tehát minden szentekre megeskették, hogy be fogja tartani a megállapodásokat, melyeket előbb kötöttek. Ezután a zarándokok valamennyien megegyeztek, és a velencések is, hogy oda indulnak. Így aztán felkészítették a hajóhadat, és nekivágtak a tengernek.

ROBERT DE CLARI

Konstantinápoly ostroma

Kirohant ekkor Alexios* Konstantinápolyból egész seregével a városon kívülre, de bizonyos távolságban a kereszties seregtől. Oly rengeteg hadinép követte, hogy úgy látszott, mintha az egész világ oda gyülekezett volna. Aztán felállította hadrendjét a mezőn, és így lovagolt a kereszties sereg felé. Mikor a franciák ezt látták, azonnal fegyvert ragadtak. Ezen a napon rontotta el a hajítógépezeteket a Blakerna-kapu előtt Henri, Baudouinnek, Flandria és Hainaut grófjának testvére. Mathieu de Vaillancourt-ral és Baudouin de Beauvoirral meg az embereikkel, kik velük tartottak. Velük szemben [III.] Alexios császár nagy sereget állított, mely három-három kapun özönlött kifelé . . .

Felállították akkor a hat dandárt, amelyek egymás mögött helyezkedtek el. A lovagok mögött fegyveres szolgálók és lovászaik állottak gyalog, az íjászok pedig

* Alexios Dukas Mursuphlos, aki IV. Alexioszt később megölte.

előttük. De sok lovag gyalog harcolt, mert mintegy kétszáznak közülük már nem volt lova . . . Úgy látszott, mintha az egész harcmezőt elborították volna a seregek, amelyek lassan, rendezett sorokban közeledtek egymás felé. Veszélyesnek látszott a helyzet nagyon, hiszen a mieinknek csupán hat dandárjuk volt, a görögöknek meg legalább negyven. És egyik sem volt kisebb, mint a mieink közül akármelyik. Ezek azonban úgy helyezkedtek el, hogy csak előlről lehetett megközelíteni őket. Alexios császár pedig oly közel lovagolt, hogy könnyen el lehetett érni. A velencei dózse, mikor mindezekről értesült, embereit visszavonta azokról a bástyákról és tornyokról, melyeket már elfoglalt, és kijelentette, hogy a zarándokokkal együtt akar élni vagy meghalni. Az ellenséges sereg ellen indult tehát . . .

A hölgyek és kisasszonyok a palota ablakaiban álltak, a város egyéb lakói és más hölgyek meg kisasszonyok pedig a város falait szállták meg, és nézték, hogy a mi lovasseregünk és a császáré milyen mozdulatokat végez. Azt mondták egymás között, olyan ez, mintha angyalok lennének ott, mert oly szépek voltak a lovagok, oly gyönyörűséges volt a fegyverzetük . . . Mikor pedig a császár visszatért Konstantinápolyba, keményen szidalmazták őt meg azokat a férfiakat, kik nem mertek megütközni oly kis sereggel, mint amilyen a franciáké volt . . .

Midőn a császár gyáván visszavonult, a zarándokok sátraikba tértek, letették fegyverzetüket. Ekkor a velenceiek, kik hajóikon és bárkáikon maradtak, híreket kértek és így szóltak: „Hitünkre, mi csaknem megütköztünk a görögökkel, nagy félelmet állottunk ki és íme most visszajöttünk hozzátok.”* A franciák meg ezt felelték nekik: „Isten kegyelméből valóban jól cselekedtünk. A császár ellen indultunk ugyan, de

* A krónikás a velencések gyávaságára céloz.

a császár nem mert szembeszállni velünk.” A franciák viszont a velenceiektől kértek híreket és azok ezt mondták el nekik: „Hitünkre, mi kemény támadást indítottunk, behatoltunk a városba a falakon keresztül, felgyújtottuk a várost, és bizony sok ház égett le a városban . . .”

És tudjátok meg, hogy Isten nagyobb veszélyből embereket meg nem mentett, mint aminőben a sereg volt akkor. És tudjátok azt is, hogy soha nagyobb örömet sem szerzett még. Így azután a csata elmaradt e napon . . . Alexios császár visszatért a városba, a keresztések pedig sátraikba vonultak, és letették fegyvereiket. Nagyon ki voltak merülve és fáradva, keveset is ettek, mert alig volt már hús.

Ezután összeszedték az összes lovászokat meg a szakácsokat, kik a sereggel jártak. Villákkal, nyársakkal, késekkel felfegyverezték őket, meg rézfazekakkal és kis zászlós lándzsákkal. Oly rútak voltak ezek és borzalmasak, hogy a császár gyalogosai, kik a falakon kívül maradtak, nagyon megijedtek tőlük.

A lovászokat meg a szakácsokat a város irányában helyezték el, hogy a császár gyalogosaival ütközzenek meg, kik a bástyák előtt a várarkoknál állottak fel. Mikor a császár katonái meglátták ezeket ily szörnyűségesen felfegyverkezve, oly nagy félelemben estek és úgy elborzadtak, hogy nem merészeltek sem mozdulni, sem ellenük indulni. A sereg tehát erről az oldalról védve volt.

A keresztések benyomulnak Konstantinápolyba

Midőn Aleaume, a klerikus látta, hogy senki sem merészel benyomulni, előlépett, és azt mondta, hogy ő megteszi. Volt ott egy lovag is, az ő testvére (Robert

de Clari volt a neve), aki tiltakozott ez ellen, és mon-
dotta, hogy ezt semmiképpen meg ne tegye. A klerikus
azonban nem hallgatott a szóra... Mikor azután
már bent volt, oly sok görög rohanta meg, hogy
szinte elképzelhetetlen. Azok meg, akik a falakon
állottak, nagy köveket dobáltak rá. Midőn a klerikus
ezt látta, előrántotta törét, rájuk rontott és maga előtt
kergette őket, mint valami csordát. Aztán kiáltott a
kívül álló Pierron úrnak és embereinek: „Uram, nyu-
godtan beléphet, mert látom innét, hogy sokan meg-
futamodnak és menekülnek.” Mikor Pierron úr ezt
hallotta, azokkal, kik vele együtt odakint várakoz-
tak, benyomult, bár csak tíz lovag csatlakozott hozzá,
de volt még hatvan fegyverhordozó is. Valamennyien
a falakon belül termettek. Midőn pedig már benn
voltak a városban, azok, kik a falakon állván meglát-
ták őket, oly félelemben estek, hogy nem mertek to-
vább ott maradni, hanem hosszú szakaszon védelem
nélkül hagyva a város falait, elfutottak, amerre lát-
tak. Mursuphlos a császárral, az árulóval, igen közel
volt hozzájuk, még talán kőhajításnyi távolságra sem.
Mégfúvatta a kürtöket és a harsonákat és igen nagy
zajt csapott. Mikor pedig megpillantotta Pierron urat
és embereit, kik már belül voltak a falakon, igyekezett
úgy tenni, mintha rájuk rohanna, és lovát megsar-
kantyúzva félútig eléjük jött. Pierron mester meg,
látván őt közeledni, így biztatta embereit: „Milyen
jó dolog vár ránk, urak — mondotta —, meg fogunk
ütközni! Íme a császár, de vigyázzatok, hogy nagy
merészségében meg ne futamodjék. Ti pedig jól lássa-
tók a dolgokat után!” . . .

A frankok kiadták a parancsot, hogy minden értéket egy apátságba hordjanak, mely a városon belül feküdt. Oda is vitték a zsákmányt, és tíz lovagot választottak a zarándokok és a velencések főemberei közül, olyanokat, kikben megbízhattak: az ő dolguk volt a zsákmány őrzése. És amint a zsákmányt összehordták, látták, mily rendkívül gazdag az, mennyi arany- és ezüstedény akadtt közöttte, meg aranybrokát szövet és ékszer. Valóban bámulatosán szép volt mindez a sok érték. Bizony, mióta ez a világ áll, ily nagy zsákmányt, ily nevezetesen és gazdagot soha még hódító nem szerzett. Sem Sándor, sem Nagy Károly idejében, sem azelőtt, sem azután. Nem hiszem ugyanis, hogy a világ másik negyven leggazdagabb városa oly sok értékkel rendelkezett volna, mint Konstantinápoly egymaga. A görögök maguk is azt állították, hogy a világ gazdagságának kétharmad része van Konstantinápolyban, egyharmad része pedig szerte szórva a világon. Azok pedig, kiknek a zsákmányra kellett vigyázniuk, aranyékszereket és minden egyebet, mi csak megtetszett nekik, magukhoz vettek és valamennyien gazdag emberek lettek, mert az aranyékszereket, meg az aranyos, selymes szöveteket és ruhákat, meg mindazt, ami csak megtetszett nekik, elvitték. Így azonban semmi sem jutott a sereg közös szükségleteire, sem a szegény lovagoknak, sem a fegyverhordozóknak, kiknek pedig jó részük volt abban, hogy ők zsákmányhoz juthattak. Ezek csak a közönséges ezüsthalmikat kapták, például az ezüsttálakat, melyeket a város hölgyei fürdéskor használtak. A zsákmánynak a többi részét elrejtették... Mindazonáltal a velencések megkapták a maguk fel részét. A drágakövek és a nagyobb értékek azonban, melyeket szét nem osztottak, végül is eltűntek...

Ezek után egy napon a bárók egybegyülekeztek, és abban állapodtak meg egymás között, hogy felosztják a zsákmányt, mert valóban, a közönséges ezüstholmikon kívül, amelyek az említett mosdótálak voltak, egyéb nem jutott a lovagoknak, a lovas fegyverszolgáknak, a sereg más kisebb embereinek, meg az asszonyoknak és a gyerekeknek. Így történt, hogy Aleaume de Clari, a klerikus, kiről már előzőleg beszéltem, és aki igen bátor ember volt és szép haditetteket vitt véghez, kijelentette, hogy úgy akar a zsákmányban részesedni, mint más lovag. Azt a választ kapta azonban, hogy nincs joga a zsákmányból egy lovag részéhez. Mire azt mondotta, hogy neki is van lova, meg sisakja, mint más lovagnak, és véghezvitt olyan tetteket, mint akármelyikük. Így tehát Saint-Paul grófja úgy ítélkezett, hogy valóban lovag módjára kell részesednie. És igaz az is, hogy a tettei oly bátor cselekedetek voltak, amilyeneket háromszáz más lovag sem lenne képes véghezvinni. Ennek következtében jogosan részesedik más lovagokhoz hasonlóan. A papság is azt tartotta, hogy a klerikusoknak a lovagokhoz hasonlóan kell kivenniük részüket a zsákmányból. De végezetül mégiscsak a közönséges ezüstholmit, miként arról már volt szó, osztották szét, a többi érték azonban, az arany, a selyemszövetek, melyekből bámulatosan sok volt, nem került széttaszásra. A sereg közös őrizetében tartották, és olyan emberekre bízták, kikről fel lehetett tételni, hogy becsületesen megóvják.

Volt a városnak egy kapuja, melyet „Aranypalástnak” neveztek. E kapun volt egy aranyalma, mely oly csodálatosan szép volt, és oly bűvös erejű, hogy a görögök szerint mióta ez a kaput díszíti, villámcsapás nem érte a várost. Ezen az almán volt egy kép, rézlapra vésve, mely férfit ábrázolt prémszegélyes aranypalástban, mit jobb karjára fogott fel. S a felirat így szólt: „Mindazoknak, kik Konstantinápolyban egy évig tartózkodnak, olyan aranypalástot kell szerezniük, mint aminő rajtam van.” A város másik részén ismét egy más kapu volt, melyet Portesorénak neveztek, s erre a kapura két csodálatosan nagy elefánt volt rézbe vésve. Ezt azonban csak akkor nyitották meg, ha a császár valami hadjáratból jött haza és valami földet elfoglalt. Ha csatából jött vissza a császár, vagy hódító hadjáratból, megnyitották ezt a kaput, s a város papsága körmenetben a császár elé ment, egy aranszekeret víve magával, mely olyan volt, mint bármely más négykerékű szekér . . . Ezen a szekéren volt egy magas szék, a négy sarkán pedig négy oszlop, melyek mennyezetet tartottak, hogy a szék árnyékban legyen. Olyan volt ez is, mintha egészen aranyból lenne. Ezen a trónszéken foglalt helyet a császár koronával ékesen, ezen a kapun át vonult be, és ezen a szekéren vitték nagy örömujjongás közepette palotájába.

Konstantinápoly latin császárt kap

Elérkezett a nap, midőn a parlament [választógyűlés] egybegyülekezett. Kijelölték a tizenkét választót: hatot az egyik fél és hatot a másik. Megesküdtek ezek a szentekre, hogy jól és hitük szerint fognak

választani, mégpedig azt, akit a legderekabbnak ismernek, s aki a Birodalmat a legjobban fogja kormányozni. Miután így megválasztották a tizenkettőt, összegyűltek ezek abban az ékes palotában, melyben a velencei dózse vett szállást, és amely a világon talán a legszebbek közé tartozik. Oly nagy néptömeg tolongott a palota körül, hogy már ez maga is csoda volt. Mindenki akarta ugyanis látni, hogy ki lesz a császár. Előhívták tehát a tizenkét választót, kiknek a választást meg kellett ejteni, s egy gyönyörű kápolnába vezették őket, mely a palotában volt. Kívülről rájuk zárták az ajtót, úgyhogy senki rajtuk kívül bent nem maradt. A bárók és a lovagok pedig a palota egyik nagy termében várakoztak.

Tanácskozásuk addig tartott, míg egyezsége nem jutottak. Szavazatukat Nevelonnak, Soissons püspökének adták át, ki a tizenkettő egyike volt. Ezután kivonultak oda, hol a bárók várakoztak és Velence dózséja. Elképzelhetitek, mily nagy kíváncsisággal várta mindenki a választás eredményét. A püspök pedig ismertette a szavazást, így szólván: „Urak, Istennek hála, egyezsége jutottunk. Császárt választottunk. Ti megesküdtetek, hogy azt, kit mi császárnak választunk, császárotokká fogadjátok. Egyiketek sem lesz ellenére, s valamennyien segítségére lesztek. Mi tehát ebben az órában tudotokra adjuk nevét: Baudouin ő, Flandria és Hainaut grófja⁶.”

Örömujjongás tört ki erre, s a választottat a palotába vitték, majd Boniface, Montferrat örgrófja a Székesegyházba vezette, és a tiszteletadás minden elképzelhető jelével elhalmozták. Így választották tehát Baudouint, Flandria és Hainaut grófját császárrá, s a koronázás napját is kijelölték három héttel húsvét után. És tudjátok meg, hogy igen pompás ruhák készültek a koronázásra, de volt is miből. A koronázás után pedig Boniface, Montferrat ör-

grófja feleségül vette a császárnét, ki Izsák császár felesége volt, és Magyarország királyának nővére.⁷ Ugyanezen időben halt meg egyike a legkiválóbb báróknak, a champagne-i Eudes de Champlitte. Nagyon meggyászolták, és megsiratták őt Guillaume, a testvére és a barátai. És azután eltemették az apostolok monostor-egyházában nagy tisztességgel.

Vita a zsákmány körül

A bárók akkoriban híreket vártak és kaptak is Konstantinápolyból,* az onnan érkező követektől, kérdezősködven, hogy mi történik ott. A hírvivők azt válaszolták, hogy minden nagyon jól megy, és felosztották a zsákmányt is, ami még a városban maradt. „Kik osztották fel?” — kiáltottak fel a lovagok és a sereg fiatal apródjai. „A mi zsákmányunkat osztották fel? A miénket? Kik oly nagy fáradságot, szenvedést, nélkülözéseket, éhséget, szomjúságot, fagyot és hévséget szenvedtünk el! A mi zsákmányunkat osztották fel nálunk nélkül? Fogjátok — mondta egyikük a hírvivőknek —, íme itt van a zsoldom, vigyétek. Majd be fogom bizonyítani, hogy ti mindnyájan árulók vagytok.” Így és ehhez hasonló módon beszéltek, valamennyien kegyetlenül fel voltak indulva úgy, hogy az összes hírvivőket darabokra akarták vágni, és bizony kevésen múltott, hogy meg nem tették. Odáig fajult a dolog, hogy a császár és a sereg főemberei tanácsot tartottak, és szépen megegyeztek abban, hogy visszatérnek Konstantinápolyba. És amikor visszatértek a városba, egyikük sem találta a régi szállását, mert

* A keresztések nagy része a bizánci tartományok hódoltatásával volt elfoglalva.

még azokat is elvették tőlük, miután eltávoztak. Holmijukat pedig máshová szállították a városba, és ezért új szállást kellett keresni maguknak, sokszor a régitől egy vagy két mérföld távolságra.

A keleti latin császár és hűbéresei

A császár visszatért, és a bárók is, kik vele voltak. A birodalom nagy részét hatalmuk alá hajtották, mintegy tizenhat várost, továbbá várakat és más helységeket hódítottak meg. Ezek után pedig Konstantinápoly városát is felosztották oly módon, hogy a császár az egésznek négyheted részét kapta, a további háromhated egyik fele a velenceieké lett, s a zarándokoké a másik. Majd pedig hozzáálltak, hogy a meghódított területet is felosszák, mindenekelőtt a grófok, azután pedig más előkelők között. Azt vették tekintetbe, hogy melyik a gazdagabb, vagy magasabb állású, és hogy hány emberrel szolgál a seregben. És eszerint kapott több vagy kevesebb földet. Olyan is akadt, kinek kétszáz hűbértartót adtak, volt, akinek százat vagy hatvanat, esetleg negyvenet, húszat vagy éppen csak tízet. De megesett az is, hogy csak hét vagy hat hűbértartóba juthatott valaki. Egy hűbértartónak az értéke háromszáz anjou-i livre volt. Aztán így szóltak az előkelőkhöz: „Nektek sok hűbértartótok van, ennyi és ennyi, ezeket ti tovább adhatjátok hűbértartóknak, kiknek szívesen adjátok. Tiétek lesz ez a város, vagy amaz, a birtokokkal, melyek hozzá tartoznak.” Miután pedig így mindenkinek kiosztották a részét, a grófok és a többi előkelők elmentek megnézni birtokaikat és városaikat, majd azokat tisztjeikre és ispánjaikra bízták.

JOINVILLE

Champagne-i lovagcsalád sarja (1224—1317). IX. Lajos (1226—1270) egyik legbizalmasabb udvari embere, mindkét kereszteshadjáratában kísérője. A király halála után is megőrizte jó kapcsolatait a királyi udvarhoz, melynek kérésére írta meg IX. Lajosra vonatkozó emlékezéseit *Histoire de Saint Louis* címmel. Alig van írásmű, mely a középkor legnagyobb századának életéről eleve-nebb és hívebb ismereteket nyújtana. Kiadása: *N. de Wailly*, Joinville, *Histoire de St. Louis*, Paris 1906.

Az utolsó kereszteshadjáratok IX. (Szent) Lajos (1226—1270) francia király vezetésével két szakaszban zajlottak le. Az első (1248—1252) a Nílus keleti ágának jobb partján fekvő fontos kereskedelmi és katonai központ, Damiette 1249. június 7-én történt elfoglalásával szerencsésen kezdődött, de a következő évben, a Nílus-deltában, Mansurahnál vívott csata során maga a király is fogságba került (1250. április 6.), s csak nagy váltságdíj ellenében szabadult ki, amelyet az akkor már pénzügyi nagyhatalommá lett templomosok kincstárától felvett kölcsönből egyenlített ki. Joinville erről az első vállalkozásról számol be az itt közölt részletekben. Alkalmat talál arra is, hogy a pogányok földjének lakosairól, a keresztésekkel szövetségre lépett sivataglakó beduinokról, és az Egyiptomot éltető Nílusról néhány érdekes dolgot elmondjon. IX. Lajos második kereszteshadjárate (1270) szintén sikertelen maradt: a táborban kitört pestis vetette végét. A király is a ragály áldozata lett.

A krónikás elhagyja várkastélyát

E dolgok végeztével visszatértem a mi vidékünkre, és megegyeztünk Salebruche grófja és én, hogy poggyászatunkat közösen küldjük el szekereken Ausone-ig, hogy onnét a Saône-on szállítsák, azután pedig tovább a Rhône-on. Azon a napon, midőn el kellett indulnom

Joinville-ből, előhívtam Cheminon apátját, ki állítólag a legbölcsebb ember a fehér rendben [ciszterciek]. . . Egy Miasszonyunk ünnepen, midőn a szent király Clairvaux-ban* volt, ő maga mondta ezt egy szerzetesnek, és nekem ajánlotta is, hogy ismerkedjem meg ezzel az apáttal. Kérdeztem tőle, miért adja ezt a tanácsot, mire ő így válaszolt: „Azért, mert hallottam, hogy nálánál okosabb ember nincs az egész fehér rendben. De tudja meg azt is — folytatta a király —, hogy hallottam egy történetet Cheminon apátjáról, amit egy szavahihető ember beszélt el, ki ugyanabban a hálóteremben aludt, ahol az apát. Az történt, hogy ez utóbbi a nagy hőség miatt kitakarta mellét, és az említett derék ember, aki ugyanazon dormitoriumban pihent, látta, amint az Isten anyja az apát ágyához lépett, és ruháját összébb vonta rajta, nehogy a huzat miatt megfázzék.” Cheminon apátja adta át nekem a zarándoktarisznyát meg a botot, s akkor el is indultam Joinville-ből, és visszaérkezésemig váramba többé nem léptem be. Gyalogosan jártam, mezítláb és gyapjúköntösben. Így mentem el Blehecourt-ba, azután Saint-Urbain-be és más szent helyekre, melyek azon a tájon vannak. És miközben Saint-Urbain felé igyekeztem, nem fordítottam tekintetemet Joinville felé, nehogy szívemet ellágyítsa a szép kastély látványa, melyet ott hagytam édes gyermekeimmel együtt.

Dongieux előtt, Fontaine l'Archévêque-ben ebédeltünk társammal együtt. Ugyanott Saint-Urbain apátja, Ádám (hogy az Isten legyen kegyelmes hozzá) igen sok drágasággal ajándékozott meg minket, engem és ama kilenc lovagot, kik velem voltak. Innét azután tovább mentünk Ausone-ba, ahol a

* Nagy ciszterci kolostor Champagne-ban.

poggyász már várt reánk. Hajóba raktuk, és Ausone-tól egészen Lyonig a Saône-on lefelé hajóztunk; a parton lovak vontatták a hajót. Lyonból a Rhône-on utaztunk tovább, és így értünk a fehér Arles-ba. A Rhône mentén elhaladtunk egy vár mellett, amelyet Roche de Glinnek neveznek, és amelyet a király lerontatott, mert Roger, e vár ura, kirabolta a zarándokokat és a kereskedőket...

Fegyelmetlenség a seregben

Urunk rólunk is elmondhatta azt, amit egykor Izrael fiairól mondott, hogy semmibe vették az Ígéret földjét. És miről szolt még ezután? Arról, hogy megfeledkeztek az Istenről, ki pedig megmentette őket. És hogy mi hogyan feledkeztünk meg róla, most mondom el. Mindenekelőtt a királyra fordul gondolatom, ki összehívatta a bárókat, a klerikusokat, a világi embereket és kérte őket, legyenek segítségére tanácsukkal, hogy miként osszák szét a városban szerzett zsákmányt. A pátriárka volt az első, aki felszólt, és ezt mondta: „Uram, úgy vélem, a legjobb az lenne, ha a gabonát, a rozsot és a rizst visszatartanánk, és egyáltalában mindazt, ami élelmszer, hogy a várost ellásd. És azután hirdesd ki az egész seregben, hogy a zsákmányolt holmit mindenki vigye a legátus [pápai követ] elé az oltárra, kiközösítés terhe alatt.”

Ebben valamennyien megegyeztek, az összes bárók. De mégis úgy esett, hogy minden drágaság, amit a legátus elé, az oltárra helyeztek, nem ért többet hat-ezer livre-nél.

Mikor ez megtörtént, a király és a bárók Jean de Valéry urat hívták, e bölcs embert, és így szóltak hozzá: „Valéry úr — mondá a király —, megegyez-

tünk abban, hogy a legátus neked fogja átadni a hatezer livre-t, és úgy oszd azt fel, amint a legjobbnak látod.” Uram — válaszolta a derék ember —, nagy megtiszteltetésben részesítettek, köszönet érte. De e tisztet, mit nekem most felajánlottak, ha Istennek is úgy tetszik, el nem fogadom. Én ugyanis a Szentföld jó szokásaihoz tartom magam, amelyek azt írják elő, hogy midőn egy ellenséges várost elfoglalunk, ama javakból, melyeket ott találunk, a királyt illeti egyharmad rész, a zarándokoknak pedig kétharmad rész jár.” E szokás szerint járt el János király is, midőn Damiette-et elfoglalta, és — miként az öregek beszélik — Jeruzsálem királyai, kik János király előtt voltak, ugyancsak betartották e szokást. De ha Ön reám bízza a gabonának, a takarmánynak, a rozsnak, a rizsnek és más élelmiszereknek a felosztását, szívesen vállalkozom arra, hogy azt a zarándokok között szétosztom.” A király azonban nem fogadta el ezt a tanácsot, és így a dolog függőben maradt. Ezért azután sokak elégedetlenkedni kezdtek, mivel a király a régi jó szokásokat be nem tartotta . . .

A király emberei, kiknek a sereg ellátásáról kellett gondoskodniuk, készleteiket oly drágán bocsátották áruba, amennyire az egyáltalában elképzelhető. Ennek azután messze földön híre terjedt, és sok kereskedő ezért is jött a sereghez. A bárók, kiknek a magukkal hozott élelmiszerekészleteket meg kellett volna őrizniük, hogy a szükséges helyen és időben jól felhasználhassák, nagy lakomákat rendeztek, és bőségesen éltek hússal . . .

A közkatonák pedig a rossz nőkkel töltötték napjaikat. Ezért történt aztán, hogy a király, midőn később a fogságból kiszabadult, szélnek eresztette egész seregét. S mikor én megkérdeztem tőle, miért tett így, azt felelte, hogy sátrától alig egy kőhajításnyira

is bordélyokat tartottak... És emberei akkor is ott tanyáztak, mikor a legnagyobb szükség ideje volt...

A beduinok

Mint hogy a tárgyhoz tartozik, el fogom mondani, miféle emberek a beduinok. A beduinok nem Mohamedben hisznek, hanem Aliban, ki Mohamednek a nagybátyja volt. Ezután hisznek a Hegy Öregjében is, aki az asszaszinokat⁸ táplálja. Úgy vélik, ha valaki uráért vagy valami jó ügy érdekében hal meg, lelke jobb testbe költözik, és kényelmesebb élete lesz, mint előzőleg. Ezért nem félnek az asszaszinok, ha megölik őket a Hegy Öregjének valami parancsát végrehajtván. De most ne beszéljünk a Hegy Öregjéről, hanem szóljunk a beduinokról...

A beduinok nem laknak városban, várban vagy faluban, hanem sátrak alatt tanyáznak. Házuk népét, asszonyaikat és gyermekeiket pedig éjjel és nappal, ha rossz az idő, olyan hajlékban helyezik el, amelyet körben elhelyezett hordókból létesítenek, s e körre birkabőröket feszítenek... A beduinok maguk nagy bőrdarabokba öltözködnek, melyek egész testüket befedik, lábukat is egészen.

Amikor esik az eső, vagy rossz az idő, éjszaka vagy este, beburkolóznak bőrruhájukba, lovaikat pedig szabadon engedik, hogy a közelben táplálékot keressenek. Másnap azután ruházatukat a napon megszárazítják, kirázzák, és az esti és éjszakai beleszivárgott nedvességnek hamarosan nyoma sincs abban. Azt hiszik, hogy mindenki csak azon a napon hal meg, mely számára úgyszólván elkerülhetetlen. Ezért nem is viselnek páncélt, s mikor gyermeküket megátkozzák, ezt mondják nekik: „Úgy légyátkozott, mint a frankok, kik páncélt hordanak, mert félnek a halál-

tól." A csatában nincs is más velük, csak kard és lándzsa.

Csaknem valamennyien olyan ingszerű felsőruhát viselnek, mint nálunk a papok. Fejüket vászonnal csavargatják körül, s álluk alatt kötik meg. Csúnya és utálatos látványt nyújtanak, mert hajzatuk és szakálluk egészen fekete. Állataik tejéből élnek, és a legelőket a gazdag emberek birtokain bérlik, hogy az állatok élelméről gondoskodhassanak. Számukat senki sem tudná megmondani, mert a jeruzsálemi királyságban, meg a szaracénok és hitetlenek országaiban mindenütt megtalálhatók ők, és ezeknek adót fizetnek.

Láttam ebben az országban, midőn visszatértem a tengeren túlról, némely hitűktől elszakadt keresztényeket, kik a beduinok törvényét követték, és azt mondták, hogy mindenki csak a maga elkerülhetetlen napján hal meg. És ez a hitük annyira esztelen, hogy azt merészelik mondani, ama napon az Isten sem segíthet bennünket. Holott ostobaság az Istent úgy szolgálni, hogy nem hiszük azt, hogy képes meghosszabbítani életünket, és meg tud óvni a rossztól és a bajtól. És hinnünk is kell azt, hogy minden dologban hatalmas.

A Nilus

Illő, hogy beszéljünk arról a folyamról, mely a földi Paradicsomból jön, és Egyiptomon keresztül folyik. E dolgokról azért beszélek itt, hogy megértessek veletek bizonyos dolgokat, melyek tárgyához tartoznak. Ez a folyó ugyanis minden más egyéb folyótól különböző. Amazoknál ugyanis minél feljebb haladunk folyásuk mentén, egyre több kis folyócskával és patakkaal találkozunk. E folyamnál

azonban egyetlen ilyen sem akad. Ellenkezőleg, egyetlen folyamágban érkezik Egyiptomba, és ott azután hét ágra szakad. És az szokott történni Szent Remig ünnepe [október 1.] után, hogy e folyóágak kiáradnak a síkságon, és elárasztják azt. Mikor pedig visszatérnek medrükbe, a parasztok kivonulnak a földekre egy kerék nélküli szekérral, és erről vetik el a földbe a gabonát, a takarmányféléket és a rizst. Ezek aztán oly gyorsan és könnyen növekednek, hogy kevés munka van velük. Nem lehet kétség afelől, hogy ez a termés csak az Isten jóakarátának köszönhető, s ha ez nem lenne, semmi jót nem látna ama föld, mégpedig a nap égető heve miatt, mely mindent kiszikkaszt, hiszen az országban soha nem esik az eső. A folyó mindig zavaros. Ezért kik inni akarnak, már az előző este merítenek belőle, és azután a vízbe négy összetört mandulát vagy babot szórnak, és másnapra jó és iható...

Mielőtt még a folyó Egyiptom földjére érne, azok az emberek, kiknek ez a foglalkozásuk, hálójukat este a folyóba vetik, és midőn reggel kihúzzák, értékes dolgokat találnak benne, miket a folyó hoz magával. Különféle gyökereket, rebarbarát, álóé-fát és nádat. Azt mondják, mindezek a dolgok a földi paradicsomból kerülnek ide, a szél ugyanis ott ledönti a fákat, mint ahogyan a mi országunkban is kidönti a száraz fát az erdőn... A folyó vize oly természetű, hogy miután merítettünk belőle, és fehér égetett agyagkorsóban sátrunk kötelére felakasztottuk, bármilyen meleg is a nap, a víz hideg maradt, mintha forrásból szökött volna elő.

Azt is beszélték ezen a földön, hogy Babilónia szultánja már több ízben elküldte embereit, állapítsák meg, hol ered a folyó. S azok, akiket így elküldött, különös fajta kenyeret vittek magukkal amit kétszersültnek neveznek, ugyanis kétszer sütik

meg. És ezen a kenyéren éltek mindaddig, míg a szultánhoz vissza nem tértek. Elmondották, hogy a folyó eredetének kutatása közben meredek sziklák közé jutottak, melyeket megmászni lehetetlen volt. E sziklákból ered a folyó. És úgy tűnt nekik, hogy a magasban sűrű erdőség van. Elmondották továbbá, hogy bámulatosan sokféle vadállatra bukkantak ott. Oroszlánokat láttak, kígyókat, elefántokat, kik a partról bámulták őket, midőn a folyón felfelé igyekeztek.

De térjünk vissza tárgyunkhoz. El kell így mondanunk, hogy mikor a folyó Egyiptomba érkezik, hét ágra oszlik, mint már az előbb említettem. Az ágak közül az egyik Damiette-be jut el, a másik Alexandriába, a harmadik Tenisbe, a negyedik Raxiba. És a raxi folyóághoz érkezett Franciaország királya egész seregével. A damiette-i és a raxi ágak között helyezkedett el, a szultán hadereje pedig ez utóbbi folyónál táborozott velünk szemben, hogy megakadályozza az átkelést...

C s a t a a N i l u s n á l

Mikor a folyó mentén felfelé indultunk, láttuk, hogy a patak és a folyó között a törökök, megtámadván a király dandárait, karddal és lándzsával ütötték-vágták a mieinket. Így azután csapataival együtt a király a folyó felé vonult vissza. Oly nagy volt ott a veszteség és a zűrzavar, hogy a mieink közül sokan úszva akartak átkelni a folyón, hogy eljussanak a burgundi herceg csapataihoz. De nem voltak képesek a folyón átjutni, mert a lovak már fáradtak voltak: kimerültek az égető napsütésben. Amikor a folyóhoz értünk, láttuk, hogy lándzsák és pajzsok, fuldokló lovak és emberek borították a felszínét.

Így jutottunk el egy hidacskához, mely a patakon át vezetett. Azt mondtam a connétable-nak*, hogy maradjunk ott, és védjük meg ezt a hidacskát. Ha ugyanis odahagyjuk, a királyra innét is reá támadnak. Márpedig ha seregünket két oldalról támadják meg, bizonyosan elvész. Így is tettünk. De azt is mondtam, hogy ezen a napon biztosan a pusztulás fiai leszünk, ha a király serege meg nem érkezik. Ugyanis Courtenay úr és Jehan de Saillenay azt beszélték, hogy a szaracénok már a király lovának zabláját ragadták meg, és talán foglyul is ejtették. Ők ketten azonban nagy nehezen, kardjuk segítségével megmenekedtek. De mikor az emberek látták, hogy a király itt gondoskodott védelmükről, ismét összeszedték magukat. Nem igyekeztek többé átkelni a folyón, hanem arrafelé tartottak, hol a királyt sejtették, hogy segítségére legyenek.

Felénk, kik a hidacskát őriztük, jött Péter, Bretagne grófja, Mansurah felől, kard ejtette sebbel az arcán, hogy a vér a szájába folyt. Jól páncélozott alacsony lovon ült, és a nyeregkápába kapaszkodott mindkét kezével, hogy a mögötte tülekedő emberek le ne lökjék lováról. Úgy látszott, hogy túlságosan is el van már keseredve, mert mikor a vért kiköpte a szájából, ezt mondogatta: „Íme, az Isten fejére mondom, ilyen csavargókat még nem láttatok.” Az ő csapatának a hátvédjétől érkezett Soissons grófja és Pierre de Noville, akik szintén alaposan megszenvedtek ezen a napon.

Mikor ezek már tovább mentek, és a törökök észrevették, hogy mi a hidat őrizzük, felhagytak emezek üldözésével, látták ugyanis, hogy mi már feljünk fordultunk. A soissons-i grófhhoz léptem, kinek az

* Connétable, eredetileg comes stabuli, főistállómester, később a hadsereg főparancsnoka.

unokahúgát vettem feleségül, és ezt mondtam neki: „Uram, úgy hiszem, jó lenne, ha itt maradna velünk együtt e hidacska védelmére. Ha ugyanis mi elhagyjuk ezt a hidat, a törökök, kiket itt lát a szeme előtt, át fognak kelni a patakon, és így a királyt hátulról is és előlről is támadni fogják.” Azt kérdezte, hogy ott maradok-e én, mert ha igen, akkor ő is ott marad. És én azt feleltem, hogy igen, nagyon szívesen. Mikor pedig a connétable hallotta ezt, azt mondotta, hogy ne távozzunk onnét, míg vissza nem tér, és elment, hogy segítséget hozzon.

Ott maradtam tehát csataménemen, jobbomon a soissons-i gróffal, balfelől pedig Pierre de Noville úrral. Ekkor egy pogány jött mögülünk, onnét, hol a király csapata állott. Hátulról megsebezte Pierre de Noville urat, ki lovának nyakára borult az ütés következtében. Aztán a szaracén keresztülrontott a hídon, és eltűnt az övéi között. Mikor a pogányok látták, hogy nem hagyjuk el a hidacskát, eltávoztak a pataktól, és a folyó meg a patak között ott foglaltak állást, ahol mi is előzőleg elvonultunk. És úgy állottak fel velünk szemben, hogy valamenynyen kénytelenek voltunk arra készülni, hogy rájuk rontunk, ha ők a királyt innét akarják megtámadni, azaz, ha át akarnak kelni a hidacska. Előttünk a király két fegyveres embere állott, az egyiknek a neve Guillaume de Boon, a másiké Jehan de Gamaches . . . Végül sikerült elfogniok egy gyalogost, ki már háromszor vetett rájuk görög tüzet. Guillaume de Boon a görögtüzes fazekat is megszerezte, s ha ez nem sikerül, valamenynyen ott égtek volna . . .

A jó soissons-i gróf még ebben a helyzetben is, amiben voltunk, tréfálkozott, és így szólt hozzám: „Szenesál*, hagyjuk csak ordítani ezt a csürhét,

* Szenesál (sénéchal), ez esetben főtitzt a lovagseregben.

mert az Isten fejére mondom (így szokott esküdni), fogunk mi még beszélni, Ön és én, erről a napról hölgyek társaságában.”

Joinville a szaracénok fogságában

A szaracén gályák tengernagya magához hívatott, és azt kérdezte tőlem, hogy a király rokona vagyok-e? Azt feleltem, hogy nem. Ő pedig elmondotta, hogy a tengerészek hogyan és miként beszélték azt, hogy én a király rokona vagyok. Még hozzátette, okosan cselekedtem, mert különben bizony már mindnyájan halottak lennénk. Azután megkérdezte, hogy nem vagyok-e rokonságban (II.) Frigyes német császárral, ki akkoriban élt. Azt válaszoltam, hallottam emlegetni hogy anyám a császár unokahúga. Mire ő azt felelte, hogy így még jobban szeret engem.

Mikor már asztalhoz ültünk, egy párizsi polgárt hívatott oda, aki odalépvén, így szólt: „Uram, mit csinál?” — kérdezte. „Mit csinálnék?” — fordultam felé. „Az Isten nevére — mondotta ő —, húst eszik pénteken.” Midőn ezt hallottam, kifordult a falat a számból. Az én szaracénom pedig megkérdezte, hogy mi történt. Mire elmondtam, mit kérdezett tőlem a polgár. Az admirális meg azt mondotta, hogy az Isten éppen nem fog ezért reám haragudni, hiszen nem tudtam, mit csinálok.

És tudnotok kell, hogy a legátus is ezt mondotta nekem, mikor már a börtönből megszabadultam. Nem is engedte meg, hogy a nagyböjtben minden pénteken kenyéren és vízen böjtöljek. A legátus ugyanis nagyon ügyelt reám, miután a királlyal nem maradt más előkelő ember, csak én.

Az ezután következő vasárnapon a tengernagy engem és a többi foglyot, kiket a tengeren fogott el,

a folyó partjára vezetett. Ekkor történt, hogy elővezették János urat, az én jó udvari papomat a gályáról, aki már vért köpött. Megölték és a folyóba dobták. A klerikusát is, ki szintén a seregben dülő betegségbe esett, megölték és a folyóba dobták.

Aztán sorban leszállították a gályákról, hol addig a börtönük volt, a többi beteget is. A szaracénok meg már készen várták őket kivont kardokkal, s azokat, kik már nehezen bírták magukat, ugyancsak megölték és a folyóba dobták. Az én szaracénomnak azt mondtam, hogy nem cselekszenek helyesen, hiszen Szaladdin [a szultán] utasítása nem így szól. Ez ugyanis kijelentette, hogy senkit sem szabad megölni, mert ő kenyeret és sót adott nekik enni. De azt a feleletet kaptam, hogy olyan emberek ezek, kik már semmit sem érnek, és hogy a betegségükön, melyben szenvednek, úgyszem tudnak már segíteni.

Aztán elénk vezették a hajósaimat, és azt mondták róluk, hogy valamennyien megtagadták hitüket. Mire én azt feleltem, hogy nem sok okuk van bízni bennük . . . A tengernagy igazat adott nekem. Hiszen még Szaladdin sem látott olyat, hogy rossz keresztényből jó szaracén vagy rossz szaracénból jó keresztény vált.

Ezek után lóra ültettek, és elvezettek onnét. Egy hajóhídon átkeltünk és így jutottunk Mansurahba, hol a király és emberei már fogságban voltak. Egy nagy sátor bejáratához vezettek, hol a szultán irnokai ültek, és feljegyezték nevemet. Ekkor így szólt hozzám a szaracén: „Uram, már nem követhetem Önt többé, de kérem, tartsa állandóan maga mellett azt a gyermeket, ki most Önnel van, hogy a szaracénok el ne ragadják.” — S ez a gyermek, akit Bertalannak hívtak, Monfaucon úrnak törvénytelen fia volt.

Miután a nevemet felírták, a tengernagy bevezetett a sátorba, hol a bárók voltak (és mintegy tízezer

ember volt velük együtt). Midőn beléptem, a bárók valamennyien nagyon megörvendeztek, dicsérték a mi Urunkat, mert azt mondták, hogy már elveszettek hittek.

A váltságdíj kifizetése

Egy szombati napon, reggel kezdték a váltságdíjat fizetni, és ezen a szombaton meg a következő vasárnapon egész nap és még éjjel is folyt a fizetés. Mérlegserpenyőbe számoltak; és egy serpenyő mindegyike tízezer livre-t ért. Mikor pedig vasárnap eljött a vecsernye ideje, a király emberei, kik a pénzt számolták, üzentek a királynak, hogy még harmincezer livre-re van szükség. A királlyal pedig nem volt akkor, csupán Szicília királya, Franciaország marsallja, és a Szentháromság rend* főnöke, meg én. Mindenki más a fizetéssel volt elfoglalva.

Azt mondtam ekkor a királynak, jó lenne elhívatni a Templom parancsnokát és marsallját** (mivel a nagymester meghalt) és megkérni őket, adjanak kölcsön még harmincezer livre-t, hogy testvérét kiszabadíthassa. A király el is hívatta őket, és engem bízott meg azzal, hogy ezt közöljem velük. Mikor pedig elmondtam nekik a dolgot, Etienne d'Otricourt, a Templom parancsnoka ezt mondotta: „Joinville úr, a tanács, amit Ön a királynak adott, sem nem jó, sem nem okos. Ön ugyanis tudja, hogy mi kommandáinkat*** úgy kapjuk kezünkhöz, hogy eskünk szerint senki másnak azt [a jövedelmet] ki nem szolgáltat-

* A Szentháromság rendjét a szaracén rabságba esett keresztények kiváltására alapították.

** A Templomos rend főnökei.

*** Commenda: a lovagrendek tagjainak kezelésére bízott birtokrész.

hatjuk, csak azoknak, kik e tisztet ránk ruházták.” Kemény szavak és szitkok estek aztán köztem és közte.

Ekkor megszólalt Renaud de Vichiers testvér, a Templom marsallja, és ezt mondotta: „Uraim, hagyják el a vitát, Joinville úr és a mi kommandátorunk között. Mert úgy van, amiként az utóbbi mondotta: mi semmit nem adhatunk kölcsön anélkül, hogy esküszegők ne legyünk. De ne csináljanak abból nagy dolgot, ami miatt a szenesál fel van háborodva, mert mi adunk Önnek kölcsön annyit, amennyire szüksége van. Vegye el tőlünk azt, amire szüksége van, hiszen van Önnek Acre-ban* elég, amiből minket kárpótolhat.”

A királynak azt mondtam, ha neki is úgy tetszik, most távozom, és ő ezt parancsolta is. El is mentem a templomosok egyik gályájára, amely éppen a nagymester hajója volt. És amikor le akartunk szállni a gálya belsejébe, ahol a kincset őrizték, megkértem azt a templomos parancsnokot, aki elkísért, hogy nézze meg, mennyit veszek el. De nem volt hajlandó velem jönni. A marsall mondta azután, hogy ő majd megnézi, mennyit viszek.

Amikor odaértünk, hol a kincsek voltak, kértem a templomosok kincstartóját, ki éppen ott volt, hogy adja ide nekem az egyik ládának a kulcsát, mely előttem volt. Ez meg látván, hogy nagyon sovány és a betegségtől legyengült vagyok és azt az öltözetet viselem, melyben a börtönben sínylődtem, azt felelte, hogy nem adja ide. Akkor azután egy másik ládára néztem, mely ott volt, és kijelentettem, hogy azt a király kulcsával fogom kinyitni. Midőn a marsall látta ezt, megfogta kezemet és így szólt hozzám: „Uram, látjuk, hogy erőszakot akar velünk szemben

* Saint-Jean-d’Acre: Jeruzsálem elvesztése után a palesztinai keresztény birtokok központja.

alkalmazni, mi pedig nem fogjuk Önnek a kulcsokat odaadni.” Aztán megparancsolta a kincstartónak, hogy vegye el tőlem a kulcsokat, amit ez meg is tett. De amikor a marsall közölte a kincstartóval, hogy ki vagyok, az nagyon elcsodálkozott.

Úgy találtam, hogy az a láda, amelyet kinyitottam, Nichole de Choisynak, a király fegyvernökének ládája. Kivettem a pénzt, amit benne találtam és beültem a csónakba, mely engem idehozott. Felkerestem Franciaország marsallját, és átadtam neki a pénzt, ki a gályára hívatta a Szentháromság rend főnökét. A gályán a marsall átadta a pénzt az említett főnöknek . . . Mikor pedig visszatértem a király gályájára, kiáltozni kezdtem: „Uram, uram, nézze hogy el vagyok látva.” A szent férfiú pedig nagy örömmel és szívességgel fogadott. S a pénzt, amit magammal hoztam, átadtuk azoknak, kik a fizetést végezték . . .

JEGYZETEK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A NÉMETEK RÓMAI CSÁSZÁRSÁGA

¹ A mainzi és wormsi egyházi fejedelemségek közötti határt érti.

² Gallia határát — a régi római tartományi beosztásnak megfelelően — a Rajnában jelöli meg; Germánia tehát voltaképpen csak a Rajna-jobbparti rész. — Az alábbiakban szereplő népvnevek: *szlávok*: meissenai (lauschitzi) szlávok és csehek; — *keleti frankok*: Hessen és Franken lakói; — *noricumiaiak*: bajorok és osztrákok; *alemannok*: elzásziak és württembergiek; — *ripuárok*: a Rajna középső és alsó folyásának lakói.

³ Az mikor Remig Chlodvigot frankjaival Reimsben megkeresztelte (496).

⁴ Mainz érseke, aki rangban megelőzte a többi egyházi fejedelmet, szavazott elsőnek.

⁵ Minthogy a királykoronázás a püspökszentelés mintájára ment végbe, itt is — de különösen a franciáknál — felszentelésről olvassunk.

⁶ Bizonyára Pilgrin kölni érseknek a választás leírásából ismert magatartása odázhatta el egy ideig a koronázást.

⁷ A ravennai exarchatus, Itália bizánci uralom alatt állott középső része, mely a ravennai kormányzó (exarcha) alá volt rendelve. — Aistulf longobard király 749-től 756-ig uralkodott.

⁸ A pápa arra a tanácsra céloz, melyet Pippinnek adott, hogy ő, mint tényleges hatalom birtokosa, uralkodjék az utolsó meroving helyett.

⁹ *Desiderius*: az utolsó longobard király (757—774) Pavia ostromakor megadta magát a frank seregnek. Trónjától megfosztották, Galliába vitték, és néhány év múlva ott meg is halt.

¹⁰ Szűz Mária Reichenau apátságának védőszentje, tehát — a kor felfogása szerint — voltaképpeni birtokosa volt.

¹¹ A Henrik-párti krónikás a wormsi határozat után, mellyel a birodalmi püspökök VII. Gergelyt a pápai székéből letettnek nyilvánították, a pápát már csak régi nevén, mint Hildebrandot emlegeti.

¹² Rodulf von Rheinfelden sváb herceget a Forchheimben tartott birodalmi gyűlésen választották ellenkirállyá, 1076 végén.

¹³ *Orosius Paulus*: Hispániából származott, és Augustinus fel-szólítására megírta világtörténetét a saját koráig, 417-ig *Historiarum adversus paganos libri VII* (A pogányok ellenében megírt hét könyve a történeteknek) címmel.

¹⁴ János pap országáról a középkori források hosszú sora számol be. A legendás birodalom, mai tudásunk szerint, a nyugat felé vonuló mongolok uralma alá jutó területeken lehetett, ahol valóban éltek nesztoriánus, azaz szir-káld szertartást követő keresztények.

¹⁵ III. Ince hatalmi politikája a pápaság anyagi erőforrásai között első helyre a nagy arányokban űzött pénzgazdálkodást tette. Az ursbergi apát kritikája ebben a korban nem az első és nem is az utolsó.

¹⁶ II. Frigyes császár — bár III. Ince előzőleg kiközösítette — ekkor (1228—1229-ben) éppen kereszteshadjáraton volt.

A FRANCIÁK KIRÁLYSÁGA

¹ IV. Ottó császárt 1210-ben közösítette ki III. Ince Szicilia királysága miatt, melynek hűbérurtságát magának akarta megszerezni.

² A gazdag déli városok elleni hadjáratban nemcsak az északi lovagság vett részt, hanem a városi szegénység, az északi nagyvárosok közötti utakon ide-oda vándorló, állandó létbizonytalansággal küszködő sokféle népség is. Ők is e hadjáratról várták sorsuk jobbrafordulását.

A KERESZTES HADJÁRATOK

¹ A mohamedánok nem bálványt állítottak az említett helyen, hanem azt hitték, hogy Mohamed onnan szállt az égbe.

² I. Raoul, Vermandois grófja, Kövér Lajos unokatestvére. Kiközösítették, mert feleségét eltaszította magától a királyné húga, Aquitaniai Adélaide kedvéért.

³ A francia sereg Esztergomtól a dunántúli nagy hadiúton, a Balaton nyugati partján vonult a Dráva mentére.

⁴ A több hónapos menetelésben kimerült sereget éppen a nagy harci vállalkozások előtt, a jeruzsálemi királyság kapujában rohanta meg a bizánci kufárok hada, s keltett benne zavart és bizonytalanságot.

⁵ A városfalak kettősek voltak, hogy közöttük a védők biztonságosabban haladhassanak a veszélyeztetett pontok felé.

⁶ Konstantin városának első latin császára, Balduin, már a következő évben, 1205 áprilisában Drinápolynál a bolgárok fogságába esett. A keleti latin császárság a feudális állam laza szervezete szerint jött létre, s élete nem is volt tartós. 57 év múlva, 1261-ben véget ért a francia lovagok bizánci uralma.

† Boniface de Montferrat később Thesszaloniké hűbéres királya, az új latin császárság államrendjének voltaképpeni megszervezője. — Izsák császár felesége: Margit, III. Béla lánya, Imre király húga.

* Az iszmailiták néven ismert túlzó siita felekezetből elágazott mohamedán szekta, melyet a XI. században alapított a perzsa származású Ibn Szabáh. A szekta tagjai a „Hegy Öregjének”, vallási főnöküknek hűséget esküdve a legvakmerőbb orgyilkosságokat vitték véghez. Innen ered az asszaszin szó „orgyilkos” értelme. A szekta politikai hatalma a XIII. század közepétől egyre inkább hanyatlott.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A SZEMELVÉNYEINKBEN ELŐFORDULÓ URALKODÓK

PÁPÁK

V. Gergely	996—999
II. Szilveszter	999—1003
IV. Sergius	1009—1012
IX. Benedek	1033—1044
IX. Leo	1049—1054
II. Viktor	1055—1057
II. Miklós	1059—1061
II. Sándor	1061—1073
VII. Gergely	1073—1085
II. Orbán	1088—1099
II. Paszkál	1099—1118
II. Ince	1130—1143
III. Jenő	1145—1153
IV. Adorján	1154—1159
III. Sándor	1159—1181
III. Lucius	1181—1185
III. Kelemen	1187—1191
III. Celesztin	1191—1198
III. Ince	1198—1216
IX. Gergely	1227—1241

FRANCIA KIRÁLYOK

Robert	996—1031
I. Henrik	1031—1060
I. Fülöp	1060—1108
VI. Lajos	1108—1137
VII. Lajos	1137—1180
II. Fülöp (Augustus—Ágost)	1180—1223
VIII. Lajos	1223—1226
IX. Lajos	1226—1270

NÉMET CSÁSZÁROK

<i>Szász ház</i>	
III. Ottó	983—1002
II. Henrik	1002—1024
<i>Frank ház</i>	
II. Konrád	1024—1039
III. Henrik	1039—1056
IV. Henrik	1056—1106
V. Henrik	1106—1125
II. Lotár (szász)	1125—1137
<i>Hohenstaufok</i>	
III. Konrád	1138—1152
I. Frigyes (Barbarossa)	1152—1190
VI. Henrik	1190—1198
(Sváb) Fülöp	1198—1208
IV. Otto (von Braunschweig, a pápa-párti ellen- császár)	1198—1215
II. Frigyes	1215—1250

ANGOL KIRÁLYOK

<i>Normannok</i>	
I. Vilmos (Hódító)	1066—1087
II. Vilmos (Rufus)	1087—1100
I. Henrik	1100—1135
István	1135—1154
<i>Anjou-ház (Plantagenetek)</i>	
II. Henrik	1154—1189
I. Richárd (Oroszlánszívű)	1189—1199
János (Földnélküli)	1199—1216
III. Henrik	1216—1272

TARTALOM

A németek római császárságra	5
A franciák királysága	69
Anglia	109
A kereszteshadjáratok	133
Jegyzetek	213

Országos Széchényi Könyvtár

60/22162. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28.

Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója

Felelős kiadó: a Gondolat Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Nagy Géza

Műszaki vezető: Löblin Imre

Műszaki szerkesztő: Kende Frigyes

A borítót Katay Béla tervezte

Megjelent: 2500 példányban

Terjedelem: 11 (A/5) ív + 6 oldal képmelléklet

Ez a könyv az MSZ 5601-59

és 5602-55 Á szabványok szerint készült

